

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu**www.facebook.com/magyarnaplo**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető**szerkesztőségünkben is:**

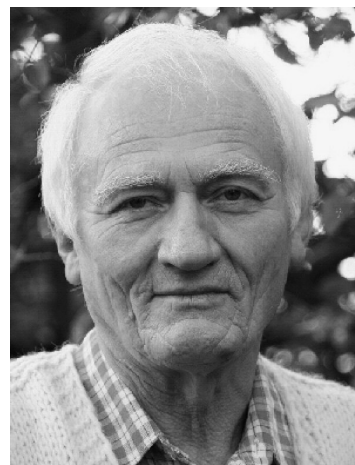
• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**• telefonon: **06-1-413-6672**• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Fekete napsütésben

A magára meredő Európában, a júliusi halálhíreiktől foszforeszkáló Magyarország éjszakájából július 25-ére hajnalodva nem a virradat kelt ki: a bánat lett még sötétebb. Oláh Jánosnak, e lap főszerkesztőjének emberi fénye költözött át a jelen törésvonalai, csikorgó dilemmái, egyre felrázóbban jajgató perspektívái közül arra az „elérhetetlen föld”-re, amit a Kilencek zászlójára egykor egy lakható és emberi alkatú ország szinonimájaként emelt fel, s amit erre a földre akart lehozni. Nem az űr, az ijesztő hiány, hanem az otthon tiszta birodalmaként. A somogyi dombok közül az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar szakáig, majd irodalmi fórumokig érkező, szikrázó tehetségű „kölyök Ilmarinen” ezért a hazáért kelt birokra kezdettől a Sötétség Országának Pohjola szörnnyeinel is nagyobb erővel. A leendő országért kovácsolta az irodalom reményét, jövőképet teremtő szampóját verssel, regénnyel, elbeszéléssel, drámával, szerkesztői és irodalomszervező akaratával. S a fénylő csodamalmot fel is építette, mindig ott, és úgy: antológiában, verseskönyvben, drámában, konok szervezkedésben, majd akár „remetei kéziratokban”, ahol lehetett, ahová száműzték, szorították, akár a magyar valóságról test- és csontközlelől valló történeteit. Ez a sokoldalú alkotás-prizma megszázaszorozva szórta szét a másképpen látás akaratát a diktatúrák évtizedeiben. Olyan, falhoz állított, majd összedrótózott kezekkel, arccal lefelé elföldelt vagy kiforgatott tekintetű és megtört nyakú szavaknak adott újra ragyogást, mint „haza”, „nemzet”, „hazaszeretet”, „együttérzés”, „barátság” és „ország”. S a nagy történelmi fellélegzés után később a Magyar Napló folyóirat és könyvkiadó s az Irodalmi Magazin szigetéről sem a „sehova kacsázó” utakat „magyarázta”, hanem – tetőtől talpig Nagy László üzenetében – alkotta és „művelte” a „csodát”. Ezért gyűjtötte maga köré a fiatalokat, kezdő szavaikat is dédelgetve, tucatjaikat repítve fel – az utóbbi években immár fehér hajjú Mesterként – a szerkesztőségi szobák, irodalmi táborok, rovatok, könyvkísérletek katapultjaival.

S e fehér haj, a nemzeti sors távlatába és a személyes sorsokba egyaránt néző kék tekintet, az utakra ígésző szavak hiánya miatt lett tele e folyóiratok szerkesztősége – már hónapokkal ezelőtt – őt fizikai jelenlétében is kereső, zavarodott mozdulatokkal, és a hiány nem hervadó, még reménykedő vadvirágaival. Július 25-ének hajnala óta pedig csupán a szobáról szobára forgó gyással – a vigyázzban álló kötetsorok, folyóiratpolcok, könyves szekrények és a szavait tükröző falak között. De ami lázadás volt, tett és hit: nem múlt el, az itt marad, folytatódik, így a – most 1956 örökségére emlékező, szívével mindig együtt dobbanó – Tokaji Író táborban, s az arcára mint példára néző más rendezvényekben, könyvekben. Addig kiáltozva a feketedő napsütés ellen, amíg csak Oláh János őrzi, fogja, simogatja „elérhetetlen földjét” – most már mindörökre kezei között.

János ZoltánOláh János
(1942–2016. július 25.)

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: **Oláh János**

Munkatársak:

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
magyarnaplo@magyarnaplo.hu

Bíró Gergely

(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)
E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)
E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Parragi Zoltán (ügyintéző)

E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Máttyás László**

*

A címlapon: **Dobozi Eszter**
(Fotó: **Vadócz Dávid**)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Jánosi Zoltán: *Fekete napsütésben* 1

SZEMHATÁR

Tóth László: <i>Szövetségek; Az öreg(edő) Ádám</i>	3
Serfőző Simon: <i>Felejteti akarjátok?</i>	4
Hermann Róbert: <i>Zámbelly Lajos honvédezredes az 1848–49-es szabadságharc végnapjairól</i>	5
<i>Részletek Zámbelly Lajos emlékiratából</i>	6
Rosonczy Ildikó: <i>Hős vagy áruló?</i>	11
Zsille Gábor: <i>Szigetvártól Erdig</i>	11
Both Balázs: <i>Forgách Imre levele Zrínyi Katához; Két régi sírhely; Marina Cvetajeva</i>	13
Válás Péter: <i>Csöszájfék</i>	14
Szentmártoni János: <i>1956 a magyar művészetben</i>	16
Diószegi Szabó Pál: <i>Szélcsend két vihar között? (John Reed tudósítása Belgrád lövetéséről, 1915-ben)</i>	17
Nemes Attila: <i>„A múlt nem halott idő” Beszélgetés Reisinger Attilával</i>	25
Kopácsy Gergely: <i>„Ő volt a legalkalmasabb” Beszélgetés Tóth Eszter Zsófia történésszel</i>	27
Weisz Anett: <i>Boszorkányszonett; Láz; Zaklatott rímek; Rekedt múzsá dalok</i>	29
Doboss Gyula: <i>A szörny</i>	31
Kürti László: <i>lobogni, mint gatyák a szélben</i>	37
Payer Imre: <i>Alattomos vezetékek; Démon a fotelhuzatban</i>	38
Rónai-Balázs Zoltán: <i>Ne áruld el; Savanyúcukor</i>	39
Lőrincz György: <i>Esők természete</i>	40
Kántor Zsolt: <i>Arthur Rimbaud emlékére; A letargia liturgiája</i>	42
Balázs Tibor: <i>Szekerek; Pablo gyerek</i>	43
Reinaldo García Ramos: <i>Megérkezünk a kikötőbe</i>	44
Báger Gusztáv: <i>Kantáta</i>	46
Dobozi Eszter: <i>Szólítalak</i>	48

NYITOTT MŰHELY

Zsille Gábor: *„Amikor írok, egyenesbe jutottam” Beszélgetés Dobozi Eszterrel* 49

KÖNYVSZEMLE

Marosi Gyula: <i>Szerelmünk: a Duna Kemsei István: A szederinda szeme</i>	56
Mórocz Gábor: <i>Aki hozzászélidült a világhoz Dobozi Eszter: Kísért a lehetetlen</i>	58
Bene Zoltán: <i>Peremvidék Karácsonyi Zsolt: A Krím</i>	60
Simon Adri: <i>Felirat lenni a kövön Csontos Márta: A Sehól szélén</i>	61
Varga Viktor: <i>Utazás az agyalapi mirigy mélyére Légrádi Mihály: Endorfin</i>	62
Krasznai Zoltán: <i>Elgépelt novellák Udvardy Zoltán: 12 elgépelt oldal</i>	63
Kovács Flóra: <i>Ígéret és vallomás Orbán Gyöngyi: Hid és korlát</i>	64
Lukács Anikó: <i>Színpad és oltár Sepsi Enikő: Pilinszky János mozdulatlan színháza – Mallarmé, Simone Weil és Robert Wilson műveinek tükrében</i>	65
Varga Viktor: <i>Ami Cholnoky Viktorról elmondható Lengyel András: Az esthajnali csillag – Cholnoky Viktorról</i>	67

SZERZŐINK 68

A lapszámunkban szereplő metszet-reprodukciók Hermann Róbert gyűjteményéből valók.

TÓTH LÁSZLÓ

Szövetségek

Most a tegnapi ellenségem a szövetségesem.
 És a tegnapi barátom az ellenségem.
 Tegnap a mai ellenségem utasított, hogy a mai szövetségesem legyen az ellenségem.
 Ma a tegnapi ellenségem int, hogy a tegnapi barátom legyen az ellenségem.
 Tegnap még lázadoztunk ellene, hogy a barátunk határozza meg, ki legyen az ellenségünk.
 Ma még elfogadjuk, hogy a tegnapi ellenségünk utasítson, ki lehet a barátunk, és ki nem.
 Kábán néz maga elé Ádám,
 zúg a feje,
 kavarognak benne a szavak, mondatok,
 ahogy kávéját kavargatja szótalán.
 Már nem köt szövetséget senkivel.
 És nem figyel az érdekérmek záporára.
 Sűrű hínár fonja be tagjait,
 s húzza
 a
 jövőtlen mély
 be
 le.

Az öreg(edő) Ádám

Zbigniew Herbert álarcában

Paradicsomot nyomkod szét a villájával a tányérján, s levét szürcsölgeti kéjjel. Harapni,
 rágni nem tud, tegnap húzták ki öt alsó fogát. Maradt a középső három – most már bizo-
 nyosan búcsút inthet a csábos csülköknek, tünde szalonnáknak, kedves mócsingoknak.

Valamelyik fiókjából előkotorja Évái fényképeit: szépek voltak, kívánatosak, kik fékezhe-
 tetlen buzgalomra bírták annyiszor. Biztosan megöregedtek és megcsúnyultak már – húzó-
 dik fanyar fintorra a szája, majd föláll, hogy a kéjes fotókat visszategye a helyükre, de lába
 kiroggyan alóla, s visszahuppan a székre.

Különben sem találna ki a szobájából – elfelejtette GPS-koordinátáit.

A szemközti templom tornyában megkondul a lélekharang, de szerencsére nem hallja.

– Rosszabb ez, mint a kiüzetés – gondolja, és elbóbiskol.

SERFŐZŐ SIMON

Felejteni akarjátok?

*Minden szót,
amelyekkel szóltatok egymáshoz,
s kedveskedtetek az asszonyoknak,
tőletek lestem el.
Tőletek a tette serkentőket,
amiktől az áramszedő gallyak
a levegő vezetékeihez fölemelkedtek:
indult csilingelve a reggel,
a csigabiga naszádok is
kibillegtek a fűcsomók öbleiből,
integettek utánuk a szelek.*

*A biztatókat tőletek tanultam,
amelyeknek melegsége
mint a learatott nyarak szalmájával
befűtött kemencéknek,
s keserűsége mint a házfal oldalába
kiöklendett epének.*

*Szátokról olvastam le,
amelyekkel már alig-alig beszéltek.
S amelyekkel mintha nem is
idevalósiként szólnék,
nem idevalósi nyelven,
alig értenétek.*

*Vagy inkább nem akarjátok?
Szégyellitek, mint a régi
templomba járó ruháitok?
Szokásaitokat, amelyeket
a madarak is ismertek a fákon?
Felejteni akarjátok, mint az eget
felszivárványozó ünnepeket,
amelyek pernyévé hamvadnak,
hamujától szürkül el a föld,
odafönt a Nap?*

HERMANN RÓBERT

Zámbelly Lajos honvédezeredes az 1848–49-es szabadságharc végnapjairól

Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc egyike a magyar történelem legjobban dokumentált eseményeinek. Önmagában erről a két évről nagyobb emlékirat- és naplóirodalom maradt fenn, mint az azt megelőző négy évszázadról, s mennyisége alighanem eléri mind az I., mind a II. világháborúra vonatkozó hasonló irodalmat.

Ennek ellenére ma is igen jelentős művek vannak teljes egészében vagy részben kéziratban. Különösen igaz ez a német nyelvű emlékirat-irodalomra, amelynek magyar nyelvű kiadása egyszerre vet fel olvasási és fordítási problémákat. Ezek közé tartozik Zámbelly Lajos honvédezeredes emlékirata is.

Zámbelly Szegeden született 1815. augusztus 18-án, Zámbelly József császári királyi huszárőrnagy és Bi(e)ber Terézia házasságából. A család olasz eredetű volt, a nemességet a katonaként vitézkedő apa szerezte, a von Bibersheim előnévvel együtt.

Zámbelly Lajos 1829-ben ezred-hadapródként lépett be a császári királyi 15. gyalogezredbe, 1832-ben császári királyi hadapród, 1833-ban hadnagy lett a 4. huszárezredben. 1838-ban főhadnaggyá, 1844-ben másodkapitánnyá (alszázadossá) léptették elő ugyanitt. Ugyanebben az évben nősült, Frisch Paulinát vette el feleségül.

Ezredével éveken át a Habsburg Birodalom lengyel tartományában, Galíciában szolgált, majd 1847-ben Bécsbe vezényelték át. Tanúja volt az 1848. március 13-i bécsi forradalomnak, századával a Burg védelmét látta el. 1848 nyarán került alakulatával Magyarországra a későbbi aradi vértanú, Schweidel József őrnagy parancsnoksága alatt. Eleinte Pozsony megyében állomásozott századával, majd szeptember második felében a dunántúli hadsereghez rendelték. Részt vett a pákozdi csatában, Jellačić, majd a horvát bán által Magyaróvárról Horvátországba indított mellékoszlop üldözésében. Ott volt az október 30-i schwechat-i csatában, november elején a Morvaországból betört Balthasar Simunich altábornagy elleni hadműveletben. December közepétől harcolt a Dunántúltra

betörő császári királyi főerők ellen. Végigverekedte a téli hadjáratot, közben őrnaggyá léptették elő, és Poeltenberg Ernő ezredes hadosztályában dandárparancsnoki beosztást kapott. Kitüntette magát a február 26–27-i kápolnai csatában, majd a tavaszi hadjárat első összecsapásában, a hatvani ütközetben. Ezért megkapta a Magyar Katonai Érdemrend 3. osztályú kitüntetését. Április 12-től a VII. hadtest tábornoki főnöke volt, április 22-től alezredesi, május 25-től ezredesi rangban.

1849 júliusában egy önálló, Baján állomásozó különítmény parancsnoka, a szabadságharc végén pedig néhány napig a VII. hadtest parancsnokhelyettese volt. A szabadságharc leverését követően hadbíróság elé állították; 8 év várfogságra ítélték. Aradon, majd Olmützben raboskodott, és 1851 februárjában kapott kegyelmet. 1864-ben egy függetlenségi összeesküvés résztvevőjeként ismét letartóztatták, s 14 év várfogságra ítélték. 1867-ben, a kiegyezés után szabadult. Ebben az évben a Vác városi Honvédegyelet elnöke lett, s 1890-ben is az volt. A kiegyezést követően az illavai, majd a váci fegyház igazgatója volt.

Emlékiratát 1849–1851 között Aradon és Olmützben írta, az utolsó, a szabadságharc végét bemutató fejezeteket pedig 1864 után, újabb olmützi fogsága során vetette papírra *Erinnerungen, Beobachtungen und Verwendung eines alten Honvéds im ungarischen Freiheitskampfe 1848 und 1849 (Egy öreg honvéd emlékei, megfigyelései és alkalmaztatása az 1848–1849-es magyar szabadságharcban)* címmel. A névtelen kézirat ma a Hadtörténelmi Levéltárban található, az úgynevezett Tanulmánygyűjteményben, a 782. szám alatt. Jőmagam akkor figyeltem fel rá, amikor 1988-ban Görgei váci nyilatkozatának történetét kutattam. Zámbelly ugyanis bemásolta a szövegbe a Görgei által 1849. január 5-én a feldunai hadtesthez kibocsátott napiparancsot, illetve a hadtest nevében kiadott nyilatkozat német szövegét. A hozzájuk fűzött kommentár és eseményleírás azonban ismerősnek tűnt valahonnan, s így sikerült beazonosítanom a szerzőt.

A műnek az 1849. február közepéig terjedő eseményeket tartalmazó részét ugyanis Abafi Lajos 1889-ben az általa szerkesztett Hazánk című folyóirat XI. kötetében magyar fordításban közölte, s a váci nyilatkozatra és a téli hadjáratra vonatkozó rész ebben jelent meg. Sajnos a folyóirat ezzel a kötetel meg is szűnt, a folytatás is abbamaradt, s nem tudunk arról, hogy a fordítás többi része elkészült-e. 1893-ban az

1848–49. Történelmi Lapok hasábjain közölt egy vitairatot, amelyben az emlékiratnak a kápolnai csatára vonatkozó részeiből is idézett (ez később kötetben is megjelent).

A szerző 1867-ben vitairatot írt a volt fővezér, Görgei Artúr *Gazdátlan levelek* című munkája kapcsán, amely azonban szintén kéziratban maradt. Mind az emlékiratot, mind a vitairatot többször is megpróbálta megjelentetni, azonban sikertelenül. Az 1870–1880-as években közel másfél évtizeden át levelezett az ügyben Dudás Ödön bácskai helytörténésszel, aki folyamatosan hitegette az egyre öregedő, s egyre türelmetlenebb honvédezedest. Végül Zámბelly vizsgálta a kéziratokat; szerencsére, mondhatnánk, mert így maradtak meg.

A közel tíz nyomtatott ívnyi emlékirat egyike a szabadságharcra vonatkozó leginformatívabb visszaemlékezéseknek. Az 1849. január végéig terjedő részek szinte tökéletesen megbízhatóak, ettől kezdve azonban egyre érezhetőbb a szerző Görgei iránti ellenséges elfogultsága, amely időnként elhomályosítja tisztánlátását. Ugyanakkor tőle származik a kápolnai csata egyik legrészletesebb leírása, s fontos részleteket őrzött meg a téli és a tavaszi hadjárat szinte valamennyi összecsapásáról. A feldunai, majd a VII. hadtest történetéről nem ismerünk az övéhez hasonló részletességű emlékiratot. Egyedül a fővezér, Görgei Artúr emlékirata versenghet vele, de az övé is csak 1849. március végéig, amikortól már jóval kevésbé tájékozott a VII. hadtestnél történeteket illetően. A többi hasonló visszaemlékezés szerzői (Duka Tivadar, Gör-

gey István) általában alacsonyabb beosztásban szolgáltak, vagy olyan későn írták emlékiratukat, hogy túlzottan érvényesül bennük az addig megjelent irodalom hatása.

Zámбelly igen jó véleménnyel volt a saját, s kevésbé jó véleménnyel a kortársai és bajtársai katonai képességeiről. Különösen kijutott a bírálatból saját közvetlen parancsnokainak, így Piller János ezredesnek, Gáspár András és Poeltenberg Ernő tábornoknak; de nem kímélte Görgeit sem. Ennek alapján néha az az érzésünk, hogy ha ő lett volna a hadtest, majd a hadsereg élén, talán még a szabadságharcot is megnyerjük. A róla szóló korabeli források is megerősítik azonban azt, hogy valóban vállalkozó kedvű, vitéz, rámenős katona volt, aki ugyan otthon volt a tábor-
kar irodai munkájában, de a legjobban mégis akkor érezte magát, amikor szablyával a kezében vehetett részt a küzdelemben, illetve vezényelhetette a csapatokat.

Zámбellyt hosszú élettel áldotta meg a sors. 1901. február 6-án Nagytétényben hunyt el. Tétényben ma is őrzik emlékét. Kései leszármazottai közé tartozott Hazai György, a 2016. január 7-én, 84 éves korában elhunyt nemzetközi hírű turkológus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja.

Az alábbiakban az emlékiratból az 1849. augusztusi eseményekre, illetve a szabadságharcot követő megtorlásra vonatkozó részeket adjuk közre. A közölt részletben a vezetékeknevet kiegészítettük a keresztnévvel, s a szöveget néhány szükséges magyarázattal láttuk el.

Részletek Zámбelly Lajos emlékiratából

[1849.] Augusztus 6-án Szalontára érve, ahol VII. hadtestemet találtam, megtudtam, hogy Görgei Gyapjún áll; odasiettem, hogy a kormány parancsát átadjam neki, amire csak annyit mondott, vállát megvonva: „Éppen időben jövünk” – majd azt mondta, hogy Poeltenberg [Ernő] tábornok Nagyváradra ment az oroszokkal tárgyalni, és visszatéréséig át kellene vennem a VII. hadtest parancsnokságát, és Ármin bátyjával, aki akkor Bayer [József] helyett a tábor-
ka-

ri főnök volt, beszéljek, mert nekem tartotta fenn ezt a posztot.

Azon általam átadott parancs dacára, hogy gyorsan vonuljon, hogy Mészárossal, Dembińskivel, akik Szegedről Temesvárnak vonultak, még időben egyesüljön, hogy a Haynau alatti ellenséges sereget két oldalról támadjuk és verjük meg, egészen kis menetekben vonultunk Arad felé.¹

¹ A parancsban ez aligha szerepelhetett, mert augusztus 6-án Aradon még nem tudták, hogy Henryk Dembiński altábornagy Arad helyett Temesvárra vezeti a déli főereget. Aulich Lajos hadügyminiszter augusztus 6-án délután 4 órakor Görgeit arra utasította, hogy siettesse menetét Aradra. A Görgei vezette feldunai hadsereg táborkara, az úgynevezett Központi Hadművelési Iroda egyébként már aznap elrendelte a menetek felgyorsítását.

Nagysándor [József] volt az elővéd, és 9-én érkezett oda, és rögvest egy kisebb ütközetet vívott Újaradnál.²

10-én a VII. hadtesttel dél körül érkeztem oda, s máris távoli ágyúdörgést hallottam, és a lovassággal és tüzérséggel előresiettem, hogy az ütközetben, amely Németságnál bontakozott ki, részt vegyek.

Az általam azzal a jelentéssel, hogy „előrenyomulok”, Görgeihez küldött parancsőtiszt, Bömches [Eduárd] százados (egy erdélyi szász) Görgeit kényelmesen egy szobában ülve lelte (miközben egy hadtest harcolt). Azonban Görgeitől az ő révén azt a parancsot és intést kaptam, hogy azonnal a számomra a diszpozícióban kijelölt, Pécska és Makó felé lévő állásba vonuljak, és ne engedjek meg magamnak semminemű önkényességet. Nagysándor már tudni fog magán segíteni. Mit tehettem volna, visszamentem tehát, és tábornokot ültettem ott, ahol aztán a környék felderítésekor estefelé lovammal a Maros egy holtágába zuhantam, és csaknem belefűltem.

Itt még meg kell jegyezni, hogy annak dacára, miszerint a lovassággal és a tüzérséggel csaknem mindig ügetésben és vágásban lovagoltam, harcra éhes gyalogságom úgy sietett utánam, hogy majdnem a lovassággal együtt érkezett meg Aradra.

Az éjszaka folyamán azt a parancsot kaptam, hogy hagyjak hátra egy kisebb csapatot Pécska irányába, s a hadtesttel Újaradra vonuljak, és Nagysándorral és Leiningennel egyesültem támadjam meg az ellenséget, és minden áron vessem vissza.

11-én elég korán csatarendben felállítva álltam, beszéltem Nagysándorral és Leiningennel, és már majdnem előrenyomulást rendeltem, és rohamot fűvattam, amikor egyszer csak azt a parancsot kaptam, hogy az ütközetet, ha már megkezdődött volna, azonnal szakítsam félbe, és térjek vissza ismét előző napi állásomba; és hogy Nagysándornak csak Újaradot kell megszállva tartania, illetve az ellenség támadását visszavernie.

Délután Görgei magához kéretett minden magasabb rangú tisztséget; közölte velünk, hogy Kossuth a kezébe tette le a kormányt, és így ő diktátor lett; hogy az oroszokkal folytatott tárgyalásoknak jó eredményük lenne; hogy mi már a többi hadsereggel nem tudunk egyesülni, és nincs már remény a sikerre,

2 A Nagysándor vezette I. hadtest valóban augusztus 9-én érkezett meg Aradra, de az említett ütközetet másnap, 10-én vívta Németság és Újság között a Maros mentén előretörő császári királyi I. (Schlik) hadtest ellen.

hanem azt kell menteni, ami még menthető. Elhatározta, hogy az oroszok előtt leteszi a fegyvert, ezért megparancsolja, hogy még aznap éjjel történjen meg az elvonulás Világosra, ezért azonnal indulnunk kell.

12-én rendkívül fáradtan érkezünk meg Világosra, ott tábornokot ültetünk, és Görgei egész nap az oroszokkal tárgyalt.

Mi, magasabb rangú tisztek azonban semmit sem tudhattunk meg a feltételekről, ami sorsunk iránt aggodalmassá tett minket.

Avégett tehát, hogy valami biztosat megtudjunk, tanácskoztam néhány bajtársammal, és indítványomra elhatároztuk, hogy a csapatokat készenlétbe helyezzük, és aztán Görgeit megkérdezzük, minő feltételek alatt akarja ő a fegyvert az orosz előtt letenni; és ha ezek a feltételek nem olyanok lennének, hogy kielégítsenek minket, akkor az egész hadsereg azonnal a parancsnokságom alatt Lippán át Temesvárra induljon, hogy az ottani hadsereggel egyesüljön, és vagy legyőzze az egyesült osztrák és orosz hadsereget, vagy sikertelenség esetén Erdélybe vesse magát, és ezen országban, ahol minden állás csaknem egy erőd, tartsa, szervezze magát és ismét kitörjön, és ha semmilyen kedvező esély nem adódna, becsülettel essen el a túlerő előtt.³

Görgei hírt kapott ezekről az előkészületekről, és 12-én délután minden tábornokot és tisztséget a szállítására hívatott. Azonnal hozzám fordult azon kérdéssel, mit jelentenek ezek az üzemek, és mit akarunk és várunk mi valójában? Én szintén visszakérdeztem, hogy mi meg azt akarjuk tudni, milyen feltételekkel tesszük le a fegyvert, mire ő egészen röviden válaszolt: „Semmineműek alatt.” Mire én is egészen röviden válaszoltam: „Akkor nem adjuk meg magunkat”, majd még hozzátettem: „Mi Ausztria császára ellen vétkeztünk, ezért hát az ő csapatainak kell megadnunk magunkat, így esetleg remélhetjük, hogy korábban számíthatunk megbocsátásra; így azonban nem adjuk meg magunkat, és keresztülvágjuk magunkat Erdélybe.”

Görgei [először] engedte, hogy nyugodtan elmondjam mindezt, aztán – eljárását magyarázva – heves

3 Zámibelly itt alaposan összekeveri az eseményeket, hiszen az Aradon augusztus 11-én tartott haditanács Görgei előterjesztésére többek között azért döntött a fegyverletétel mellett, mert megérkezett az augusztus 9-én a déli hadsereg által vívott vesztes temesvári csata híre; azaz, augusztus 12-én már senki sem számíthatott arra, hogy Temesvárnál egyesül a déli magyar főhadsereggel.

modorban kezdett beszélni: hogy Aradon lett volna ideje azzal szemben óvást tenni, most azonban már túl késő; hogy valamennyi tábornok, még Nagysándor is, és a bátrak bátra, Földváry [Károly] ezredes egyetértenek vele. Ezért ez [az állásfoglalás] különös tölem, akiről ő mindig sokat tartott; nagyon csodálkozik, hogy így beszéltem és tettem, és hogy óvakodjak attól, hogy többet tegyek, mert még hatalom van a kezében, és agyonlövet.

Alig mondta el mindezt, Trangoss [István] alezredes a vállamra tette a kezét, és valamit mondott a le tartóztatásról és akasztásról; én lesöpörtem a kezét, és előre akartam lépni és válaszolni. Ekkor Kossuth Sándor alezredes visszatartott, és egészen az én szellememben beszélt az egész árulás ellen, amire Beniczky [Lajos] alezredes Görgei szellemében ellenünk szólt. – Én körülnéztem, hogy vajon [kire számíthatok], és rájöttem, hogy Kossuthon kívül mindazok közül, akik velem egyetértettek, senki sem áll az oldalamon, mire én „Gyáva pulyák”-at mondván, megfordultam, és kimentem a teremből.

Később, amikor már Aradon vizsgálat alatt álltunk, Beniczky azt mondta, hogy ha szóltam volna neki, mit akarok, ő szilárdan hozzám csatlakozott volna ahelyett, hogy Görgei mellett szóljon, mire csak röviden azt válaszoltam neki: „Túl késő, egyedül én ismertem fel Görgei árulását; most mindannyian megkeserüljük rövidlátásunkat.”

Görgei ezt követően megparancsolta, hogy minden tiszt menjen a táborba a legénység megnyugtatósa érdekében, aztán, mivel, mint később megtudtam, csaknem minden ezred, zászlóalj és üteg menetkész volt, ő is a táborba lovagolt, hogy az embereket, akik oly vakon hittek neki, ösztönző szavaival megnyugtassa és magának megnyerje. Én csak 13-án reggel, az elvonuláskor hagyhattam el szállásomat.

E napon a menet megindult Kisjenő felé, és e község közelében az egész, mintegy 30.000 főnyi hadsereg több hadágban felvonult, velünk szemben pedig az orosz hadsereg Rüdiger alatt.

Ekkor Görgei az utóbbihoz lovagolt, aztán jött a parancs a fegyverek letételére, és hogy a tisztek megtarthatják szabályjukat, lovukat és poggyászukat, és hogy azonnal Kisjenőre menjenek.

Menet közben minden lengyel elhagyta a hadsereget, és mind a huszárok, mind a gyalogosok megpróbálták továbbállni; az utóbbiak közül sokan a közelben lévő folyóvízbe vetették fegyvereiket. Néhányan az átadási helyen összetörték fegyverüket.

Először csak itt tudtuk meg a temesvári veszett csata leverő hírét, amit Görgei már korábban tudott, azonban velünk nem közölt, tehát egyedül ő a hibás miatta, mivel ha gyorsabban vonulunk, és nem této-vázunk Aradnál, az bizonyára másképp végződött volna.

Újabb parancs jött a fegyverletételre, szívszagató jelenetek történtek, különösen a huszároknál, akik szeretett lovaiktól, és tőlünk, tisztektől is búcsúztak. Csaknem mindegyikük sírt, és átkozta a végzetet, és mindannyian kértek minket, ne hagyjuk el őket.

Voltak jelenetek, amelyek nem írhatók le, amelyeket látni kellett, együtt kellett átérezni. Még most, oly sok év után is fáj, ha minderre visszagondolok, és egyetlen hadseregnek sem kívánom ezt a szörnyű sorsot, mivel amit szeretett hazánkért örömteli arccal elszenvedtünk, ahogyan állandóan jól harcoltunk, amit elveszítettünk, mindez semmi volt e ténnyel szemben. Átok azokra, akik ebben vétkesek!

Ezen a napon utoljára vettem át ezredem parancsnokságát, amelyben oly régóta szolgáltam, s valamivel több, mint 800 lovat adtam át; amikor Bécsből kivonultunk, 1200 fölött volt, és a hadjárat alatt 600-at kaptunk; tehát minő veszteség csak egyetlen ezrednél – mit nem veszítettünk tehát együtt –, és mindent, mindent hasztalanul.

Az oroszok Kisjenőről, ahol két napig időztünk, Sarkadra vittek bennünket, ahol ismét négy napig maradtunk.

20-án osztrák csapatok jöttek oda a táborba, és elterjedt, hogy átadnak minket az osztrákoknak; és ismét sok kellemetlen jelenet fordult elő, mivel megcsalva láttuk magunkat azon hírek által, amelyek szerint Oroszország közbenjárására teljesen szabadon engednek minket.

Görgeit még Kisjenőről Nagyváradra vitték, és engedélyt kapott, hogy testvéreit és rokonait magával vigye – minket azonban teljesen az oroszok kényére bíztak.

21-én Gyulára mentünk, és 22-én az osztrák csapatok átvettek minket, amikor is azonnal parancs jött, hogy minden tisztnek át kell adnia a szablyáját. – Erről nem lehet beszélni, ez olyan tény, amely felől a történelem fog ítélni.

26-án Aradra érkeztünk, és 27-én az aradi erődbe vittek bennünket (amely szintén az oroszoknak adta meg magát, és aztán azok átadták az osztrákoknak⁴).

4 1849. augusztus 17-én.

Több mint ötszázán voltunk egykori osztrák tisztek [akiket az erődbe vittek – H. R.]; a tisztek maradékát – akiket még a magyar minisztérium nevezett ki [tisztté] – a városban nagy helyiségekbe zárták, és a beavatási bizottmány elé vezették, és különbségtétel nélkül közlegényként különböző ezredekhez besorozták.⁵

A tábornokokat már Gyulán elválasztották tőlünk, őrizet alá tették, és kocsikon erős őrséggel az aradi erődbe szállították őket.

Most már tudtuk, milyen helyzetbe kerültünk, és – különösen a magasabb rangú tisztek – nem nagyon vártunk mást, mint halált.

Már Sarkadról és Gyuláról több tiszt megszökött, és többségük sikeresen Komáromba jutott, ahol aztán kedvezőbb feltételek alatt kapituláltak.

Sarkadon Schweidel [József] tábornok hozzám küldte a fiát⁶ azzal, hogy szándékában áll megszökni, és vele tarthatnék. Én sajnos nem akartam ezt tenni, mert az oroszoknak adott szavamat meg akartam tartani; ha megtettem volna, ezt a jó urat nem lövik agyon.⁷ Gyulán Kupa [Hümér] alezredes ugyanezt javasolta; ezt is visszautasítottam. Ő sikeresen eljutott Komáromba.⁸

A tábornokokat rögvest egyenként fogságba vetették, és a hadbíróság megkezdte kihallgatásukat.⁹

A szeptember borús aggodalmak között telt el.

Október 4-én megérkezett a tábornokok megerősített ítélete, 5-én kihirdették, és 6-án eléggé korán Kiss Ernő altábornagyot, Schweidel József és

Dessewffy Arisztid tábornokot és Lázár Vilmos ezredest agyonlőtték, és valamivel később Leiningen Károly grófot, Poelt von Poeltenberg Ernő lovagot, Damjanich Jánost, Török Ignácot, Láhner Györgyöt, Knezić Károlyt, Vécsey Károly grófot, Nagysándor Józsefet és Aulich Lajost kötél által kivégezték.

A sort Poeltenberg nyitotta és Damjanich zárta.¹⁰

Mindannyian igen állhatatosan szenvedték el a halált – Leiningen még egyszer ünnepélyesen megvédte magát azon vád ellen, hogy Budán osztrák tiszteket lövetett agyon.¹¹ Nagysándor csak ennyit mondott: „Hodie mihi, cras tibi.”¹² Damjanich, aki még mindig fájlalta Komáromban eltört lábát, teljesen nyugodtan nézte végig az egészet, és azt mondta: „Korábban mindig az első voltam, és most az utolsó vagyok.”¹³

Minket a kazamatákba összezártak, ezek felé ágyúkat irányoztak, és ezen kívül több gyalogszázadot állítottak fel, nehogy eszünkbe jusson kísérletet tenni a kitérésre.

E nap feletti érzelmeinket nem lehet leírni, rettenetek voltak!

Az Aradra való menet közben minden olyan tábornokkal, akit ismertem, váltottam néhány szót; Lenkey [János] azt mondta, „Barátom, mindent feketén látok.” Később örület lett úrrá rajta, és nyomorultan halt meg az erődben.¹⁴ Nagysándort megkérdeztem: „Most is úgy érzel, mint Világosnál?” „Átok reá” – „Fluch über ihn”¹⁵ – volt a felelet. Schweidel csak afölött sajnálkozott, hogy Sarkadról nem állt odébb, ahonnan még könnyű volt elmenekülni – és így, kocsiról kocsira lovagolva, mindenkit levertnek találtam. Csak a szegény Poeltenberg remélt, a szegény még a legutolsó órában is reménykedett – nevezetesen, az ítélethirdetést követően hozzá mentem, amit egy órára engedélyeztek számunkra. Nagy fáradtsággal kaphattam meg tőle hetvennégy dukátot, amit egy mérnökkari tiszt révén elküldtem a feleségének Bécsbe, ő¹⁶ pedig megtartott egy jelentős összeget bankjegyekben, és megtartotta a gyűrűjét is, és azt állította, hogy az oroszok őt biztosították, hogy senkinek a haja szála sem fog görbülni, és reggel min-

5 Ti. azokat, akik már 1848 előtt tisztek voltak a császári királyi hadseregben, az aradi várba zárták; azokat, akik csak a magyar honvédseregben értek el tiszti rangot, a városban tartották fogva, majd besorozták a császári királyi hadseregbe. Ez utóbbiak jelentős része 1848 előtt a császári királyi hadsereg legénységi állománya-hoz tartozott.

6 Schweidel Albert huszárszázadost, aki szintén a 4. huszárezredben szolgált.

7 Schweidel József az aradi fogság kezdetétől naplót vezetett; így ebben természetesen nincs nyoma a szökési tervnek.

8 Kupa komáromi kapitulánként emigrált, 1859–1860-ban az olaszországi magyar légióban szolgált.

9 Valójában három különálló pert folytattak le ellenük: a hadbíró-ság külön tárgyalta Kiss Ernő altábornagy, illetve Vécsey Károly gróf, vezérőrnagy perét; s egyetlen eljárásban hallgatták ki Aulich Lajost, Damjanich Jánost, Dessewffy Arisztidet, Gáspár Andrást, Knezić Károlyt, Láhner Györgyöt, Lázár Vilmost, Leiningen-Westerburg Károlyt, Lenkey Jánost, Nagysándor Józsefet, Poeltenberg Ernőt, Schweidel Józsefet és Török Ignácot. Közülük Gáspárt a hadbíró-ság csak várfogságra ítélte, mert a trónfosztás és a függetlenség kimondását követően nem szolgált; a Lenkey elleni el-járást pedig felfüggesztették, mert a tábornokon a per során az elmezavar jelei mutatkoztak.

10 Damjanich az utolsó előtti volt; utolsóként Vécsey Károly gróf lépett a bitófa alá.

11 Ti. Buda 1849. május 21-i bevétele alkalmával.

12 Ma nekem, holnap neked.

13 Damjanich e szavait más szemtanúk is feljegyezték.

14 1850. február 7-én.

15 Az eredetiben is így, magyarul és németül szerepel.

16 Ti. Poeltenberg

denkit más erődbe szállítanak, így szüksége van pénzre – amely aztán a foglár és a hóhér kezére került. Semmilyen beszéd nem használt; nem adott oda több [pénzt].

Amikor azt mondtam neki, hogy mi, magasabb rangú tisztek rövidesen követjük őt, mivel Görgei megcsalt bennünket, azt mondta: „Akkor őt és engem az oroszok megcsaltak azzal, hogy egyikünknek sem görbülhet haja szála sem.”

25-én Kazinczy [Lajos] ezredest is agyonlőtték, később pedig egy bizonyos Haukot, aki már Bécsben

részt vett a felkelésben.¹⁷ És noha ezzel a tiszteken végrehajtott halálos ítéletek véget értek (amelyek már korábban, a hadjárat alatt megkezdődtek), azonban újabb bírósági ítéletek születtek. Az elítélteket egymás után különböző erődökbe szállították, ahol, a parancsnok egyéniségétől függően, többé vagy kevésbé rosszul bántak velük, mivel humánus bánásmódról szó sem volt, mindez önkényes volt...¹⁸

¹⁷ Ludwig Hauk alezredest 1850. február 19-én kötél által végezték ki.

¹⁸ A kézirat folytatása hiányzik.

A világosi fegyverletétel

ROSONCZY ILDIKÓ Hős vagy áruló?

„Mért mindig hátra, miért nem előre? Hát nincs férfi, ki a hazáért halni tudna?” A kérdések mintha a romantika korának valamelyik regényéből származnának. Pedig egy magyar hadvezérnek a csata hevében kiadott parancsáról van szó. Annak a Görgeinek a parancsáról, akinek neve a magyar közgondolkodásban az áruló szinonimájává vált. 1849. július 2-án késő délután, amikor a honvédcsoportokat vezénylő tábornok azzal szembesült, hogy a magyar útegek a császári tüzérségnek engedve hátrálni kényszerülnek, egy ágyúcsőre hajolva vetette papírra az idézett két mondatot azzal, hogy az valamennyi ütegparancsnoknak szól.

A történetet két honvédtiszt is megörökítette. Az egyik megjegyezte: „Ebben a fölszólításban az a nevezetes, hogy németül volt írva (az ütegparancsnokok közül többen nem tudtak magyarul), de magyarokhoz szólott, s mint ilyenek volt az a nagy hatása.” Valóban, az előrenyomuló magyar útegek hamarosan helyet cseréltek az osztrákokkal.

A tovaszáguldó főparancsnok pedig élére állt annak a lovasrohamnak, amelyben kb. 3000 huszár indult meg a császári erők ellen. A nap végére az ország belseje felé tartó Haynau előrenyomulását egy időre, tegyük hozzá, utoljára, sikerült megakasztani. Görgei viszont súlyosan megsebesült.

Egy közösség önazonosságának erejét mutatja, ahogy múltjához viszonyul. A változó jelen nemzedéke faggatja a változtathatatlan múltat. Kérdés, hogyan. Szemezgetve a történelemből példatárnak tekinti-e, tetteihez, esetleg tétlenségéhez keres-e igazolást? Vagy az egykor történeteket minél jobban megismerve igyekszik megérteni azt a folyamatot, amelynek részeseként a jövőt alakíthatja.

A múlt embere védekezésre képtelen, kiszolgáltatott. Görgei szerepének megítélése az újkori magyar történelem egyik legtöbbet vitatott kérdése. Hős volt, vagy áruló? 1945 után a történettudomány a kommunista ideológiának a szolgálóleányává, Görgei pedig, akiről – köszönhetően többek között Steier Lajosnak, Kosáry Domokosnak, Pethő Sándornak és Móricz Zsigmondnak – az 1930-as években már a nemzeti

hősnek kijáró kép kezdett kialakulni, a mindenkori forradalmak belső ellenségének és árulójának a prototípusává vált.

A magyar társadalom a Rákosi- és Kádár-korszakban a nemzeti történelem tabutémáit kerülő hivatalos nézeteket fenntartással kezelte. Bízni lehetett abban, hogy a rendszerváltozás után megindul a tisztázódás. De mintha a tájékozódó képesség hiánya miatti védtelenség uralta volna el a magyar közvéleményt, amelyet a tömegmédiá sokszor minden alapot nélkülöző állításokkal vezethet félre. A Görgei-kérdés lakmuspapírként jelzi a magyarság önértékelésének bizonytalanságát.

Zrínyi és Görgei. 1898-ban Mikszáth Kálmán kora kisszerű, korrupt világát kifigurázó politikai szatírjában, az *Új Zrínyiászban* a két hadvezért bemutatják egymásnak. A regényben a feltámasztott Zrínyinek beszámolnak „a jelenkori Magyarország legnagyobb hőse”, Görgei tündérmesébe illő győzelmeiről, majd elmondják róla, hogy végül letette a fegyvert Világosnál.

Zrínyi elgondolkodik a hallottakon: „Vagy én, vagy ő, de valamelyikünk semmi esetre se hős”. A megállapítás frappáns, az író könnyedén nyúl Zrínyi és Görgei, Szigetvár és Világos kínálkozó szembeállításához.

Igen. Lehet-e hős az, aki leteszi a fegyvert?

A szépirodalom hatása nagy, tudatformáló szerepe vitathatatlan. Az *Új Zrínyiász* a műfaj remeke. Mikszáth Zrínyivel kimondatott súlyos ítélete valószínűleg jobban beleégett a nemzet emlékezetébe, mint magának az írónak mintegy tíz évvel későbbi véleménye, miszerint Görgeiről „ma már senki sem hiszi, hogy áruló volt. Sőt bátran lehet konstatálni azt is, hogy a múlt század legnagyobb, legrendkívülibb embereinek egyike.”

ZSILLE GÁBOR Szigetvártól Érdig

Zrínyi Miklós szigetvári tragédiája az önfeláldozás, a hősiesség mellett az elárultatás, a magára hagyatottság története is. A horvát bán ellen az osztrák, a német, sőt, még a horvát urak is éveken keresztül

Az itt következő két kisesszé a „Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566” Emlékév alkalmából hangzott el 2016. július 10-én Szigetvárott, a Magyar Alkotóművészeti Nonprofit Kft. és a Magyar Írószövetség közös megrendezésében történt emlékezésen.

A szőllői fegyverletétel

áskálódtak, Szigetvár bekerítésének, majd ostromának heteiben pedig cserbenhagyták. Zrínyi a Győr mellett állomásozó császári seregtől hiába várt felmentést, és mások sem siettek a segítségére. Nincs új a Nap alatt – pontosan negyven évvel korábban, 1526 augusztusának végén a magyar történelemben már lezajlott ugyanez a szerencsétlenség, akkor is a törökök győzelmével. Természetesen a mohácsi csatáról van szó. A II. Lajos vezette magyar fősereget szinte mindenki magára hagyta. Szapolyai János húszezer főre (csaknem akkorára, mint a Mohácsnál odavesztett teljes seregünk!) duzzadt létszámú mellékserege gyanús lassúsággal közelgett, és a csatavesztés napján még csak Szeged térségében járt. A Csehországból túl későn elindult, nagyjából tízezer fős sereg szintén lekéste a csatát. A Frangepán Kristóf zászlaja alatt szervezett horvát csapatok pedig el sem indultak Mohács felé, Zágrábnál tétlenkedtek. Csupán egyetlen haderő érkezett időben a magyar uralkodó segítségére, osztozni az önfeláldozásban. 1526 júliusának végén, valahol Buda környékén jelentős létszámú lengyel segédcsapat csatlakozott a Mohácsra induló magyar sereghez, a két nemzet fiai közösen vonultak a tragikus síkra. Erről a Leonard Gnojeński vezette, ezerhatszáz fős gyalogságról manapság egyetlen szó sem esik az iskolai tankönyvekben – pedig a magyar haderő igen jelentős részét alkotta: körülbelül tizenötöd részét, hiszen a történészek kimutatása szerint a teljes mohácsi seregünk 24800 emberből állt. Ez nem lekicsinyelhető arány... A magyar seregben a leghősiesebben a lengyelek küzdöttek, és valamennyien

odavesztek, még hírmondó sem maradt közülük. A krónika szerint az ütközet során rohamozó gyalogságunk előtt az oszmánok csapdát állítottak: visszavonulást színlelve rést nyitottak harcvonalukon, amelybe a felbuzdult lengyelek behatoltak. A törökök gyűrűbe fogták, és lemészárolták Gnojeński seregét.

A hagyomány szerint a lengyelek Érden csatlakoztak a magyarokhoz. Ezt egyetlen írásos bizonyítékkal sem támaszthatjuk alá, de annyi baj legyen – akár ott is történhetett, tekinthetjük jelképes helyszínenek. Az viszont dokumentált

tény, hogy a lengyel Jagelló-házból való II. Lajos királyunk Érden, a mai termálfürdő mellett állt kastélyban töltött két éjszakát, ákosházi Sárkány Amburuz pozsonyi főispán vendégeként. (Az épület romjai ma is láthatók, mintegy száz méterre a fürdőtől.) Az akkor mindössze húszéves uralkodó július 20-án, pénteki napon érkezett meg Budáról, és a kastély istállójában pusztult el hirtelen a kedvenc fekete lova. Két nappal később, vasárnap az érdi réven kelt át Csepel-szigetre, hogy búcsút vegyen feleségétől, Mária királynétól. Öt héttel később a Mohács melletti Csele patakba fulladt.

S hogy Zrínyit mi kapcsolja egybe Mohácsra keresztül Érddel? Az 1566-ban Szigetvár ostrománál elhunyt I. Szulejmán szultán parancsára a simontornyai szandzsák ura, Hamza bég palánkvárat építtetett Érden. Ezért, hogy a hódoltság idején Érd hivatalos neve Hamzabég volt. A háromszáz török katonát befogadó palánkvár területén a XVII. században mészárosok dzsámiját és tizenkét szegletű minaretet emeltek. Ez utóbbi ma is áll, Érd-Ófaluban, a Mecset utcában, a város egyetlen török kori műemlékeként. Végül megjegyzendő, hogy Mohácsra, a Szepessy téren található egy emlékmű az elesett lengyel hősök tiszteletére. 1931-ben emelték, Lechner Jenő és Martinelli Jenő közös alkotása. A nyolcvanas évek elejére szörnyű állapotba került, meg kellett menteni a pusztulástól, ám az újjáépítést nem a magyar állam végeztette, s még csak nem is az akkori helyi tanácselnök. Krakói polgárok adták össze a pénzt a helyreállításra. Így megy ez mifelénk...

BOTH BALÁZS

Forgách Imre levele Zrínyi Katához

*Aki tér és idő korlátaiból kitör, hercegnő, az Ezeregy éj meséiből,
 életre kelt szobor, kőbe vésett antik istennő, maga a Végzet?
 Vásznon egy álom, örült festőművész ecsetjén lobogó eleven tűzvész?
 Tiszta női arc, keleti szentkép, vérforraló nyáréj, sirig őrzött emlék –
 igézve nézlek. Két ezredéve bűvöl szemeid szép zafírkékje.
 Miféle akarat sodort elém, hogy legyél Nap, napjaim egén,
 hogy ételt-italt mást ne kívánjak, csak ajkad szilvaízét, vanília-vállad?
 Hajad forró, sötét égboltján, mindenemet a semmibe szórnám,
 örömünk csillag-robbanását az égitetek is látva-lássák –
 írom a verset. És te hol vagy? Kihűl a szó. Kong a hasonlat.
 Sosem leszel enyém. Legyen meg Isten akarata.
 Áldás életedre, szépséges Zrínyi Kata.*

Két régi sírhely

*Ha kiléphetnék egy napra korhadó fekhelyemből,
 csontjaimra hús tapadna, koponyámra haj és fejbőr,
 a gázlángok sápadt fénye alatt (a Hold, mint félbetört lornyon)
 megismerném-e utcáidat, szülővárosom, Sopron?*

*Bányamérnök, főtanácsos nem leszel, csak voltál.
 A kor veled levitézlett. Unokád is halott már.
 Emlékezet? Mint szélben a mag. Egyetlen élő sem őriz.
 De kibontják zöld zászlóikat a borostyán és a kőris.*

Marina Cvetajeva

*Szavak ágboga sebez itt,
 üveget karcol a lárma.
 Egy csapszék falát meszelik.
 Emlékszem Cvetajevára.*

*Ujjai alatt a költemény,
 ahogy lecsap a karmos héja –
 és ráfordul a zuhanásra
 egy csőpár irányzéka.*

VÁLAS PÉTER
Csőszájfék

– ...a fegyverhasználat alapjául szolgáló cselekmény abbahagyására irányuló felszólításnak...

– Hülye vagy? – kérdezte az öreg katona, aki az alsó ágyon elnyúlva, kezével a feje alatt a felső ágy rugózatát vizslatta elmélyülten.

– Azt mondták, meg kell tanulni a fegyverhasználat szabályait – felelte a kopasz.

– Ne aggódj már annyit!

– Ez lesz az első őrségem, rendesen akarom csinálni. Úgyse tanultam semmit az eskü szövege óta.

– Ez nálatok ilyen betegség, hogy folyton tanulni akartok – röhögött az öreg hosszan. Még mindig mozdulatlanul feküdt, csak az ádámcsutkája járt fel-alá. – Fizesnek érte?

Vállat vont, eleresztette a táposokra, az egyetemi előfelvetekre vonatkozó lekezelő többes számot, és nekilátott kibokszolni a surranót. Ezt ugyan minden este megtette a takarodó előtt, de a szolgálatfelvételhez soron kívüli fényesítés dukált. Mire végzett vele, már ordított is a folyosón az ügyeletes, hogy az őrség sorakozzon a fegyverszoba előtt. A hadnagy végigmérte őket, de elégedett lehetett a bakancs fényével, mert rögtön a tárgyra tért. A sor szélén álló katona nehézkesen idézte fel az őr kötelmeit, majd a következő a fegyverhasználat eseteit.

A parancsnok most felé fordult, és a szokásos nyegle hanghordozásával azt mondta:

– Na, kopasz! Mit csinál előtte?

– Jelentem, a fegyverhasználatot meg kell előznie a fegyverhasználat alapjául szolgáló cselekmény abbahagyására irányuló felszólításnak, más személy segítségül hívásának, egyéb kényszerítő eszköz alkalmazásának, figyelmeztetésnek, hogy fegyverhasználat következik, és figyelmeztető lövésnek – darálta egy levegőre. A tiszt arcán kis rándulás futott át, és nem tudta, hogy ez vajon a visszafojtott elismerés jele-e – mert egy pillantásnál nagyobb dicséretre nem számíthatott –, vagy a palástolt méregé, hogy nem talált fogást rajta.

– Na, és hova fog löni?

– Jelentem, célzott lövést adok le a lábára.

A hadnagy rajtahagyta kicsit a tekintetét, és rezzenésnyit bólintott. Egy pillanatra összehangelődtek, és mindketten tudták, hogy a másik fejében ugyanaz

a kimondhatatlan frázis visszhangzik most, amely szóbeszéd útján terjedt a katonák között, öregek tanították a kopaszoknak, a tisztek úgy csináltak, mintha sose hallották volna, és afféle rejtett szolgálati szabályzatként jelezte az őr valódi teendőjét: *hatos irányzékkal a lábára*. „Ha életben marad, ellened fog vallani” – mondták az öregek. – „Egy vallomás lesz egy vallomás ellen, és te mész a futkosóra.” Azt is szájbarágták, hogy a figyelmeztető lövést nem szabad megspórolni, mert az első skuló mindig olajos, és a vizsgálatnál úgyszólván tudni fogják, melyik volt az. A hivatalos tanítás egyé vált bennük a szájhagyománnyal, megalkotva tudásukat az őrszolgálatról.

Nem tudta pontosan, mennyit emel a lőfegyver szögén a hatos irányzék, de érezte, hogy mit jelent; a hadnagy pedig látta a szemén, hogy ha ez a katona ma fegyvert használ, gondolkodás nélkül mellbe lövi a támadót. Úgyszólván csak egyszer lőtt eddig; ugyan ki vonhatná felelősségre érte, ha rutinalanságában rossz helyre talál? Nem mintha az egész komoly lenne, nem fog sor kerülni rá. A fő, hogy tudja a szabályokat, akárki ellenőrzi.

Sorban a fegyverszobába léptek, elvették az állványról a saját géppisztolyukat és tártáskájukat, s a folyosó sakktáblamintás kövére ülve nekiláttak betárazni. Kinyitotta a táskát, amelyben öt görbe, kopott feketeségű, bordázott falú tár volt. Megtöltötte az első hármát, harminc-harminc löszert mindegyikbe. Egyenként tette a tárukba mind a kilencven halált, amit kapott; a fényes, rézszínű, hegyes töltények alatt le kellett nyomni az erős rugójú lemezt, hogy a helyükre kattanjanak. Soká tartott. Végül a három teli tárat tárukba tette a két üres mellé. Készen állt.

Újabb eligazításra sorakoztak, ezúttal az ügyeletes tiszt előtt, majd nyolcszáz méter meneteléssel a laktanya peremén fekvő őrszobához értek. Nyolc óra felé járt, mire a második váltással a tényleges őrségét megkezdte. Vezényszóra az ég felé fordították a csövet, és belekattintották az egyik tárat. Libasorban vonultak a löszerraktár két kerítése között, egyforma zöld ruhában, egyformán töltött fegyverrel, egyformán hideg novemberi estében. Mind a négy sarokban egy-egy torony állt; az övé a második volt, távol az őrség épületétől, kint, az erdő sarkán.

– Állj, ki vagy? – kiáltotta a régi őr.

– Felvezető a váltással – felelt rituálisan az elől haladó őrzető. Kilépett mögüle a sorból, és megvárta, míg derékszögben jobbra fordulva eltűnik a menetoszlop a hármastorony felé. Csak amikor átjárta

egész testét a magány csendje, amikor túl volt az első borzongáson, és rutinos túrázóként megérezte a kerítésen túli erdő rezdüléseit, akkor ment fel a tornyába. Géppisztolyát a sarokba támasztotta, és fázósan leült. Odakint robaj támadt; emlékeztetnie kellett magát az éjszakai erdő különös hangjaira. Tudta, hogy ami egy fakorona lezuhanásának hangzik, csak egy ágacska zöreje, ami nagy testű állatnak tűnik, talán az aljnövényzetet zörgető egér. Mégis ijesztő volt, s először bizony ellenséget vizionált. Tőle balra az erdő titokzatos tömege, jobbra ez a különös eszköz, a betárazott géppisztoly. Felidézte emlékeiből lármás ropogását. Még sosem volt kettesben a fegyverével. Ott vannak benne a töltények. Milyen érzés lehet? Hogy jön ki, hogy esik kézre, mennyire egyszerű?

Ha most valaki meg akarná támadni az erdőből, esélye sem lenne. Sem láb, sem mell. A sötétből támadó ellenfélnek könnyebb célpont lenne a holdfényben fürdő toronyban, mint sasnak a nyúl. Meg sem emelhetné a csúzlit, már kész lenne. De nem ez izgatta. Ugyan ki akar na itt egy lőszerraktárat megtámadni békeidőben, és honnan venne fegyvert hozzá? A nyugodt táj, a világát átható béke és az egész katonáski pimaszul nyilvánvaló feleslegessége egyformán elképzelhetlenné tette a saját halálát és a hatos irányzék borzadályát. Mindez csak elmélet volt. De a másik gondolat, amely ennek a távolodó veszélyérzetnek a helyébe lépett, egyre jobban rémítette. Hogyan fordulhattott meg a fejében egyáltalán?

Térdére fektette a fegyvert, és lassan megszemlélte. A tűzváltó kar zárva volt, a cső üres. Ha most meghúzná az elsütőbillentyűt, semmi nem történhetne. Elvileg legalábbis nem. De biztos így van? Örültség, amire készül, abba kellene hagynia. Akkor is át kell élnie, meg kell tapasztalnia. Lassan felemelte a géppisztolyt, térdére támasztva az arca mellé emelte a csövet. Annyiszor látott már ilyesmit filmekben, olvasott könyvekben. Főleg pisztollyal, de nagyobb fegyverekkel is. Tudnia kellett, milyen. Reszketett.

A holdfény megcsillant a rácsos csőszájfék nyílásainak peremén. Végigsimította a csövet, aztán megint megnézte a tűzváltó kart, hogy jól áll-e. Hányszor gondolt ilyesmire a kamaszkor viharaiban! Ha lett volna hozzá eszköze, megteszi? Nem derül már ki. Ma este nem fogja. Esze ágában sem volt kockáztatni. Csak kipróbálni, hogy megy ez. Mennyire könnyen vagy nehezen? Milyen kéztartás kell hozzá? Mennyire kell pontosnak lenni?

Megint ellenőrizte, hogy jól be van-e biztosítva a fegyver, aztán kitolta a csövet a törött ablakon, ahol húzott be a hideg, égnek fordította, és meghúzta az elsütőbillentyűt. Ahogy elő volt írva, nem történt semmi, a technika jól működött. Nem lehet löni egy géppisztollyal, amíg ki nem biztosítják, és fel nem húzzák. Ha úgy megy le a toronyból, hogy nem tette meg, akkor nemcsak gyáva. Ezt még ki lehetne magyarázni holmi felelősségtudattal. Hiányérzete fog maradni, s már soha nem élheti át az élet teljességét.

Fél órája tépelődött; kezdett fázni. Le kéne menni járőrözni, úgy melegebb van. Ajkához érintette a csőszájféket. Minden készen áll. Nem, várjunk! Még egyszer leeresztette, és erősen megnyomta a tűzváltó kart, hogy egész biztosan a végállásában legyen. Hüvelykujján vörös folt maradt. Aztán lassan, remegve szájába vette a géppisztolyt, és nyelvvel körbetapogatta a csőszájfék befelé mélyülő, kúpos, hideg végződését. Csonkakúppalást – pontosította gondolatban. Végül is matematika szakos egyetemi hallgató volna, pillanatnyilag a lőszerraktár őrzésével megbízva. Nem, a térdén nem lesz jó a puskatus, így túl kötött a fegyver helyzete, nem lehet irányítani. Hátrafelé áll a csöve, nem felfelé. Ha ülve akarja, le kell eresztetni a két lába közé, úgy tudja a cső peremét a szájpaddlásához illeszteni.

Ujját egy percig az elsütőbillentyűn pihentette, aztán lassan lenyomta. Csend. A tűzváltókar nulla állásában a fegyver csak egy vascső. A combjára fektette, és megpaskolta. Már tudta, amit akart. Még három és fél óra volt az éjfélvi váltásig.

*Leiningen-Westerburg Károly honvéd tábornok,
a III. hadtest parancsnoka*

SZENTMÁRTONI JÁNOS
1956 a magyar művészetben

„Így bocskorosan ugye megnevettek, / hogy márványt törni hegynek indulok? / A számon pimasz mosolygás a jelszó, / füttyöm csibészes: én is feljutok!” – írta huszonöt évesen legelső versében egy egykori kadét és öttusázó: Gérecz Attila. A verset 1954 májusában vetette papírra a váci fegyházban, a „füveskerti” költők nagy ámulatára. Irodalomtörténeti tünemény ez a töredékben maradt életmű, hiszen Attila sportolónak készült, nem lírikusnak, de a börtön emberpróbáló közege és az egyazon időszakban ott raboskodó fiatal költőtársak titkos szimpóziumai ráébresztették költői östehetségére is. 1956-ban számos irodalmárunk tett bátorságáról tanúbizonyságot, köztük nem egy élő klasszikusunkkal – de a forradalom egyetlen költő hősi halottja Gérecz Attila lett, aki az orosz tankok november 4-i bevonulásával a tollat fegyverre váltotta, és részt vett az egyre reménytelenebb utóvédharcokban. November 7-én egy géppuskasorozat terítette le a Lövölde térnél, amikor épp egy telefonfülkéhez osont, hogy felhívja az édesanyját. Példaértékű emberi és költői öröksége, az egykori költő- és rabtársnak, Kárpáti Kamilnak köszönhetően, mára némileg beépült kulturális köztudatunkba, de még koránt sincs a helyén. Holott emléktáblák, irodalmi állami kitüntetés, számos posztumusz kötet és róla szóló tanulmány őrzi a nevét, filmek és

monodrámák alkotóit ihlette meg sorsa és művészete, Ferenczi György és a Rackajam egy egész albummal vitte közelebb költészetét a blues-rajongó közönséghez is. Az irodalmi és történelmi tankönyvekben azonban a nyomát se lelmi huszonhat évvel a rendszerváltás után. Ahogyan 1956-ról is, valljuk be, meglehetősen homályos és hiányos információik vannak gyermekeinknek, a mai kamasz nemzedéknek. Mi lesz később? Az unokáinknak milyen tudást adunk így át? 1848 már a XIX. század második felében eleven történelemként és sorstapasztalatként ivódott bele a magyar nemzet idegrendszerébe, nem mellékesen művészeti, s főleg irodalmi alkotások által. Vajon elmondhatjuk-e ugyanezt 1956-ról a forradalom hatvanadik évfordulóján? Erős kétségeim vannak. Holott művészeink, ha megfélemlítve, bebörtönözve, üldözötve, elhallgattatva is, de ugyanúgy átmentették számunkra az örökségét. Hogy 1989-ig erről csak hallgatni lehetett, nem változtat a lényegen. De ha a mögöttünk hagyott negyedszázadban végzett munkát kell mérlegre tennünk, igencsak okunk van a szégyenkezésre.

A 44. Tokaji Írótabor idén ezen gondolatok jegyében kíván méltóképpen tisztelni forradalmunk történelmi és szellemi nagysága előtt. Ezúttal azt járja körbe, hogy az 1956-os forradalom mennyire és milyen formában épült be művészeink alkotásaiba, a különböző művészeti ágakba, a középszintű irodalom- és történelemoktatásba. Vajon elégedettek lehetünk-e az eredménnyel? Jelen van-e kellőképpen huszadik századi történelmünk egyik legmeghatározóbb eseménye a kulturális és a társadalmi köztudatban?

A 2015-ös Tokaji Írótabor záró napjának plenáris ülése, az elnöki asztalnál Kődöböcz Gábor és Oláh János (fotó: Sáray Ákos)

DIÓSZEGI SZABÓ PÁL
Szélcsend két vihar között?

(John Reed tudósítása Belgrád
 lövetéséről, 1915-ben)

Belgrád – a város és a vár – XX. századi hadtörténetének fontos eleme az első világháborúban betöltött stratégiai szerepe. Kevésbé ismert, hogy a Nagy Háború során a város kétszer is gazdát cserélt: 1914 decemberében és 1915 októberében. Az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország egyesített csapatai kétszer vették birtokukba az egykori magyar Nándorféhvárt, a mai szerb fővárost.¹

Még kevésbé ismert az a tény, hogy e két vihar közti szélcsendben John Reed, az ismert amerikai újságíró és haditudósító Belgrádban tartózkodott, és tudósításában belső nézőpontból, irodalmi igénnyel mutatta be a város lakóinak két ostrom közötti életét és körülményeit. Ez a szöveg ugyanolyan fontos dokumentum a Belgrád utolsó, XX. századi ostromát kutató történész számára, mint az elsődleges források. Ahogyan John Lukacs megfogalmazza: „A történelem az emlékekben élő múlt – melynek rekonstruálása szükségszerűen hiányos és nehéz, mert az emlékekben élő múlt egyszerre kevesebb és több, mint a múlt rekonstruálása a feljegyzett maradványaiból.”² A tények és az emlékek kapcsolata viszont kölcsönös. Pierre Nora a történelmi emlékezet problematikáját vizsgálva írja: „Az emlékezet csak azokkal a tényekkel törődik, amelyek megerősítik [...] A történelem és emlékezet folyton keveredik: a történelem azt jegyzi fel, amit az emlékezet diktál ne-

ki.”³ Jelen tanulmányomban Reed haditudósításának Belgráddal kapcsolatos részleteit kívánom felidézni. E témával – tudomásom szerint – a hazai szakirodalom eddig még nem foglalkozott.

John Reed (1887–1920) életének rövid, de tartalmas harminchárom évében több volt, mint újságíró. Az Oregon állambeli Portlandben született. Egy ideig a Harvard Egyetemen tanult, majd Manhattanbe költözött, ahol már számos írása megjelent, és 1913-ra egyik sztárja lett a művészek és értelmiségiek szellemi központjának, a Greenwich Village-nek. Robert A. Rosenstone szerint fiatal, vállalkozó szellemű, kalandor, aranyifjú, egyszerre forradalmi agitátor, majd háborúellenes aktivista.⁴ Újságíró és irodalmi tehetség, a nyomtatott sajtó ünnepléte híressége, aki a Metropolitan Magazine számára írta tudósításait.

Otthonosan mozgott saját korának meghatározó eseményei között. Elsősorban külföldi haditudósító volt, és kifejezetten a forradalmak krónikásaként hívta fel magára a figyelmet.

Ezt jól mutatja az a két műve, amely általában – és nálunk is – jobban ismert. 1913-ban ment Mexikóba, ahol az éppen kirobbanó forradalomról akart tudósítani. Míg más tudósítók El Paso bárjaiban ülve szereztek ismereteiket, addig ő átszökött a határon, vonaton és vagonokban utazott, utolérte a felkelők seregét, lóháton vonulva néhány hetet a vezérükkel töltött, és részt vett a torreóni ütközetben is.⁵ Ezekből az élményekből született az *Insurgent Mexico (A felkelő Mexikó)*, magyar címén: *Viva Villa* című műve, amely az 1913-as mexikói forradalmat és vezérét, Francisco (Pancho) Villát mutatja be.⁶ Ebben az első, nagyobb munkájában már megragadhatók azok az írói jellemvonások, amelyek későbbi munkáit is jellemzik. Főleg az, hogy tényszerűsége törekszik; nem kommentálja az eseményeket. Az 1967-es magyar kiadás fülszövege is ezt emelte ki: „Műve egyszerre regény és riportkönyv, tudósításai riportok és egyben novellák.” Különös fogékonysága a helyben

1 A szerző a Délvidék Kutató Központ és a Nemzeti Művelődési Intézet (Szeged) munkatársa. Jelen tanulmány a Fejezetek a Délvidék múltjából 3. nemzetközi történettudományi és művelődéstörténeti konferencián, 2016. január 22-én, Szegeden megtartott előadás szerkesztett változata. Az 1915. évi ostrommal – az esemény centenáriuma alkalmából – több tanulmányomban eseménytörténeti, hadtörténeti szempontból foglalkoztam. Lásd: SZABÓ PÁL: *Belgrád 1915. évi osztrák–magyar, német ostroma és elfoglalása = Vajdasági Magyar Helytörténeti Egyesület, Évkönyv 5.* (szerkesztő: TOMIK Nimród), Topolya 2015, 5–16. – A továbbiakban: SZABÓ 2015. SZABÓ PÁL: „Mert szép vagy Belgrád, de szépséged most bánatos.” *Szegedi újsághírek Belgrád 1914-es birtokbavételéről és 1915. évi sikeres ostromáról. = Vajdasági Magyar Helytörténeti Egyesület, Évkönyv 6.* (szerkesztő: Besnyi Károly), Topolya 2016, 69–82. – A továbbiakban: SZABÓ 2016

2 JOHN LUKACS: *A történetírás jövője* (fordította: M. NAGY Miklós), Európa Könyvkiadó, Budapest, 2012, 34.

3 PIERRE NORA: *Emlékezet és történelem között* = P. N.: *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok* (szerkesztő: K. HORVÁTH Zsolt), Napvilág Kiadó, Budapest, 2009, 15., 20.

4 ROBERT ROSENSTONE: *Wars and Revolution: The reporting of John Reed. Introduction = The collected works of John Reed*, The Modern Library, New York, 1995, VII–IX. A továbbiakban: REED 1995. – Itt köszönöm meg Szilvia Szekely és Andrew Szekely (USA) baráti segítségét a kötet megszerzésében.

5 REED 1995, *Introduction*, IX.

6 Magyarul: JOHN REED: *Viva Villa*, Fáklya Könyvek, Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Budapest, 1967. (Ezt érdekes módon spanyol kiadásból fordította SOBIESKI Artúr). A továbbiakban: REED 1967.

hallott dalokra, balladákra is kiterjedt. Még a mexikói népballadákat is megemlítette, sőt, egyeseknek a szövegét is lejegyezte (ilyen például a *Francisco Villa ébresztője*). „Minden mexikói százával tudja az ilyen dalokat. Nincsenek feljegyezve, de a rögtönzött változat szájról szájra jár. Némelyik ballada gyönyörű, mások groteszkek vagy szatirikusak, akár a francia népdalok.” Máskor meg gitárral „a népi corridókat adták elő... amilyen ezer meg ezer születik a nép ajkán”.⁷

A legismertebb munkája az, amely az 1917-es oroszországi bolsevik hatalomátvételt írja le. A *Ten Days That Shook The World (Tíz nap, amely megrengette a világot)* magyarul 1957 óta olvasható.⁸ Reed a könyvhöz írott előszavában a korábbi tárgyilagosság megtartásának igénye mellett már bevallja érzelmi elfogultságát. „A küzdelemben érzelmileg nem maradtam semleges. De a nagy napok történetének elbeszélése során igyekeztem az eseményeket a lelkiismeretes tudósító szemével nézni, és csak az igazat írni.”⁹

Számomra azonban most nem ezek a szövegek, hanem a keleti fronton írt tudósításai a fontosak, amelyek *The War in Eastern Europe (A háború Kelet-Európában)* címen összegyűjtve jelentek meg, s amelyek kevésbé ismertek, és magyarul sem olvashatóak.

Reed ugyanis 1914-ben, Mexikóból visszatérve is haditudósító maradt. A Metropolitan Magazine először a Nagy Háború nyugati frontjára küldte. Azonban ezek a hónapok számára a teljes személyes és szakmai kudarcot hozták; háborúellenességét erősítették. Úgy látta, hogy a francia–német határon zajló állóháborúnak nincs értelme; nem több, mint a hideg és személytelen gépek harca. 1915-ben a keleti frontra utazott, és ez az időszak már termékenyebb volt számára. A *The War in Eastern Europe* című munkája megrázó emberi és etnikai konfliktusokat is ábrázol.

Az előszóból megtudjuk, hogy Reed a Metropolitan Magazine megbízásából, Boardman Robinson grafikkal – aki a tudósítások illusztrációit készítette – 1915 tavaszán indult el Kelet-Európába. Reed ismét rögzítette írói szempontjait. „Ebben a könyvben Robinson és én egyszerűen megpróbáltuk visszaadni az emberi létezésről alkotott benyomásainkat úgy, aho-

gyan azokat Kelet-Európa országaiban találtuk, 1915 áprilisától ugyanez év októberéig.”¹⁰

A könyv második része mutatja be a két amerikai Szerbiában eltöltött hónapjait. Belgrád irányában is délről észak felé haladt az útjuk. A *The Country of Death (A Halál országa)* című fejezet ír erről. Reed és Boardman tehát Görögország felől érkeztek, Thesszalonikiból, miközben Szerbiában már a tífuszjárvány szedte áldozatait. Ezen kívül a himlő, a skarlát, a diftéria és a nyár közeledtével a kolera is fenyegetett a folyóvizekben maradt emberi és lótetemek miatt. A tudósítók a brit hadsereg orvosi kiküldöttségéhez tartozó hadnaggyal utaztak, akinek – kissé kényelmetlenül – egy hosszú kardot is kellett viselnie, mert a hadnagy szerint „a szerbek addig nem hiszik el, hogy hivatali személy vagy, amíg nincs kardod.”¹¹ A szerb kormányzat időközben Belgrádból Niš városába menekült, ahol a tífusz szintén végigsöpört.¹² Reed és társa április 24-én még itt volt, látták, hogy a szerbek megtartották Szent György ünnepét (ez jelzi Szerbiában a tavasz közeledtét). Itt a Vörös kereszt főhadiszállásán Reed feljegyezte általános társadalmi benyomásait is. Subotić ezredes büszkén közölte vele, hogy Szerbiában mindenki paraszti származású, és büszkéek erre. „Putnik vajda, a hadsereg főparancsnoka szegény ember, az apja földműves volt... A mi Skupštinánkban, a mi parlamentünkben, nagyon sok képviselő paraszti származású, akik ott népviseletben ülnek.”¹³ A frontvonal felé közeledve Kragujevacra, a hadsereg főparancsnokságára vonattal érkeztek, miközben a szerb katonák végeérhetlen balladát énekeltek I. Péter királyukról (1903–1918) és a megelőző évi, Kolubara-folyó melletti győztes csatájukról (1914 decembere), az úgynevezett harmadik Potiorek-offenzíva visszaveréséről.¹⁴

Reed Kragujevacban találkozott a Sajtóügynökség egyik kiküldöttjével – akit a szerző csak „Johnson”-nak nevez –, és aki egykor a belgrádi egyetem összehasonlító irodalom tanszékén volt előadó. A tudósító tőle hallott a részben már megújult és a városiasodás útjára lépett Belgrádról. Mindez a könyv *Toward the Front (A Front felé)* című fejezetében kapott helyet. „Sok szerb ’értelmiségi’ szereti Belgrád városát, ahol

7 REED 1967, 38, 43–45, 47–48, 85–86.

8 John REED: *Tíz nap, amely megrengette a világot* (fordította NYILAS Vera), Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983 (negyedik kiadás). A továbbiakban: REED 1983.

9 REED 1983, 10.

10 REED 1995, 272. A továbbiakban, amennyiben a fordító nevét külön nem jelzem, Reed szövegrészleteit saját fordításomban közlöm.

11 REED 1995, 304.

12 REED 1995, 317.

13 REED 1995, 320.

14 REED 1995, 325; SZABÓ 2015, 9.

ezelőtt három évvel még a parasztok vezették nyikorgó, ökör vontatta kordészekerüket végig a mély sárban, a kikövezetlen utcákon, az egyszintes házak között, mint amilyenek Nišben vannak – és ez a város most épületeket öltött magára, kikövezett utakat, Párizs és Bécs erényeit és hibáit.”¹⁵

Reed itt tudomást szerzett az 1914. évi osztrák–magyar harcokról, Belgrád egyszeri katonai kiürítéséről is. Potiorek harmadik offenzívájáról így ír: „...akkor, december csipős hidegében, az osztrákok megkezdtek a harmadik megszállást ötszázezer emberrel kétszázötvenezer ellen. Átúdulva a frontvonalon, három, nagy távolságban elkülönített ponton áttörték a szerb vonalakat, és visszaszorították a kis sereget a hegyei közé. Belgrádot hátrahagyták az ellenségnek...” A megelőző héten folytatott erős tüzérségi lövés eredményeképpen a hadműveletet (szuronyroham) – az 5. hadsereg parancsnokának, Liborius Frank gyalogsági tábornoknak a kötelékébe tartozó – fogarasi Tamássy Árpád altábornagy december 2-án hajtotta végre. Csapataival áthajózott a Száván, és reggelre elfoglalta a fontosabb stratégiai pontokat.¹⁶ Reed ezután számol be a szerb ellentámadásról, Belgrád visszaszerzéséről is.

„És akkor, az utolsó percben valami történt. Új löszerutánpótlás érkezett Szalonikiból... Mišić tábornok támadást parancsolt...” Megtudjuk, hogy Mišić a Monarchia központi seregénél áttörte a frontvonalat, és az 1. osztrák–magyar hadsereg hátrahagyta minden ellátmányát, lőszerét, fegyvereit, sebesültjeit és tífusszal fertőzött katonáit. „Egy ideig a balszárnny megpróbálta megtartani Belgrádot, de a diadalittas, rongyos szerbek szó szerint a Szávába szorították azt, és rájuk lőttek, amint a Száván átúsztak.”¹⁷ Potiorek valóban nem tudta visszaverni a szerb ellentámadást; kénytelen volt visszavonulni a Száva mögé, az egész addig elfoglalt területet kiüríteni. December 14-én pedig Frank tábornoknak nem volt más választása: feladta Belgrádot.¹⁸

Reed és társa valamikor 1915 áprilisának végén érkezett Belgrádba, méghozzá vonattal. Itt az 1914-es

lövés emléke fogadta őket: „A belgrádi vasútállomást elpusztította az ágyúzás, és az alapos munkát végző osztrák ágyú egyenként tette tönkre a közeli állomásokat is...”¹⁹ Autóval mentek a belvárosba. Úgy tűnik: a háborúra való felkészülés egyáltalán nem állt meg, bármikor várható volt újabb lövés. „Az út egy szép, termékeny völgyön keresztül kanyarodott, fehér villaépületekkel és tanyákkal, vastag és virágzó gesztenyefákba borulva. Közelebb, a városban egy hatalmas park árnyékos útjára fordultunk be, ahol nyáron Belgrád elegánsabb világa kezdi megmutatni legdivatosabb kocsijait és legújabb nő ruháit. Most az utak gazosak, a pázsitok piszkosak és ápolatlanok. Egy gránátlövedék tönkretette a nyári pavilont.” Útközben, egy tenispályán pedig francia ágyúállást is láttak. „A nagy fák alatt, egy díszes forrás szélénél, lovascsapat tartott őrseget; egy kissé távolabb, a tenispályán egy ágyúállás volt kiásva két francia ágyú számára – a löveg francia matrózokból álló legénysége pedig körben a fűben heverészve vidáman kiabált nekünk.”²⁰

A Száva felé haladtak, amikor egy becsapódó robbanás miatt meg kellett állniuk, és egy ágyúpárbajnak is szem- és fültanúi lettek. „...Hirtelen távoli, mély robbanás csapott a fülünkbe. Semmi sem hasonlít a világon a nagy ágyú kettős robbanásához és a lövedékek visító repüléséhez. Most, közelebb, bal kéz felől, további nagy ágyúk válaszoltak.” Nem is mehettek tovább, egy katonatiszt megállította őket: „Ne menjenek az úton, az úton lőnek! – kiabálta. Az angol ütegek válaszolnak!”²¹

Reed leírása fontos adalék a Belgrád alatti kisebb harcokhoz. Tudjuk, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia Zimonyban (vagyis a túlparton) lévő tüzérsége és flottabázisa, a Dunaflozilla tartotta ellenőrzés alatt a város alatti vízi forgalmat. A monitorok az Osztrák–Magyar Monarchia Dunaflozzillájának kötelékében voltak, amelynek Lucich Károly sorhajókapitány volt a parancsnoka. A folyókról elnevezett monitorok közül a Leitha (Lajta) és a Maros nevű volt a legkorábbi, őket a Körös és Szamos, illetve a Temes és a Bodrog monitorpár, majd az Enns követte, amelyek általában Zimonyban horgonyoztak.²² Ezek a folyón hajózó,

15 REED 1995, 327.

16 *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–ZS* (főszerkesztő: SZIJJ Jolán, szerkesztő: RAVASZ István), Budapest, 2000, 66–67. (POLLMANN Ferenc: *Belgrád elfoglalása*, 117. szócikk.) A továbbiakban: MEV 2000. Lásd: SZABÓ 2015, 9.; SZABÓ 2016, 71–72.

17 REED 1995, 332.

18 MEV 2000, 551. (POLLMANN Ferenc: *Potiorek-offenzívák*, 1241. szócikk); SZABÓ 2015, 9.

19 REED 1995, 334.

20 REED 1995, 334.

21 REED 1995, 334.

22 Dr. CSONKARÉTI Károly: *Császári és királyi hadihajók*, Hajja és Fiai, Debrecen 2002, 24.; CSONKARÉTI Károly–BENCZÚR László: *Haditengerészek és folyamőrök a Dunán. A Császári (és)*

alacsony oldalmagasságú, forgó lövegtornyos, két hajócsavaros, páncélozott hajók pedig heves tűzharcomat vívtak Belgrádnál a Száván és a Dunán a szerb szárazföldi tüzérséggel. Azt is tudjuk, hogy még 1914 novemberében a franciák egy tengerészüteget állítottak fel a városban, amelynek parancsnoka Picot sorhajóhadnagy volt. Belgrád decemberi osztrák–magyar megszállása, majd feladása után a szerb hadvezetőséghez angol, francia és orosz tisztek érkeztek, és jelentős új haditechnikával (folyami fényszórók, nehéztüzérség) látták el a szerbeket. Nemcsak a Duna partjába ásott csatornákat kell itt megemlíteni, hanem a torpedókilövő állások létesítését is. A légvédelmet pedig francia repülőgépek látták el.²³

Reed tudósítása egy rövid, égi tűzpárbajt is megjelenít. „Alig egy negyed óra múlva a távoli lövetés folytatódott – majd abbamaradt. Egy mély, kitartó morajlás erősödik, egy időre egyre jobban hallhatóan, betölti az eget. Hirtelen jött a súlyos és éles detonáció a fejünk fölött. Felnéztünk. Ott, meghatározhatatlan magasságban, egy csillogó repülőgép lebegett, mint egy színtelen sárkányrepülő a napon. Az alsó vezérsíkján, közös középpontban, vörös és kék kör volt ráfestve. 'Francia!' – mondta Johnson. Majd a gép lassan délkelet felé fordul; mögötte pedig, úgy tűnt, nem több mint száz yardnyi²⁴ távolságra, egy felrobbanó gránát fehér füstpamacsa »virágzott ki«. Amíg mi néztük, egy másik távoli fegyver szólt, majd egy további, és gránátok szökkentek a repülőgép után, ahogyan az elhaladt a szemünk előtt, a fák mögé.”²⁵

Úgy tudjuk: Belgrád felett komolyabb légi harc ebben az időszakban április 28-án zajlott. Akkor egy francia repülőgép intézett támadást a Monarchia Körös nevű monitorja ellen. A támadás eredménytelen volt, a bombái a vízbe hullottak. Másnap négy francia repülőgép támadta meg a zimonyi flottabázist, azonban ez az akció sem járt sikerrel. Az Enns nevű monitorhajó légvédelmi ágyúja az egyik francia gépet el is találta. E légitámadás után nem jelentek meg repülőgépek a zimonyi bázisnál.²⁶ Nagyon valószínű,

hogy John Reed leírása éppen az április 28-i akciót örökítette meg.

A következő fejezet a *Belgrade Under Austrian Guns (Belgrád osztrák ágyúzások alatt)* címet kapta. A Belgrádot ért tüzérségi pusztításokról igazán ebben a részben olvashatunk. „Füstszalakat és a gáz preselték össze a járdakövek, már fél éve nem léptek rájuk... Nehéz volt elképzelni, hogy az óriás osztrák ágyúk uralkodtak rajtuk és azt, hogy bármikor lövethetik a várost, ahogyan már számtalanszor megtették ezelőtt. Egy óriási, tizenöt lábnyi átmérőjű lyuk ásított az utca közepén. Egy gránát szétzúzta a Katonai Kollégium tetejét, belül robbant fel, kitörve mindegyik ablakot. A Háborús Hivatal nyugati fala leomlott a nehézágyúk összpontosított lövései alatt. Az olasz követség (épülete) szeplős és sebhelyes lett a repesztől, és a zászló megrongyolódva lógott a törött rúdján. Ajtó nélküli magánházak látszottak, a járdára lezuhanó mennyezetekkel – ablakkereteket lustán, ferdén hintázva, táblaüveg nélkül.”²⁷

„Végig a görbe sugárúton, amely Belgrád egyetlen fő- és kikövezett utcája, a pusztítás a lehető legborzalmasabb volt. Lövedékek zuhantak át a Királyi Palota mennyezetén, és valósággal kibeledtek. Ahogy továbbhaladtunk, egy megtépázott pávakakas (amely egykor a királyi kerteket ékesítette) visítva állt egy törött ablakban, miközben az összegyűlt katonák nevető csoportja a járdán állva alatta utánozta a hangját. Alig kerülte el bármi is azt a tűz-záport – házak, pajták, istállók, szállodák, éttermek, boltok és középületek –, és a legutóbbi ágyúzás miatt is temérdek rom keletkezett alig tíz nappal ezelőtt. Egy ötemeletes hivatali épület felső két emeletét elfújta egy 30,5 centiméter átmérőjű lövedék...”²⁸ Ez utóbbi löveg, a 30,5 centiméter űrmértékű nehézműszár félelmetes pusztítást végzett az 1915. évi októberi ostromban is. Ma is látható egy rozsdásodó, kiállított példánya a belgrádi várfal előtt (*l. melléklet*).

Bár akkor, amikor Reed a városban tartózkodott, nem volt ostrom, a tudósításban mégis arról olvashatunk, hogy Belgrádot folyamatosan lövették, ágyútűz alatt tartották 1915 áprilisában is. Ez történhetett Zimony felől, de a folyón cirkáló monitorok hajóágyúival is. „A Belgrádi Egyetem egy ásító romhalmaz lett. Az osztrákok számára ugyanis speciális célpont lett, mivel ott volt a pánszláv propaganda melegágya,

Királyi Haditengerészet Dunaflottillájától a Magyar Királyi Honvéd Folyamőrökig (1870–1945), Budapest, é. n., 65. A továbbiakban: CSONKARÉTI–BENCZÚR é. n.

23 CSONKARÉTI–BENCZÚR é. n., 66.

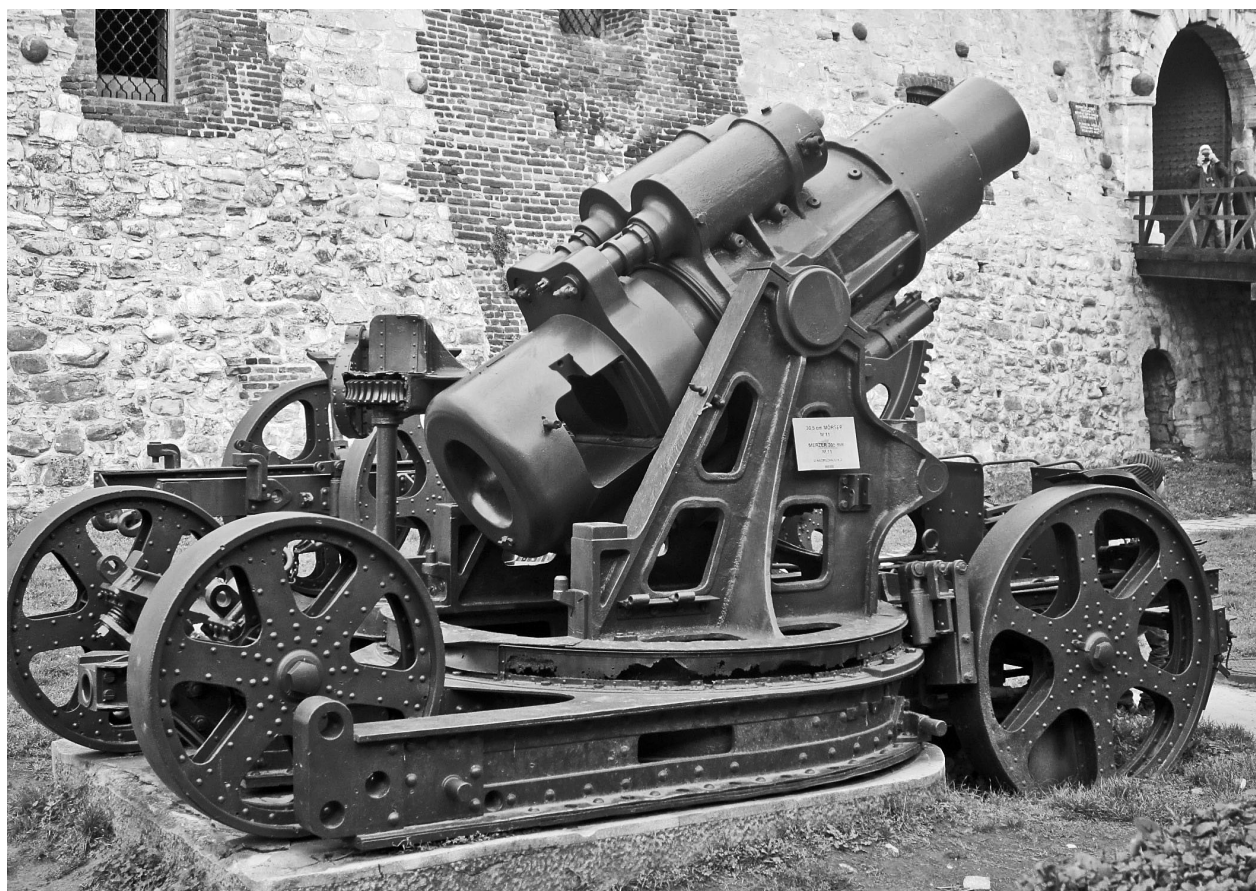
24 1 yard = 3 feet = 91, 44 cm.

25 REED 1995, 334, 336.

26 WULFF Olaf: *Az osztrák–magyar dunai hajóhad a világháborúban*, Madách Könyvkiadó Budapest, é. n., 50. A továbbiakban: WULFF é. n. – CSONKARÉTI–BENCZÚR é. n., 68.

27 REED 1995, 338.

28 REED 1995, 338.

1. melléklet: A 30,5 cm-es nehézmozár ma, a belgrádi vár fal előtt (A szerző felvétele).

és a diákjai között alakult meg az a titkos társaság, amelynek a tagjai felelősek Ferenc Ferdinánd főherceg meggyilkolásáért.”²⁹

„Az emberek már elkezdtek éppen visszazállingózni a városba, amelyet hat hónappal ezelőtt elhagytak, az első bombázás alkalmával. Minden este, naplemente idején az utcák egyre népesebbé váltak.”³⁰ Reed – név nélkül – megemlíti egy olyan kiadót, aki a bombázás idején is minden nap megjelentette a lapját, és akiről még gúnydal is született.³¹

John Reed természetesen a belgrádi Fellegvárban, a Kalimegdanon is járt. Onnan mint egy békebeli, festői tájképet keresve, körülnézett (2. melléklet). Magával ragadta a kilátás gyönyörűsége, de ez a háborús panoráma magán viselte már az itt okozott szörnyű pusztítást, és elrejtette a halálhozó lövegeket is. „Meglátogattuk a régi ’török’ fellegvárat, amely

megkoronázza a meredek hegyfokot, a Duna és a Száva folyó találkozási pontja fölé magasodva. Itt, ahol a szerb ütegek voltak elhelyezve, volt a legkeményebb osztrák ágyútűz, egy épület is csak alig maradt, szó szerint összeroncsolódott. Az utak, a nyitott terek végig szeplősek a nagy gránátok által felszaggatott kráterekkel. A két leomlott várfal között hason kúszunk fel a hegyfok végéig azért, hogy rálássunk a folyóra. ’Ne mutassátok magatokat!’ – figyelmeztetett a kapitány, akinek a gondjaira voltunk bízva. – ’Mert valahányszor mozgó dolgot látnak a svábok; rögtön dobnak ránk mifelénk repülő gránátot.’

A szirt végéről még a zavaros Duna látványa is csodálatos. A vízárban elárasztott szigetek felszúrva a fák hegyének bojtjával a vízfelszín felett, és Magyarország széles, nagy alföldjei elmerültek a sárga horizont tengerében. Két mérföldnyire innen, a Szávan túl az osztrák Zimony városa aludt a sugárzó Napfényben. Az alacsony dombon, délnyugatra vannak telepítve a láthatatlan rettenetes ágyúk... Majdnem alattunk feküdt eltört acél íveivel a nemzetközi vasúti híd, amely egykor összekötötte Konstantinápolyt Nyugat-Európával [...]. A folyón felfelé volt a félig elmerült Cigánysziget, ahol a szerb elővédek

29 REED 1995, 339.

30 REED 1995, 339.

31 „Van egy kis dalocska róla, amelyet egész Belgrád szerte énekeltek: „Egy osztrák ágyúgolyó végigszántja az eget, így szól: ’Most lerombolom Belgrádot, a Fehér Várost, de amikor meglátta, hogy R-t pusztítaná el, félrehúzza az orrát, kiáltja: Pfüj! – és arrébb vette útját.’ ”

feküdtek a lövészárkaikban, kémlelték az ellenséget a másik szigeten, a vízen át négyszáz yardnyira.”³² A Zimonyt Belgráddal összekötő vasúti hidat még 1914 júliusában robbantotta fel a szerb kormányzat, hogy megakadályozza az összeköttetést.³³

A tudósító a szirtfokon még a kapitánnyal és a kíséretében levő Johnson barátjával beszélgetett, akik elmondták neki a legfrissebb hadieseményeket. „A kapitány néhány fekete pontra mutatott rá, mérfölddel arrébb horgonyozva a Dunán felfelé, Zimony dombnyúlványa mögött. 'Azok osztrák monitorok – mondta –, és az az alacsony, fekete motoros hajó, amely a parthoz közel, keletre horgonyoz, egy angol ágyúnaszád. Múlt éjjel fellopakodott a folyón, és megtorpedózott egy osztrák monitort. Azt vártuk, hogy a várost rögtön bombázzák. Az osztrákok általában Belgrádon állnak bosszút.' De eltelt egy nap, és semmi jel nem mutatkozott az ellenségtől, kivéve azt az egyet, amikor egy francia repülőgép felszállt a Száván túl. Akkor egy fehér gránát a fejünk fölött robbant szét, és később a kétfedeles gép leereszkedett kelet felé ismét, a fegyverek folytatták a tüzelést, mérföldekkel hátrafelé... 'A legutolsó alkalommal, amikor Belgrádot bombázták, már választ kaptak a nagy angol, francia és orosz hajóágyúktól, amelyekről nem tudták, hogy itt vannak. Zimonyt bombáztuk, és elhallgattattunk két osztrák lövellést.' ”³⁴

Reed a következő nap is folytatta a szerb ütegek megtekintését, ahol sokféle nemzetiségű matrózt látott. Franciákat, oroszokat, briteket „...örizve a dunai utat az osztrák utánpótlást szállító hajóktól, amelyek Zimony fölött kötöttek ki, várva az alkalomra, hogy lecsúszanak túl a Dunán fegyverrel és lőszerrel a törökök számára.”³⁵ Valóban, a dunai útvonal kiemeltté vált, hiszen ebben az időben Törökország a központi hatalmakat támogatta, és február óta tartott a harc a Dardanellákon: a Gallipoli-félszigetet megtámadták az antant erői. Április 25-én pedig a félsziget több pontján az angol és francia seregek partraszállást kezdtek meg.³⁶ Németország számára, mivel tengeri úton már nem volt lehetséges, Törökország támogatása egyedül a Balkánon átvezető vízi úton lett volna elérhető.³⁷ Ebben a Belgrád és Viddin közötti 330 kilomé-

teres dunai folyamszakasz, valamint a zimonyi kikötő kulcsfontosságú szerepet játszott, innen indultak volna Törökországba a monitorok kíséretével a hadianyagszállítmányok. Az első szállítmány még december 24-én indult el, de a szerb parti tüzérségi erők megakadályozták. Március 30-án indult az újabb kísérlet, amely ismét kudarccal járt. A német hadvezetőség ezután már nem próbálkozott.³⁸

Reed pontosan leírta a Belgrádban levő szerb tüzérség vegyes felszereltségét is. „A szerb ütegek az ágyúk bizzar keverékéből álltak. Voltak ott régi táborigyűk, amelyeket Franciaországban Creusot készített az első Balkán-háborúra;³⁹ bronzcsövű ágyúk, amelyeket még Milán királynak⁴⁰ öntöttek a török háborúban, és mindenféle, régi űrméretű, az osztrák-német táborigyűkből zsákmányolt példányok, amelyeket a tüzérség Bécsben öntött a szultánnak, török írással díszítve, és egy új ágyú, amely Jüan Si-kaj rendelésére készült, és amelynek závarzata kínai írással volt díszítve.”⁴¹

Mivel a folyót – mindkét fél részéről – fényszórókkal éjjel is állandóan pásztázták, lehetetlen volt bármiféle mozgás, szállítás. Reed egy ilyen akciót is megörökített. „Egy éjszaka a nagy osztrák fényszóró hirtelen rávilágít a folyamra és városra. Elvakít. Szikrák pattognak és halnak el a folyó szigeteinek fáin között, és hallhatjuk az éles puskatűzet ott, ahol az előőrsek fekszenek az iszapban, lábukkal a vízben – és egymást ölik meg a sötétben.”⁴² Majd egy másik akciót megemlítve, így folytatja: „Az egyik éjjel az angol ütegek feldördültek a város mögött, és a fejünk fölött füttyültek a lövedékeik, és visszanyomták az osztrák monitorokat, amelyek megpróbáltak a folyón lelopózni. Akkor a magaslatok láthatatlan lövegei vöröset köpködtek a Száván keresztül. Egy órán át súlyos lövedékek száguldottak végig az égen, felrobbanva mérföldekkel hátrébb, körülbelül ott, ahol a füstölgő angol fegyverek voltak – és megremegett a föld, ahol álltunk.”⁴³ Viszont ezeknek a monitorok által végzett éjjeli őrzéseknek éppen az volt a céljuk, hogy a viszonttüzelés révén felvillanó tűz elárulja az elrejtett ütegek pontos helyét.

32 REED 1995, 341–342.

33 SZABÓ 2015, 6.

34 REED 1995, 342.

35 REED 1995, 342.

36 GALÁNTAI József: *Az első világháború*, Budapest, 1980, 264.

37 SZABÓ, 2015, 8., 10.

38 WULFF é. n., 47; CSONKARÉTI-BENCZÚR é. n., 66–67.

39 1912–13.

40 Milán Obrenović király (1868–1882)

41 REED 1995, 342–343. Jüan Si-kaj kínai tábornok, császári miniszter, később Kína elnöke, majd császára (1912–1916).

42 REED 1995, 343.

43 REED 1995, 343.

2. melléklet: Kilátás a Szávára és a Dunára a Kalimegdánról (A szerző felvétele).

Reed figyelmét nem kerülték el a szerb lövészárkok sem. Az egyik nap ezeket is a helyszínen vizsgálta meg. Belgrád külvárosa, végig a Száva mellett, az osztrák fegyverek célkeresztjében volt. Motoros csónakkal kellett mennie a Nagy Cigánysziget mögött. Ott látott egy széles, lapos fenekű teherhajót feketére festve, tüzelőnyílásokkal a puszkák számára kialakítva, ez volt a „Nebojszja” nevű. A kapitány elmondta, hogy „Januárban, egy sötét éjjel, teleraktuk katonákkal a hajót, és leúszattuk a folyón, így foglaltuk el ezt a szigetet.”⁴⁴ Reed adatát megerősíti osztrák–magyar részről Wulff Olaf altengernagy visszaemlékezése is annyiban, hogy „az ellenség csak a Belgrádból teljesen áttekinthető, általunk tehát tartathatatlan Cigánysziget megszállására és a vasúti töltés ágyúzására szorítkozott.”⁴⁵

Az elfoglalt Nagy Cigányszigeten a szerbek védőállásokat építettek ki. Reed látta, hogy a katonák itt ásták ki a lövészállásaikat, teljesen elborítva a sártól. „Sok lövészárkok a folyó szintje alatt volt, és víz volt benne... két nappal ezelőtt a folyó kiöntött, és az emberek derekáig ért.”⁴⁶ Megjegyzem, hogy a Cigánysziget fontos stratégiai szerepet kap az 1915. évi októberi ostromban, mert a német tartalékhadtestnek itt kellett átkelnie és a Száván partra szállnia.⁴⁷

44 REED 1995, 345.

45 WULFF é. n., 46.

46 REED 1995, 345.

47 SZABÓ 2015, 13.

Az a tudósításból nem derül ki, hogy hány napot töltött Reed és társa még a tavaszi Belgrádban. A következő, *Along the Battle-line (Végig tűzvonalban)* című fejezet elején megtudjuk, hogy elbúcsúztak a várostól. „Kocsijaink felvászorogtak az új zöldben és virágzó gyümölcsfák közt megbújó, villákkal teli dombra, és amikor visszaneztünk, még egyszer megpillantottuk Belgrádot, a Fehér Várost a hegyfokon és az osztrák folyópartot.”⁴⁸

De Belgrád ágyúkkal, mozsarakkal való bombázásának képe még visszaköszön egy alkalommal a műben. Reed és Boardman – további szerbiai átutazásuk során – hegedűn és kornetten játszó cigányoktól hallott egy olyan balladát, amely a végítéletet idézte fel, és amelynek szövegrészletét Reed az *A Nation Exterminated (Egy megsemmisített nemzet)* című fejezetben közölte is.

Az énekben a szerb miniszterelnök, Nikola Pašić hűségese, Đurđina Duković asszony rémálmában látja a szörnyű pusztítást.

*Észak felé a föld remeg,
rengett a Szerémség, Bácska és Magyarország
és rettenetes sötétség
borult délen Belgrádra,
a Fehér Városra, mely a folyókon úszik.*

48 REED 1995, 349.

*Keresztben a gyász, villámok, kereszt
és mennydörgés követi,
lesújtja a házakat és a palotákat,
recsegnek a villák és szállodák
és Belgrád remek üzletei.
A Száva és a Duna felől
felszáll a morajló víz (sárkányok!)
dörgést és villámokat szórva
végig az egész Belgrádra, a Fehér Városra.
Romba dőlnek a házak és utcák,
tönkremennek a szállodák és paloták,
összetörnek a fás járdák,
lángolnak a bájos boltok,
összedőlnek a templomok és kápolnák.
Mindenütt gyerekvisítás és elesettek,
mindenütt idős nők és férfiak zokognak!
Mintha az utolsó, a szörnyű Végítélet Napja
sújtott volna le Belgrádra!⁴⁹*

A város számára ezek a megpróbáltatások azonban nem értek véget. A Potiorek-offenzívák kudarca után,

49 REED 1995, 362–363.

Németország nyomására, ismét napirendre került egy újabb Szerbia elleni támadás. Az 1915 nyarán kidolgozott tervben Szerbia megszállásának első lépése már Belgrád elfoglalása volt. Potiorek még 1914 decemberében az alábbi intelmet intézte leendő utódjának: „Ha Önnek kedve támadna még egyszer megtámadni Szerbiát, mindenképpen Belgrádnál kezdje.”⁵⁰ A Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia és Bulgária összehangolt támadásával tervezett feladat megvalósítása August von Mackensen német tábornagra várt, aki a város ostromát – a 3. osztrák–magyar hadsereggel – báró kövesházi Kövess Hermann tábornokra bízta, és október 7-én Belgrád utolsó XX. századi ostroma meg is kezdődött.

John Reed, az ismert amerikai újságíró és haditudósító ekkor már távol volt. Tudósításai számunkra azért érdekeseek, mert a szerbek oldaláról nézve, személyes perspektívából, drámai módon mutatta be a város képét és annak lövetését. Könyve alapján pontos és érzékletes képet kaphatunk Belgrád 1915-ös ostromának előtörténetéről.

50 Idézi: SZABÓ 2015, 5.

Görgői katonái közt

„A múlt nem halott idő”

Beszélgetés Reisinger Attilával

Reisinger Attila új könyvvel jelentkezett az idei könyvhéten. *A Lajta menti forradalom* címet viselő, két kisregényt tartalmazó kötet a mosonmagyaróvári sortűz témáját dolgozza fel. A könyv keletkezéséről és a forradalom időszakáról beszélgettünk a szerzővel.

– *A könyv hatvan évvel a forradalom és a sortűz után jelenik meg, a rendszerváltoztatást követően pedig huszonhat évvel. Az első kisregény figurái már idősen emlékeznek vissza a történetekre, a másodikban pedig alig néhány órán át követhetjük a tizenhat éves Miklós történetét. Mondhatjuk, hogy *A Lajta menti forradalom az utolsó órák regénye?**

– A forradalom hatvanadik évfordulójára megjelent kötet sűrű szálakkal összekapcsolódó két kisregényt tartalmaz. Talán a tragikus események miatt tűnik az utolsó órák regényének, de az a tizenhárom nap, amíg a vidékünkön a forradalom tartott, a fényes remények időszaka is volt. Az emberek ekkor ismerték meg a szabadság ízét.

– *Melyik kisregényt írta korábban? Nem csupán a puszta időrendiség miatt érdekel ez, sokkal inkább a tartalmi átkötések, a történetek dramaturgiája miatt. Mint ha a két kisregény tulajdonképpen egy lenne, Gion Nándor novellái juthatnak eszünkbe...*

– *A Sötét falevelek* című kisregényt írtam meg előbb, a forradalom 50. évfordulójára készült el. Egy túlélő diák emlékeiből formáltam meg Kardos Miklós alakját. Az ő holttestének megtalálása váltotta ki azt a lincshangulatot, ami a sortűzet követő szombaton a három határőr tiszt megöléséhez vezetett. *A Lajta menti forradalom* című kisregény *Ágnes* fejezetében

utalok is erre, ezzel a szállal is összekötve a két művet.

– *Eltérnek a narratívák is: míg az első kisregény inkább dokumentarista, vallomásos jellegű, addig *A Lajta menti forradalom* valódi történet, drámaian érzékeltetett stációkkal, már-már filmes látásmóddal, ahol snittről snittre egyre közelebb jutunk a szereplőkhöz és magához a történelmi eseményhez.*

– Az eltérő narratíva oka, hogy *A Lajta menti forradalom* megírásakor tudatosan törekedtem az események lehető legpontosabb ábrázolására. Az első rész, *A fiú* az én emlékeimen alapszik. Az *Ágnes* és *A professzor* fejezetek két túlélő sebesült tüntető visszaemlékezései alapján íródtak. Minden dátum, esemény pontos, a könyvben szereplő nevek valódiak. Az volt a célom, hogy olyan kisregényt írjak, ami forrásanyagnak is alkalmas azok számára, akik a mosonmagyaróvári események iránt érdeklődnek.

– *A forrásanyag pontosságú megalapozottság kapcsán merül fel a kérdés, hogy miért regény, s miért nem tanulmány született a témában? Miért az irodalmi feldolgozás mellett döntött?*

– Valóban, a forradalmi eseményekről írt tanulmány is alkalmas lenne az események feltárására. A jól megírt „irodalmi” szöveg azonban nemcsak információt közöl, hanem az olvasó lelkére is hat: az olvasó rákényszerül, hogy lélekben együttműködjön az író-

val. Valamennyien tanultunk történelmet, de mit tudnánk a hódolt-ság koráról, a végvári harcokról, ha nem olvastuk volna az *Egri csillagokat*? A történelmi regény a múlt egy szeletét dolgozza fel: a történelem a történetben van; a múlt nem halott idő, a regényben a jelenbe kerül. A jól megírt regény mindig bemutatja a cselekvő embert is. Én is ezért írok szűkebb környezetemről. Egy író nem mondhat le arról a kiváltságáról, hogy azokról írjon, akik közé született. Tartozunk ezeknek az embereknek, hiszen ők neveltek fel. Lényegében minden író fogja a múltjának – ez érzékelhető a megírt művekben is.

– *A forradalom kiváltotta lelkesültség a könyv szinte minden során átüt. Mennyire van jelen a mi életünkben ez a fajta elragadtatás?*

– Ma már nehezen érzékelhető olyan lelkesültség, mint amilyen ötvenhat októberében az utcára vitte az embereket. Azt a lelkesedést a szabadságvágy váltotta ki. Még a politikai célok sem fogalmazódtak meg az alatt a tizenhárom nap alatt – mindenki csak a szabadságról beszélt... A szabadság, mint álom, harminchárom évvel később egy gyökeresen megváltozott világban valósult meg; a tudomány, a technika és a pénz

új típusú forradalma hozta el számunkra. A sóvárgott szabadságot a globalizációval együtt kaptuk meg, amely lebontotta ugyan a falakat, de óriásira növelte az emberek és a társadalom közötti távolságot. Kétségtelen, hogy a mai ember is társasági típus, tehát politikai lény, de a túlzott hatalomra szert tett média befolyásolása alá került, és érzelmi megnyilvánulásai egyre inkább ezen keresztül irányítottak.

– *Nem tudom szó nélkül hagyni: ez a feszültséggel teli monochrom látásmód a kor, az események érzékeltetésére szándékoltan választott eszköz volt?*

– Ennek valószínűleg az az oka, hogy elfogult vagyok a történelmi regények javára. A témát tudatosan választom szűkebb környezetből, mivel az a terület, ahol élek, irodalmi művekben még nincs feldolgozva. Sajnos, a történelmi események a mi vidékünkön is tragédiák sorozatát jelentik. Ez hátrózza meg prózám alaphangját. Regényeim, novelláim szereplői feszültségekkel teli életet élnek, és a környezetük ábrázolásához segítségül hívott táj, a fák, az állatok ennek megfelelő jelzőket kapnak. Töreksem arra, hogy a szereplők és világuk egységet mutasson, és a cselekményt, amit ábrázolok, a tájhangulati képek és jelzők is hangsúlyozzák.

– *Az irodalmi feldolgozatlanosság mennyire általános jellegű 1956 kapcsán? Milyen okok húzódnak meg véleménye szerint ennek hátterében?*

– Az 1956-os forradalom irodalmi feldolgozatlanúsága részben annak tudható be, hogy 33 évet kellett várni a kommunizmus összeomlására, így az ellenzéki alkotók többsége akkor már nem élt.

A másik ok talán az lehet, hogy a neves írók közül többen együttműködtek a kádári rendszerrel, támogatott szerzői lettek annak a kornak, ezért most célszerűbbnek látják, hogy a témát illetően „árnyékban maradnak”, és másról írnak. A fiatalabb alkotók jobbra csak felületesen ismerik történelmünk e fontos szakaszát – mivel az új rendszer részéről elmaradt a bűnösök megnevezése és felelősségre vonása –, nem tulajdonítanak neki akkora jelentőséget, mint amit ez a korszak megérdemelne.

– *Az első kisregény három elbeszélőjének visszaemlékezése valódi beszámolókon alapul, vagy itt inkább az átadandó tartalom keresett magának formát?*

– Az első kisregény három szereplője élő személyként emlékszik a forradalomra. *A fiú* fejezet az én emlékeimet tartalmazza. Akkor negyedik osztályos voltam, és én is részt akartam venni a forradalomban. A falvakban úgy tudták, hogy a nagy tüntetés délután lesz, amikor a munkások kijönnek a gyárból, de a MOFÉM gyár munkásai már reggel elindították a tüntetést, és utcára szólították a diákságot is. Így, amikor nagyapával Mosonmagyaróvárra értünk, már minden befejeződött, és csak a mézárálás tényével szembesülhettünk. Még most is előttem vannak az utcákon futkosó, hozzátartozóikat kereső kétségbeesett emberek... Az *Ágnes* és *A professzor* fejezetekben szereplő emberek a mézárálás túlélői – még ma is élnek, a kisregény írásakor többször konzultáltam velük.

– *Van két olyan eleme a regényeknek, amelyek a sortűz eseményeinek megítélésében kulcsfontosságúak lehetnek: az egyik a laktanyaparancsnok és az alezre-des párbeszéde, a másik pedig az*

a pillanat, amikor közvetlenül a sortűz előtt a parancsot végrehajtó Dudás István reggelizik. Álltak rendelkezésre beszámolók, adatok, más információk e jelenetek megírásához?

– A kötetben lévő kisregényekben több helyen is utalok arra, hogy a tűzparancsot nem Mosonmagyaróváron adták ki. Erről a városi és pártvezetők is tudtak, mert Dudás István laktanyaparancsnok tájékoztatta őket. De furcsa módon – amikor vádlottként szerepelt a sortűzperben –, nem mondta el a bíróságon sem, hogy ő kitől kapta a parancsot a fegyverhasználatra. Csak közvetett információkból értesültünk arról, hogy a mosonmagyaróvári sortűz is annak az inváziót megelőző titkosszolgálati tevékenységnek az eredménye volt, amelynek a célja: polgárháborús helyzetet teremteni, hogy a Szovjetunió felszabadítóként léphessen az ország területére. A november 4-e előtti sortűzek mind ezt szolgálták. Az ezt követő sortűzek már megtorló mézárálások voltak.

– *A könyv mottója így hangzik: „Aki megbocsát, Istenhez hasonló”. Ez a megbocsátás szinte lehetetlen nehézségére, vagy inkább annak felelő, felszabadító erejére utalás?*

– Szörnyű teher ez a mézárálás a mi nemzedékünkön, hiszen vannak még túlélők, és az áldozatok hozzátartozói sem felejtenek. Száznál több halott, kétszáznál több sebesült feküdt a laktanya előtti téren. Az okokat, a bűnösöket keressük, de nem találunk megnyugvást. Talán a megbocsátás segítene ebben, hiszen az Írás is azt mondja a bűnről: „ami elengedett, az nem létezik többé...” Tegyük rá kísérletet.

Nemes Attila

„Ő volt a legalkalmasabb”

Beszélgetés Tóth Eszter Zsófia történésszel

Idén tavasszal jelent meg *Antall József és az állambiztonság* címmel a VERITAS Könyvek 5. kötete. Tóth Eszter Zsófia történésszel és társadalomkutatóval, a kötet szerző-szerkesztőjével ebből az alkalmából készítettünk interjút.

– Rövid időn belül ez a második kötet, amely Antall Józseffel kapcsolatban az Ön nevéhez fűződik. Mi az oka, hogy az egykori miniszterelnök ennyire központi helyet foglal el jelenlegi kutatásaiban?

– Két fő oka van: az egyik, hogy a VERITAS Történetkutató Intézetben egy remek kutatócsoport tagjaként foglalkozhatok az első szabadon választott miniszterelnök hagyatékával, ez a páratlan lehetőség pedig számos izgalmas kutatási kérdést vet fel. Másrészt kamaszként éltem meg a rendszerváltást, sosem felejttem el, mit jelentett az embereknek az a nyugodt erő, amelyet az MDF jelenített meg a választási küzdelemben. Bár az első szabad választáson szavazóként nem vehettem részt, élénk figyelemmel követtem a korabeli politikát. Ezúton is köszönöm Marinovich Endrének és Kapronczay Károlynak a kutatás során nyújtott segítségét.

– A bevezetőben gyakran említi Rainer M. János Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei című részletes, hiánypótló munkáját, melyben szintén az egykori miniszterelnökről szóló jelentéseket gyűjtött össze és elemzett a szerző. Miben különbözik ettől a VERITAS-sorozat most megjelent kötete?

– Nagy példának tartom Rainer M. János munkáit. Ez a kötet egyrészt abban más, hogy fókuszra az az időszak, ahol Rainer M. János monográfiája befejeződött. Más-

részt bevezetővel ellátva, a jelentéseket közlöm, amely egy más jellegű szövegolvasást igényel. Úgy gondolom, mindkettő izgalmas vállalkozás, a monográfia írása és a dokumentumok közlése is.

– A könyv előzménykötetében, Antall József útja a miniszterelnökségig, részletesen olvasható, hogy miként vett részt Antall az 1956-os forradalomban. Azok kedvéért, akik nem olvasták, idézzük fel, hogy milyen szerepet játszott ezekben az eseményekben.

– 1956-ban, tanárként részt vett a gimnáziumi diákszemlék munkájában, az '56-os forradalomban az Eötvös József Gimnázium Forradalmi Bizottságának elnökévé választották, emellett szervezője volt a Keresztény Ifjúsági Szövetségnek, és tevékenyen részt vállalt a Független Kisgazdapárt aktiválásában. Édesapjával a Parlamentben is járt a forradalmi napokban, majd a forradalom leverése után családja adott otthont Kovács Bélának, a Kisgazdapárt szellemi vezetőjének.

Szimbolikus jelentőségű története ennek az időszaknak a Marinovich Endre által elbeszélte történet is: „1957. március második fele, történelemóra a III/A-ban. Antall József néhány napos távollét után – az a hír járta, hogy sokakkal együtt március 15-e előtt őt is »begyűjtötték« – úgy érkezik, mint ha mi sem történt volna. A táblához lép, és franciául felírja Talleyrand híres mondását: »A politikában és

a szerelemben nincs soha és nincs mindig.« Feleltetés, új anyag leadása. Az óra végén Antall József a táblára mutat: Ez a mondat egyébként megtalálható a Gyűjtőfogház (...) számú cellájának falán. (Tanárként soha többé nem találkoztunk vele).”¹

– Ezek nem voltak olyan súlyú cselekmények, hogy esetleg börtönbüntetés várt volna rá, hiszen „csupán” áthelyezték a Toldy Gimnáziumba. Sőt, az egyéves évfordulón szervezett néma megemlékezést követően is „csak” az állását veszítette el.

– Fortélyos félelem igazgatott abban az időszakban, ezt fontos hangsúlyozni; a megtorlás legkevésebb időszakában vagyunk. Igen, kevésbé közismert a Forradalom egyéves évfordulójára szervezett néma tüntetés a Toldy Gimnáziumban, pedig nagyon bátor tett volt. „1957. október 23-a. Toldy Ferenc Gimnázium. A szünetben elül a csivitelés. Nincs gyerekzsivaj. Egy szó se. Egyetlen hang se. Az öreg iskola illet még nem látott. A diákok a fal felé fordulva olvasnak. Hallgatnak. Néma tüntetés. Antall József szellemében, az

¹ Marinovich Endre visszaemlékezése. *Antall József élete képekben. Emlékkönyv a miniszterelnök születésének 75. évfordulójára.* Alexandra, Pécs, 2007. 46.

ő inspirációjára. A némaság tíz percét örök emlékként hordozzák” – emlékezett vissza az egyik résztvevő.

– *Tudható-e valami arról, hogy a legjobb barátból hogyan lett ellenség? Mi motiválhatta Kiss Györgyöt a besúgószerepre? A könyv bevezetőjében is említett szociológiai vagy pszichológiai okokkal magyarázható inkább, hogy miért árulta el a legjobb barátját?*

– Kiss György ügynökportréját Rainer M. János részletesen megrajzolta kötetében. Úgy vélem, több tényező is szerepet játszott abban, hogy ő lett Antall legszűkebb baráti köréből ügynök. Közös múltjuk, ahogy a kötet bevezetőjében is említem, kamaszkorba visszanyúló barátságuk, az ’56-os tevékenységgel való zsarolhatóság mind szerepet játszott abban, hogy 1960 nyarán sikeresen beszervezték. Inkább pszichológiai tényező működhetett a beszervezés sikerében, ugyanis Antall József környezetében volt olyan, akit be akart szervezni az állambiztonság, azonban dekonspirált. Mikus Gyula ügynökalkaja is igen érdekes, akinek részletes életútját, saját feljegyzéseit is megismerhetjük az *Órjító mandragóra* kötetből. Sem Kiss, sem Mikus nincs már az élők sorában, mindketten elhunytak. Kiss természetes halállal, Mikus öngyilkos lett.

– *A VERITAS Füzetek következő kötetében Kulin Ferenc elemzi részletesen az MDF–SZDSZ-paktum megszületésének okait, körülményeit. Volt esetleg egy MDF–MSZP-paktum is, vagy csak arról van szó, hogy Antall József nem volt bosszúálló ember? Gondolok itt arra, hogy Kiss Györgyöt is csak azzal „büntette”, hogy nem tölthetett be bizalmi állást. Mi volt*

az oka, hogy miniszterelnökként nem lépett fel keményebben az államhatalom egykori ügynökei, besúgói ellen?

– Én Antall József életútjának a miniszterelnökségig terjedő szakaszával foglalkozom, nem a kérdéses időszakokkal. Kollégám, Sáringer János kutatja az Antall-kormány külpolitikájának történetét, kutatási eredményeiből kötetet publikált. Véleményem az, hogy MDF–MSZP-paktum nem létezett, ez összeegyeztethetetlen lett volna Antall József miniszterelnök világnézetével, hitvallásával. Emberi nagyságát szimbolikusan megjeleníti, hogy Kiss György ellen nem lépett fel keményebben akkor sem, amikor besúgómúltja napvilágra került, nem volt a bosszúállás híve.

– *Volt egy időszak, amikor lehallgatták a telefonjait, és „bepoloskálták” az irodáját. Volt valami konkrét ok, amiért az állambiztonság nem tartotta elegendőnek a besúgóktól kapott, közvetett információkat, és „magasabb fokozatba kapcsolta”?*

– A telefonlehallgatás Tar Pál, Antall József közeli barátjának magyarországi látogatására volt időzítve, azonban nem sikerült ebben az időszakban sem államellenes összeesküvést leleplezni, Antall József érzekelte az állambiztonság jelenlétét, ezzel kapcsolatban Kádár Jánoshoz fordult levélben, melyet első kötetemben (*Antall József útja a miniszterelnökségig*) publikáltam.

– *Antall óvatosságának, vagy a rendszer működési sajátosságainak köszönhető, hogy a Belügyminisztérium III/III-as alosztálya 1972. szeptember 15-én kezdeményezte az Antall Józsefről szóló F(figyelő) dosszié megszüntetését? Továbbá, hogy 1974-ben nyugati*

országokba is érvényes útlevelet kapott?

– Több oka is volt: egyrészt az állambiztonság figyelme a kiscsoda vonalról másfelé irányult, másrészt, bár továbbra is rendszerellenesnek tartotta a titkosszolgálat, de úgy értékelte, hogy korábbi, rendszerellenes kapcsolataival aktív viszonyt nem ápol, és a fő hangsúly a tudományos tevékenységén van. Ekkoriban szerkesztette az *Orvostörténeti Közleményeket*, és jó szakmai munka végzésére törekedett.

– *Ez valódi visszahúzóást jelentett a tudomány sáncai mögé, vagy egy tudatosan vállalt „kiválás” volt a részéről? Gyakran hallani olyan véleményeket Antall Józseffel kapcsolatban, hogy már a rendszerváltást megelőzően tudatosan készült a miniszterelnöki szerepre.*

– Bár akkoriban csak bízhatott benne, hogy egyszer eljön az ő ideje, a rendszerváltás szereplői közül ő volt a legalkalmasabb arra, hogy Magyarország első, demokratikusan megválasztott miniszterelnöke legyen.

– *A könyv bevezetőjének utolsó mondatában említi a keresztény felső középosztálybeli identitást. Hogyan érhető ez tetten az idősebb és az ifjabb Antall József esetében?*

– Mindketten nagyon széleskörű műveltséggel rendelkeztek, életüket e szellemiségben élték le, gondoljunk csak id. Antall József embermentő tevékenységére a második világháború alatt és ifj. Antall József végakarataira: keresztény Magyarországot akartam. Jelenleg Sáringer János kollégámmal Antall József levelezéséből válogatunk, ez lesz következő kötetünk tárgya, amelyben az olvasók bepillantást nyerhetnek ebbe a világba. **Kopácsy Gergely**

WEISZ ANETT

Boszorkányszonett

*Merj egy üstbe némi heringlevet,
szórj bele sót, rímet, és kész az oldat,
lassan forrald, míg a múzsa nevet,
adj hozzá ütemet és teliholdat.*

*Kell bele papagáj rikácsolása,
alkonyi mélabú, könny és paplan,
keverd, míg sűrű nem lesz, mint a kása,
habkönnyű, de áthatolhatatlan.*

*Kell hozzá három kacagó alma,
két csepp bájital, egy hangyasóhaj,
egy elveszett királylány siralma,*

*habókos képzelet, cukor és vaj,
egy tündér mimózavirág-rúzsza,
egy kelekótya boszorkány-múzsza.*

Láz

*Tizenegy óra, alszik a sárkány.
Úttá tágul az ablakpárkány,
viharon siklik egy évszázad,
arcod lángol, mennyi a lázad?
Tizenegy óra, reccsen a padló,
vágat az ágyon tizenegy vad ló,
kúszik a tűz, a lázat akaró,
angyaldalra táncol a takaró,
villan az USB meghajtó,
táltos prüszköl, nyílik az ajtó,
szakadék dúdol halk zeneszóra,
őrzöm az álmod, tizenegy óra.*

Zaklatott rímek

Tűzbe lejtő

Megtalálom?
Felforgatom!
Csenddé robban
minden atom,
lüktet, rohan,
veszett futam,
autópálya
lett az utam,
zúg, eltipor,
fénysebesség,
izzik, lobog,
lávában ég,
ugrom, elnyel
habzó szája,
tűzbe lejtő
autópálya.

Jön

Jön, nyomában
kopár kő,
végtelenig
felszökő,
lába nyomán
éjszaka,
jön, vonzza a
vér szaga,
szeme ciklon,
karja hegy,
ránevetek –
összemegy.

Rekedt múzsa dalok

Habókos dal

Egy habókos életének
bolond dala ez az ének,
lyukas háló, mit egy pók sző,
részeg benne minden vessző,
egy fából vers-vaskarika,
táncol benne három bika,
legyen kövér a lúd, ha már
rímbe kergette egy számár!
Ez a vers egy kicsit suta,
elkaphatta egy hőguta,
vagy megkóstolta egy beteg,
nem túl nagy eszű szörnyeteg,
rekedt múzsa, folt hátán lyuk,
egy szó, mint száz... na jó, hagyjuk.

Csodakabát

Kabátomban nagy a tér:
három ország belefér.
Még nyáron se veszem le,
nem is jutna eszembe.
Ebből lejjebb nem adok.
Szívesebben izzadok!

DOBOSS GYULA

A szörny

Akkoriban, túl váláson, keserveken, hazajöttem a világ túlfeléről. Pár hónap múlva találkoztam Nellivel, akivel húsz éve, szinte gyerekként együtt akartunk átszökni a határon. De ezt a véletlen – vagy sorsszerű – újbóli találkozást megelőzték a zavaros és baljós események, amelyekért csakis magamat okolhattam. Igyekszem higgadtan elbeszélni és megérteni, mi történt.

A főváros egyik prolikerületében sikerült lakást kapnom, egy garázs fölötti, félig üres bérház első, úgy-ahogy kipofozott, rendbe hozott emeletén. A külső falakon graffitik, félelmetes méretű, düllelt szemű pofák, obszcén jelenetek, hatalmasra kinagyított nemi szervek, hullámzó tenger hajóval, rejtélyes mandalák, ki tudja, mi még. Olsó volt a lakás, mit lakás! Kertecben egy odú. Ezen a bizonyos első emeleten minden szoba foglalt volt. Tizenhárom kisméretű kégli, a folyosó végén egy konyha két villanytűzhellyel, mellette egy férfi és egy női vécé, zuhanyozóval. A házfelügyelő nem lakott itt a szörnyházban.

A konyha, hah! Maga a borzalom. Bár kiírták, hogy mindenkinek rendet, tisztaságot kell hagynia maga után, ilyesmiről szó sem volt. Ha valamelyik vénaszony kifuttatta a tejet a rezsóra, akkor az odaégett, bűzölgött még napok múlva is. A tűzhely melletti asztalt nagyjából egy tányérnyi helyen letörölte maga után az illető, de gondolhatni, hogy milyen kosz maradt még ott, és ez évek óta gyűlt. Savanyú bűz és hideg fogadott ebben a konyhában, ha nagy csavargások után, hajnalban mégis rászántam magam, hogy kotyvasztok egy hagymás-szalonnás rántottát.

A zuhanyzó külön história. Lakott a folyosón egy kurva meg a lánya. Az asszony árulta a lányát is, aki tizenkét-tizenhárom éves lehetett, ugyanakkor féltékenyen vigyázott rá, nehogy szerelemből, értsd, ingyen nyújtsa szolgálatait. A férfizuhanyozóban örökké mindenféle gyanús maradványok és mocsok. Emlékszem, egyszer egy földhöz vágott vagy elejtett csalamádés üveg véres szilánkjai és az abból kiborult savanyúság rohadt napokig az egyik sarokban. Nem tudom, mi történhetett, talán az illető ki akart piszkálni az elejtett üvegből ehető darabkákat, uborkát,

ilyesmit, és megvágta a kezét, vagy valakinek a fején tört össze, és azért volt véres. Ettől a kupactól ötven centiméterre csorgott a zuhany, gyakran nem volt forró víz, és majdnem mindig negyed órát kellett várni, míg lassan meglangyosodott, majd megmelegedett az egyébként jeges és gyengén folydogáló víz.

No, itt történt, hogy fürödvén éreztem, nem vagyok egyedül. Ahogy jobban körülnéztem – hajnali órán égtek a lámpák, de már beszűrődött kintől is egy kis világosság –, megláttam a vécéajtó részében ezt a gyerekkurvát. Néma csöndben figyelt, máig nem tudom, mit akart, mit nézett. Talán csak félt otthon a szobájukban, ahol az anyja egy kliensével nyiháncolt, és kimenekült ide, a férfvécébe, zuhanyozóba, abban a hitben, hogy itt nyugodtan ellesz, nem jönnek utána, nem nyitnak rá. Nem gondoltam ezeket végig, inkább valami kíváncsiság ébredt bennem, meg szájalom, de azért a fejlett leánytest jelenléte izgatott is. Nem sokáig tűnődhettem, elzártam a vízcsapot, magam elé tettem a törülközőt, és abban a pillanatban éktelen visítással, ordítással berontott a zuhanyozóba a kölök anyja, mögötte pár lépéssel követte a kuncsaftja. Ijesztőek voltak így, ketten együtt. A nő az öklét rázta az orrom előtt, hogy elcsábítom a lányát, én fogtam magam előtt a törülközőt az egyik kezemmel, a másikkal védekezni próbáltam, hogy ne jöjjön hozzám túl közel ez a bestia. A férfi mögötte lábszárközépig érő slicces gatyában volt, a slicc félig ferdén kinyílt, az ürge hosszú fekete haja, borostás pofája, részegen vagy kátyósan ide-oda bolyongó tekintete megrémisztett. Nem tudom pontosan, mi vetett véget az egésznek, valahogy kipofozta a férfi-budiból a muter a lányát, a kuncsaft passzívan ólálkodott körülöttük, és visszavonultak. Gyakran történtek hasonló dolgok ebben a szegények lakta albérlőházban. Érdekes, hogy a szobámban, ahol semmi szép nem volt, valahogy mégis már-már kellemesen éreztem magam. Délelőttönként volt egy fél óra, amikor besütött a Nap az ablakon, amelyen kopott, kék függöny lógott, az ablakok között pedig egy rongyos textilredőny.

Ebben a lakásban, ha behúztam magam után az ajtót, és – ezt mindig megtettem – ráfordítottam a kulcsot, azt hittem, szabad vagyok. Volt normális munkahelyem, egy szerkesztőségben dolgoztam, nem túl nagy szigorúságban, nem kellett korán kelni, jutott időm kijózanodni, meg kivakarni magam a fáradtságából, és így keltem útra a város túlsó végére hosszú buszozással és villamosozással.

Részlet a kiadás előtt álló *A Merza-unoka* című vallomásfikcióból

A szerkesztőségi órák után programom nagyjából hasonlóan zajlott nap mint nap. Az íróféle népséggel dél körül lementünk a szomszédos kricsmibe valamit inni, ez a kulturált beszélgetés helyszíne volt, néha nők is jöttek velünk, olykor nagyon érdekes, kellemes emberekkel ültünk együtt, és hamar kialakult, körvonalazódott inkább, vagy fölsejlett az esti, netán éjszakai menetrend is. A bizalmaskodó vagy túl barátságos nőneműek jelezték, hogy mit terveznek. Általában valakikkel valamit megbeszéltem, valamilyen randevút későbbre, valakit valahová valameddig elkísértem, vagy engem kísértek el a villamosig vagy metróig, és aztán egy-két óra magány következett. Furcsa, magány a zsúfolt városban. Úgy értem, hogy nem volt mellettem senki, akihez szólnom illene, lődörögtem, szándékosan eggyel előbb vagy később szálltam le, mint kellett volna. Betértem egy antikváriumba, viszonyoztam egy-egy nő alig leplezett pillantását, ha sunyin mosolyogtak, utánuk is fordultam, de már tudtam, hogy semmi kedvem belebonyolódni valami kapcsolatba, hazug dumába, aminek úgyis tudjuk, mi lesz a vége.

Általában ilyenkor, délután négy-öt óra körül ejtettem meg az egyetlen étkezésem, amit viszonylag nyugodtnak mondhatok. Némi ivás után, éhesen valahol egy sarokban megettem egy főtt tojást, egy nagy szelet zsíros kenyeret, máskor, máshol egy tál főzeléket, fasírozottal. Indultam haza. Micsoda szó! Otthon. Egy koszos egérlyuk nyomorgó, totyogó öregek, bűnözők, prostituáltak házában. De azt csináltam, amit akartam. Úgy osztottam be a napomat, ahogy nekem tetszett. Nem volt rám senki sem féltékeny, hacsak nem gondolok a kurvára, aki a lányára vigyázott, de hát ez lényegtelen, ezek a dolgok nem érintettek mélyebben. Lehet, hogy megijedtem, lehet, hogy bosszantott, lehet, hogy zavart. Mégsem kellett azt éreznem, hogy bűnt követek el valaki ellen. Nem kellett attól sem félnem, hogy valaki megcsal, megkínozz. Ez idő tájt az életemben nem volt olyan nő, aki be tudott volna csapni, mert nem bíztam senkiben. Persze, nem találtam a helyem ebben az odúban, ha épp nem volt nagyon sürgős olvasnivalóm, munkám, akkor lementem a telefonfülkéhez, nem működött, továbbmentem, a harmadikból tudtam telefonálni, előkotortam azt a fecnit, amire felírta a számát valamelyik nő, vagy nem telefonáltam senkinek, csak nyakamba vettem a városrészt azzal, hogy egyik kocsmából a másikba húzva a belem, valahogy túl élem az estét és a féléjszakát.

Majdnem mindig találkoztam haverokkal, ismerős pofákkal, párocskákkal. Az is előfordult, hogy a kocsmában ismerkedtem. Általában nem féltem, egyrészt jóhiszeműen nem gondoltam, hogy épp engem bárki bármiért bántani akarna. Másrészt, a heti egy-két karate-edzés, amelyeken nagyon meghajtottak bennünket, valami önbizalmat adott, nem mintha igazi verekedővel vagy egy-két stricivel szemben meg tudtam volna védeni magam, de egyenlő küzdelem esetén megálltam volna a helyem. Mint ahogy elő is fordult ilyesmi, s meggyőződhettem arról, hogy ha megütnek, éppen attól múlik el az a remegős, szorongós intellektuel gyávaságom, és szakszerűen reagálok, bár elég lassan. Többnyire megfontoltam, hogy mit teszek. Most rálépek az elől hagyott lábfejére, és jobb öklöm behajlított középső ujjának csúcsával a homlokába ütök. Mivel nem tudott hátralépni az illető, a sújtás teljes erejét a feje fogta fel, ez viszonylag kis lendület esetén is erős megrázkódtatást okozott keményebb koponyákban is. Na, mindegy, nem részletezem. Csak eszembe jut, hogy wado-ryunak, szelíd galambnak hívták ezt a művészeti ágat, a karatézők ugyanis művészeti ágnak nevezik azt a változatot, amelyet ők üznek, nos, ez a „szelíd galamb” társaság bizony sok gyanús elemet tartott együtt. A mester kemény, de emberséges alak volt, abból a fajtából, akit bizonyára vidáman meg mertek támadni vézna suhancok, aztán örök életükre szóló tanulással vonzsolhatták haza egymást. Ez a pacák ugyanis úgy nézett ki, mint egy elhízott könyvtáros. Alacsony volt, köpcös, kopaszodó, egyenletes mozgású, szelíd mosolyú. Magas fokozatai voltak, úgy csapódott ki és vissza a balja, hogy a következő pillanatban már a másik ökle legyen ugyanabban a pozícióban. Szóval olyan gyorsan történt ez a váltott ütés, mint ahogy a kaméleon nyelve vág ki a gyanútlan légyre, amelyik mire végiggondolná, hogy itt mi történik, már a hulló gyomrában van. Szóval ez a vilámkező D. volt a mesterünk. Mit is akartam az egészből kihozni? A *szelíd galamb* elnevezést. Szörnyetegek is voltak közöttünk, az egyik fiú, harmadannyi idős volt, mint én, tizennégy éves lehetett, az edzések szünetében a nundzsakuval verte a saját lábát hosszú percekig. Mindkét sípcsontja hullámosan göcsörtös és színes volt. Az ütésektől zúzódások, duzzanatok – szerintem beforrott repedések, törések – voltak rajta. Na, ennyit a galambok szelidségéről.

Visszatérve ezekre a reménytelen, de valahogy mégis mámorítóan szabad csavargásokra: erős vol-

tam még fizikailag, bírtam az italt, és valami hajtott, űzött, mintha húzna, mintha valamit el kellene érnem. És föltétlenül azon az éjszakán! Nem majd, egy-két hét, hónap vagy év alatt. Valakit megtalálni? Marhaság.

Sokszor találkoztam D.L. barátommal. Furcsa az élettörténete. Vagy B.J.-vel, különös alak, a közelben lakott egyedül. Hihetetlenül fekete és hosszú, homlokba csapzó hajzatától ijesztően elütött halálsápadt arcbőre, illetlőleg viszont a hisztérikus idegességtől villogó tekintete. Mintha mindig azt nézte volna, hogy kibe lehet belekötni. Végtelenül agresszív volt, de tudjuk a leckét, ez az ember félt. Félt a rendőrségtől, félt az otthonülő, nagyseggű, jóindulatú, de már keserű feleségétől, félt a család iránt érzett felelősségtől és attól, hogy nem tudja a tehetségét bizonyítani a világnak és önmagának. Nagyon idétlen ügyekbe keveredtem miatta. Dumáltunk valahol, vagy lődörögtünk, mondjuk éjfélután, már túl a vita jobbik részén, most jött a kötekedés, hogy én mit, hogyan, miért vagyok gyáva, miért nem teszem ezt vagy azt. Ha nem akadt más, akkor velem veszekedett ádázul ez a sorsüdözött ember, aki mindenekelőtt költőnek tartotta magát, de az is lehet, hogy mindenekelőtt politikus volt.

Tehetséges és jó lélek, kevesen látták ezt meg benne. Nos, ballagunk a belváros felé, aztán meggondoltuk magunkat, elkészöntünk, elindultam hazafelé. A koszlott albérlőház lépcsőjén a bejárati lámpa alatt ült Cs., az a lány, aki annyiszor várt már ott engem. Hátizsákjában kaja, esetleg valami kis innivaló is, mondjuk az apja pálinkája. Nem is tudom, mit képzeltem én. *Kinek hittem magam*, ahogy mondani szokás. Mire véltem ezt az egészet. Mindenesetre akkor nem értékeltém különösebben, inkább csak eltűntem, persze meglegyintett a melegség, amikor megláttam újra ezt a hűséges és önzetlen teremtet. Fölmentünk, lepakoltunk, és javasoltam, hogy menjünk el az Alagútba.

Az Alagút egy aluljáró melletti kocsmá volt, ahol diákok, értelmiségiek, lumpen elemek, vasutasok, s ki tudja, miféle népek szórakoztak vegyesen, búsulakodtak, néha lármásan mulattak. Ritkán megestek kellemetlen lökdösődések, veszekedések, de ezek is hamvukba haltak. Akik idejártak, azok már túl voltak azon, hogy megmutassák, kicsodák. Nem bántották egymást. Egy hervadt, agyonfestett, cigarettázó, szőkített hajú, meghatározhatatlan korú nő ült a zongoránál, ütogette, és énekelte szokásos dalait, kupléit.

Általában háborús melódiákat. Ötven évvel azelőtti dallamokat. Az egyikre némi vodka, sör után táncolni kezdtünk Cs.-vel, vállamra hajtotta a fejét, én meg elnéztem messze a haja fölött a semmibe, de a szemem megakadt az egyik füstös asztalnál gubbasztó magányos nőn. Nem emlékszem pontosan, hogyan történt, vagy nem akarom elmondani, nem érdekes. Lényeg, hogy egy idő után ezzel a nővel beszélgettem az asztalánál. Csomi elment, vállán lógatva lapos, fekete hátizsákját. Az ismeretlen néember nem volt izgalmas vagy érdekes számomra. Nem tudom, mit akartam tőle, miért ültem oda, talán eleget tenni valami ki nem mondott felszólításnak, valami rosszszul, hülyén értelmezett férfiúi kötelességnek, hiúságnak, hogy én, ugye, ha egy nő néz rám a füstön keresztül hosszan, akkor nem állok ellen ennek a kihívó kísértésnek.

Megkérdezte, hogy miért szúrtam ki, miért szólítottam le, hiszen *nem látok belőle semmit* – közölte közönséges kacérsággal. Nem tudod, hogy szép hosszú-e a lábam – mondta. Ösztönösen az asztal alá pillantottam, tényleg nem tudtam ez irányban semmit megállapítani így. Farmernadrágban volt a felsőtét helyiségben, fölül magas nyakú pulóver, fekete bőrdzseki. Fülében valami hosszan lefityegő, antik hatású drót vacak, szeme vastagon kifestve, haja nagy lobonc, kétszer akkora nőnek is elég lett volna. Minden passzolt a nevéhez: Ráhel! A szeme sötét volt, nagy – de zárt, zárkózott a tekintete. Semmit nem fejezett ki az a nézés. Vannak szemek, amelyek sugároznak vagy mélyük van, mint a tengernek. Ez a szembogár olyan volt, mint egy matt, fénytelen széndarab. Pofacsontjai szélesek, az alsó ajka kissé előreállt, ez az árnyalatnyi szabálytalanság azonnal ellenszenvet, ellenérzést keltett bennem. Valahol azt olvastam, hogy az ilyen vastagabb és előreálló alsóajkak kéjsóvárságot árulnak el gazdájukról.

Beszéltünk a helyről, az énekesnőről, megkérdezte, hogy ki volt az a csinos lány, aki nemrég elment, és hogy miért ment el. Itthagytott vajon? Veszekedtünk? Azt mondta, hogy szerinte legalább háromszor elváltam már, és én bizonyára lenézem a nőket. Arra a kérdésre, hogy ezt honnan veszi, közölte, hogy látta, hogyan bánok szegény *kislánnyal*, ezt a szót használta, meg azt is hallotta, hogyan szóltam oda a zongoristanőnek. Ezek szerint figyelt. Lehet, hogy mindent és mindenkit, de engem is. Azt mondta, egy barátnőjével lett volna randija, de már megy is, mert látja, hogy nem fog eljönni. Kérdeztem, hogy miért

nem hívja fel telefonon. A csaj telefonja általában ki van kapcsolva – mondta, csak akkor használja, ha direkt vár valamilyen hívást, vagy ő akar beszélni. A foglalkozása miatt is utálja, ha megzavarják. Grafikus, aki rajzfilmekhez fázisrajzokat készít, és ebből tengeti az életét. Mindegy, később megismerem ezt a festőművészt is, leszbikusnak gondolom, de ez az egész talán nem fontos.

Megpróbálom összefoglalni viszonyunk történetét, bár nagyon zavaros az egész. Most kicsúszott a számon, de hát igen, kapcsolat lett belőle, még hozzá úgy, hogy a fejembe vettem, hogy randevűzni szeretnék a spinével. Nem tudom, miért, mert nem tetszett. Valami piszkált, hogy ezt az ügyet valahogyan folytatni kell, vagy le kell zárni, szóval nem maradhat ennyiben. Amiket mesélt, még ott, a kocsmában, azok is inkább taszítottak, mint vonzottak volna. Még csak érdekesnek sem találtam az elbeszéléseit. Meglepett szokatlan nyíltsága bizonyos téren, másrészt, mint utóbb kiderült, teljesen zárkózott volt, semmi lényegeset nem árult el magáról, csak a könnyelműségét. Meg azt – ezt később derítettem ki –, hogy született hazudozó. Így aztán nem tudom, igaz volt-e az is, amit a szerelmi életéről, azaz inkább annak a hiányáról nevetgélve elmesélt. Hogy együtt élt egy élsportolóval, aki fontosabbnak tartotta a meccsek utáni sörözést a haverjaival, mint azt, hogy vele legyen. Beszélt egy híres, öreg zsidó filmrendezőről, aki egymillió forintot ajánlott föl neki, mondván, hogy nincs szüksége erre a pénzre, és látja, hogy ő szegény. Kérdeztem, nem evidencia-e számára, hogy egy összegben akarták megvásárolni, és hogy ez egészen közönséges prostitúcióra való felszólítás. Elkerekedett szemmel, csodálkozva nézett rám, nem részletezem ezt a témát, nyilvánvaló, hogy annyira tapasztalatlan, pláne buta nem lehetett, hogy ne értse meg ennek a pénzajánlatnak a jelentését és jelentőségét. Ha ugyan igaz az egész! Nos, ilyen vegyes benyomásokkal és a rejtélyes belső készlettel, hogy meg akarom ismerni, elkezdtem keresni. Megadta a telefonszámát, hívtam napközben, hívtam este, többnyire lerázott, kitérő válaszokat adott.

Végül, pár hét után valamilyen rendezvényre indultam, ötletszerűen felcsöngettem, és megkérdeztem, nincs-e kedve velem jönni. Megadott egy időpontot, hogy hány órakor és hol várjam. Előbb ott volt, mint én. Megint nadrág és dzseki volt rajta, meg tornacipő. Ezt jól láthattam, mert mint aki futóedzés után lazító gyakorlatokat végez, egyik lábát magasan

föltette egy villanyoszlopra, és ezt behajlítva, a másikat kinyújtva, rugózó mozdulatokat végzett az utcán a járókelők némi csodálkozására. Mire odaértem, már normális testhelyzetet vett fel, nem is utalt semmiféleképp az előző tornagyakorlatra. Elindultunk a buli irányába, nem részletezem, aznap éjszaka nálam maradt. Hajnalban rémült szorongással riadtam fel mellette, aludt még, én pedig kétségbeesetten gondoltam arra, hogy esetleg ottragad. Semmit nem tettem, nem ébresztettem föl, nem mocorogtam, egyszerűen volt bennem valami tapintat vagy jólneveltség, hogy hadd aludjon, és valami készletés, hogy kiugorjak az ágyból, és elrohanjak. Megpróbálom elmondani, hogyan nézett ki, bár nagyon nehéz. Az arcáról kétféleképp kell beszélni. Amikor fölébredt, szeme gyulladt volt, bedagadt, a festéket valószínűleg lefekvés előtt lemosta, erre nem emlékszem, egyrészt elég sokat ittam, másrészt sötét volt a szobában, amikor lefeküdtünk. De ő még valamit matatott a tükör előtt, egy fekete maszatos, gyűrött papír zsebkendőt később megtaláltam a mosdó alá dobva. Tehát amikor smink nélkül csak nézett szórakozottan, és magára hagyta az arcát, azaz nem beszélt, nem fordult felém, miközben fűzte a tornacipőjét – az arca inkább csúnya volt. A haja összenyomódva már nem hatott hatalmas, izgalmas bozontnak. A testéről is nehéz egyértelműen beszélni, mondhatom, hogy kislányos, arányos, szép bőrű fiatal nő, de azt is, hogy jellegtelen és inkább csenevész, mint nőies figura. Megint más benyomást tett, amikor kilépett az utcára. Kikenve-fenve, fölöltözve, ahogy mondani szokták, egy bombázót láthatott a járókelő. Hatalmas szem, valami sprével befűjt, s ennek következtében óriási göndör sörény, sportos és érdekes alkat, izgalmas járás. Ez a kettős kinézet teljesen passzolt kettős személyiségéhez. Talán volt benne jóság, gyöngédség, de inkább érzékenység. Nem a másik ember, a világ dolgaira, a művészetekre stb. nyitott érzékenységről beszélek, hanem arról, amikor valaki túlságosan erősen reagál minden öt ért, vélt vagy valóságos támadásra. Jobb lenne érzékenység helyett ilyes szavakat keresni: sértődékenység, ijedősség. De amikor jól nézett ki, akkor is mélység nélküli, fénytelen fekete kő volt a tekintete.

Hozzám költözött, és bonyolult kapcsolat vette kezdetét. Teltek a hónapok, és semmi mást nem tudtam meg róla, mint amit az első napokban is kiderítettem. A kinézetéről beszéltem; a karakteréről, a jelleméről, az intellektusáról is próbálok szólni. Okos, de az ér-

zelmi intelligenciája csekély. Empatikus képességnek nyomát sem találtam benne. Hihetetlenül egocentrikus, mondjuk nyugodtan, hogy önző és betegesen hiú. Átkozta az eget, mert nem formásabb a fenéke vagy a melle, mert nincs hosszabb lába, combja, és egyéb ostobaságok. Úgy beszélt magáról, mint egy áruról, amely valami tévedés vagy szándékos gonoszság következtében megromlott, vagy nem sikerült elég jól. Messze a saját értelmi szintje alatt vallott arról, hogy milyenek tartja a szép nőket és az érdekes férfiakat, ez a színvonal az ócska bulvármagazinok stílusához vagy a valóságshow-k mércéjéhez igazodott. Mikor rájöttem, hogy a jelleme taszít, fölfirkantottam egy papírra a negatívumokat, amelyeket az előbb részben már elmondtam. Később Kulcsár Zsuzsanna könyvét olvasva találtam rá a Cleckley-féle meghatározó jellemzőkre, amellyel a pszichopátákat leírja. Itt a tizenhat pontból csaknem mind ráillik. Ami psziszol, azokat sorolom: pszicho-neurotikus manifesztációk hiánya, megbízhatatlanság, szavahihetőség hiánya, őszintétlenség, büntudat és szégyenérzés hiánya, nem megfelelően motivált antiszociális viselkedés, gyenge ítélőképesség, a tapasztalatból való tanulás hiánya, kóros énközpontúság, szeretetképtelenség, főbb érzelmi reakciók általános sivársága, a belátás speciális hiánya, interperszonális érzékenység hiánya, a nemi élet személytelen és integrálatlan mivolta.

Bárki joggal kérdezhetné, hogy ha ez a nő ilyen, vagy én ilyennek látom, miért maradtam egyetlen percig is vele? Egyszerű lenne azt mondani, hogy nem tudom, vagy hogy a hírhedt pszichopata báj miatt, de ez nem lenne teljesen igaz. Amikor egyre elfajulóbb veszekedéseink során lelépett, és pár napig távol voltunk egymástól, rám tört a magány szorító érzése, és valami kétségbeesés, hogy elhagynak. Ő ugyanígy érezhetett, és mindkettőnkél szerintem a borderline-kór tünetei voltak megfigyelhetők. Ennek a pszichés rendellenességnek a fő jellemzője az, hogy az ember nem bírja elviselni, ha elhagyják. Őt nem lehet elhagyni, mert akkor kóros szorongás veszt erőt rajta, és ennek nincs köze a szerelemhez, a szeretethez vagy az igazi értékeken alapuló ragaszkodáshoz a másik iránt. Az ilyen beteg egyébként mindenben normálisnak és egészségesnek tűnik, és nagyon is bátran hagy el másokat. De őt nem szabad! Azt nem bírja, nem tűri, foggal-körömmel viaskodik, míg visszaszerzi áldozatát, hogy ő hagyhassa el az illetőt. Nos, mind a ketten ilyenek voltunk. És éppen nem akadt senki, se neki, se nekem akkor, azokban a per-

cekben vagy órákban, amikor rádöbentünk, hogy a másikunk elhagyta, vagy el akarja hagyni. Egy szó, mint száz, vergődünk, kínlódtunk, és veszekedések, verekedések tarkította kapcsolatunk folytatódott. Életemben senki nem tudott úgy földühíteni, olyan feneketlen gyűlöletet kiváltani belőlem, mint Ráhel. És ő ugyanígy gyűlölt veszekedéseinkkor engem. Két-három napig tartottak ezek az indulatkitörések, vagy az indulatkitöréseket követő jeges némaság, hallgatás, és ilyenkor kerültük is egymást. Aztán, ha elmúlt ez a két-három nap, igen kellemesen töltöttük együtt az időt. Egykettőre rájöttem, hogy semmilyen módon nem gondoskodik rólam, nem törődik velem, nem várhatok tőle semmi ilyesmit. Ezt tudomásul véve tapostuk ezt az átkozott malmot. Azt reméltem, hogy jobb ember lesz belőle. Hogy egyrészt megszelídül, másrészt valahogyan megtér. Megtér a benső dolgokhoz, a lélekhez, a finom szellemiséghez. Egyre-másra hagytam magam félrevezetni azoktól a jelektől, amelyeket én finomlelkűségként akartam értelmezni, holott csak az a fajta érzékenység volt, amit fentebb elbeszéltem. És én meg akartam jobbítani ezt a kapcsolatot. Valami érthetetlen csökönység, kényszeresség lett rajtam úrrá, hogy egymást szerető pár legyünk. Hogy megfeleljek neki, hogy szeressen, hogy ragaszkodjon hozzám. Hogy ne bírjon nélkülem élni. Ahelyett, hogy simán elküldtem volna, hogy megmenekültem volna, hogy megmentettem volna az idegrendszerem. A veszekedések során szó szót követett, sötét szemével gyűlölködve nézett rám. Sziszegve gonosz vádakot vágott a fejemhez. Bármilyen hibájára utaltam, rögtön mondott valamit arról, hogy én még hibásabb vagyok, még bűnösebb, még rosszabb ebben-ebben-amabban, aztán egymáshoz közel lépve egymás arcába néztünk remegve, valami végső mocskot vágott a fejemhez, és elfordult tőlem. Amikor válaszolni akartam, befogta a fülét, vicsorgott és toporzékolt, letéptem a kezét, amit a füléhez szorított, és az arcába ordítottam valami örültséget. És ezek a veszekedések ismétlődtek. Egyre jobban elfajultak, és egyre ijesztőbbé váló rohamokban jelentkeztek.

Különösen borzalmasak voltak ezek a jelenetek a menstruációs időszakában, vagy ha megpróbáltam gyógyítani magam, kikapcsolni mindazt, ami kétségbe ejt, azaz nyugtatót vettem be, és erre ittam. Ilyenkor elvonultam, lefeküdtem, a falnak fordultam, de a benne lévő megvetés a piálással kapcsolatban nem hagyta nyugodni, addig piszkált, addig tette a megjegyzéseket, amíg beszálltam a ringbe, és kezdődtek

a förtelmes veszekedések, verekedések. Démon kötözött az életembe, bajok, problémák, betegség és tragédia is.

Spartacus nem akart harcolni, de a kiképző, gyűlölt ellensége újra és újra provokálta. Egy ízben, amikor a zubogó üstök között járt a tiszt, Spartacus hátulról derékon ragadta, és fejét belenyomta a forró folyadékba. Társai azzal támadtak öreikre, amit a kezük ügyébe kaptak. A marha feldarabolásához használt bárdokkal zúzták be a katonák koponyáját, hogy az ételhez előkészített nyershúsokkal keveredett össze kicsorduló agyvelejük. Hatalmas küzdelem kezdődött, amely gyorsan véget ért, a túlerő reménytelenné tette a rabszolgák helyzetét. A lázadási kísérletet véres leszámolás követte. Akit tudtak, megkíméltek a katonák, öreik, mert szükségük volt az erős, eleven harcosokra, akiket a porondon fognak az oroszlánok vagy társaik szétmarcangolni. Spartacus több sebből vérezve ücsörgött vasláncokra verve, amikor bejött a mester, maga is fölszabadított rabszolga, egykori gladiátor. Nagy tálcán süttet és bort hozott. Leült Spartacus mellé, ruhája redői között illatos kenőcsöt vett elő, s ezzel kezegette a sziszegő férfi sebeit. Unszolta, hogy egyen, mert szükség lesz az erejére, holnap a császár előtt válogatott ellenséggel kell megküzdenie. Mikor röpke éjszakai nyugalom után eljött az idő, őt és társait beöltöztették, fölfegyverezték, és a rettegett folyosón a porondra vezették.

Ellenfelem az aréna szemben lévő oldalán állott. Maga volt a szörny. Keze, lába bilincsből, szeme beakasztva, szája habot vetett, fogait csattogtatta. Amikor leverték láncait, őriöngve rohant rám, torz alakja jobban hasonlított kemény homlokú, fűjtató, vágató bölényre, mint emberi testre. Szájából dárdaszerű hegyes fogak meredtek elő, látszott, hogy semmi nem állítja meg, csak a halál. Amikor háromágú nyilas nyársát rázva a közelembe ért, mindenre elszánt mozdulattal megpróbáltam egy bevált fogásomat alkalmazni, oldalra vettem magam a földre, és lábam kaszáló mozdulatával elgáncsoltam. Arccal a földre esett, azonban lándzsájára támaszkodva hamarosan négykézlábra állt, már csak annyi időm volt, hogy feléje sújtsak rövid római kardommal, amely lecsúszott a lapockáján, nagy darab húst hasítva le a hátáról, hogy kivillantak lilás-fehéres bordacsontjai. Ekkor ütést éreztem az Achilles-inamban, megrogyott a tér-

dem. A földre zuhant rém lábikrámba harapott, alkapcsát összeszorította, és nem eresztett. Borzalmas fájdalom járt át. Az arcom vérzett, a veríték és könny elegyétől csak homályosan láttam a lábamnál összegörnyedő és nyüsztítve harapó figurát. Maradék erőmet összeszedve, félig feltérdelve, oldalam mellett megemeltem kardomat, és teljes erővel lesújtottam arra a homályos fekete izomkötegre, ami a rém verző háta volt. Vágásommal félig leszakítottam a karját, ekkor engedte el a vádlimat, és föltápászkodván kitátott, vérhabot hörgő pofájával az arcom felé csattogott. Megragadta a kardomat, olyan erővel, hogy amikor megrántottam, elmeteszve ujjait, azok lehulltak a porond lucskos fűrészpórába.

Nem tudom, ki lett a győztes. Filmként peregtek fejemben az események, fájdalom helyett már csak émelyítő szagokat éreztem és kétségbeesett rémületet. Aléltan hevertem kemény deszka-fekhelyemen, valami forróság járt a bokám körül, fehér kötést láttam a lábamon, amelyen átütött a vér. Szívem majd' szétrúgta bordaketreccét, vibráló fények táncoltak körülöttem, aztán feneketlen sötétség vett körül. Tudtam, hogy nem halogathatom tovább, meg kell tennem.

Magasan szálltam valami varázsszönyegen, rohanat alattam a vidék, némán hullámoztak az erdők, mintha egy dzsungel-tájat láttam volna fölülről, elnémított filmen. Rettenetes volt, ahogy hajladoztak a lombkoronák – egyetlen hang nélkül. Úgy, mint a *Nagyításban*, akárha a tökéletesen gondozott park, a park közepén álló pár és a körülöttük lévő erdő jelent volna meg, talán álmomban. Elhessegettem a látványt, ahogy a fák közül előbújik egy revolver csöve, de a következő pillanatban már abban a jelenetben láttam magam, vagy ahhoz hasonlóan, amikor a film fotós hőse éjszaka visszamegy a tisztásra, megkeresni a feltételezett hullát. Szakadékban bukácsoltam lefelé. Meredeken zúgott alá a gyorsfolyású hegyi patak, medrében sziklanagyságú mohos kövek álltak, és zárták el útját a víznek, amely kanyarogva, dühöngve kereste a menekülés lehetőségét. Én az egyik iszamos, vörös kövön kapaszkodtam meg, innen másztam át a következőre, láttam fent azt a sötét, tompa tekintetet a viaszszárga arcban, mintha egyre nőtt volna, egyre közelebb jött volna hozzám, szinte rám hajolt.

Tudtam, hogy mögé kell kerülnöm, és le kell lököttem a sziklák közé.

KÜRTI LÁSZLÓ

lobogni, mint gatyák a szélben

ahogy zsidók az üzlettel, katolikusok gyónással, olaszok a vendettával, valahogy úgy hagyományozódik anyáról leányra, generációkon keresztül ez a fürkésző elemzés a levetett alsógatyák körül. legelőbb, házasságom elején, s egy váratlan belépésemkor a fürdőszobába, úgy sejtettem, hogy így szereti, ennyire függője az illatomnak életem választottja. nevettem rajta és gondoltam, minden rendben van így, de azért mégis maradt bennem valami tüskényi nyugtalanság:

mit szagolgatja ez a nő a levetett alsógatyámat? ugyan gondolhatná az ember ezt elemi jognak, házastársi bizalmasságnak, intim létörömnök házimunka közben, mosás előtt, szeretkezések holtidejében. de az ilyesfajta lelepleződések, szabálytalanságok gyanakvással töltöttek el már a kezdet kezdetén. s hogy ez a gyanakvás belőlem fakadt-e, vagy már ott volt az alsónadrágok szagvételének gesztusában is, akkoriban még csak finnyázva méricskéltem.

évek teltek el, és ki tudta volna mindezeket belátássá csomózni az apró megszakadások foszlányaiból, csak az eszmélet van meg, a döbbenet, ahogyan asszonyok gondos suttogással bízzák lányaikra a legbigottabb tudásukat. vérkatolikus nagymama a vérkatolikus lányára, vagyis anyósomra, anyósom pedig lányaira:

a férfiakat pedig úgy kell leleplezni, bármennyire is ügyes csibészek, briliáns hazudozók, jó szeretők otthon vagy gondos nőcskézők idegenben:

csak az alsóneműjét figyeled, azt szaglászod, női illatok, férfinedvük után kutatva, minden áldott este, ima helyett vagy patakzó imák közepében. tőkénél, alsógatyájánál kell megragadni, tetten érni mindet! ez a gyenge pont, itt bukik elő minden hűtlenség!

mint térkép a fehérenemű, megszáradt, átszabott országhatárokkal, sík mezők, hegycsúcsok és dombok illatával. vallomás ez is, és mint grafomán, látnok, római pap, áhitattal gyóntatnak a bűnükben kiművelt keresztény asszonyok.

*régi bölcsesség ez: tisztátalan alsóneműkből olvasva hőssé
válni, zokogni átszaglott férjek pásztorórái miatt. és mártírrá
lenni anyákkal, lánytestvérekkel is a családi összetartásban,
mert az áldozatiság mágnesez vonzalmat, büntudati függést teremt.
és szaglászna, sóhajtozna nagyokat, ha hozzánk látogatóba
jönnek ezek az asszonyok. fürdőszobák, szennykosarak
előtt váltanak meg régi és még régebbi dicsőségeket.*

*de ki tiltaná meg, tenne rendet a fehércselédek
összeesküvései között. (mert a bűnük eltűnik,
mint fing a gatyában, mint anyós a ködben.)
s ami összeesküvés, házastársi árulás, az legyónható,
kimosható meg sem történt sejtetem. de te csak
tereged ki a szennyest, lépj ki gatyából, férfi szabály
szerint! öleld át a tiédet, de lobogj indulattal,
mint tisztára mosott alsóneműk az évszaktalan,
nyugati szélben!*

PAYER IMRE

Alattomos vezetékek

*Tonnányi látványnémaság.
A hangnak nincs helye.
Végül egybezavarodnak
az egykori kiszögellő pontok.
Egybezavarodom.
Te és én közöttem
a közeg át- és átszöve
láthatatlan és alattomos
vezetékekkel.
Mint láthatatlan búra alatt
idegenné leszek magam is, te is.
Egyszerre vagyok ijedt és kíváncsi.
Az úgynevezett lélek egy lesz
a vezetékek közül.*

*Üresség a pusztulás után.
Álcázva leng.*

Démon a fotelhuzatban

*Egy démon lakik a fotelhuzatban,
látom a szemét, és a szem lát engem,
ülök s nézem – szem-közt –, hogy lapul
abban,
míg nem tekintetem áttűnik, lebben,
kívülre veti, ábrává teszi
a démonszemét és tűhegyre szúrva
lenne – vizsgálom, mint egy kétkezi
szótttest, de csupán egy másodperc múlva:
a vad pupilla kitágulva szinte
rám ront! szüntetve a szilárd teret,
– tértelen közegnek nincs bentje, kintje –
dimenziótlan úrból rám mered,
kiront belőle, majd lehuppan-lappan
– egy démon lakik a fotelhuzatban.*

RÓNAI-BALÁZS ZOLTÁN

Ne áruld el

*Ne áruld el nekem, hogy merre jár
a váloperré kopasztott kék madár,
hogy merre totyog TB-s járókerettel
a szenilitás, most még felejtsd el,*

*menjünk a Hűvösvölgybe, tetves galambok
közül, ahol, ha szólsz, a hangod
nem lesz több, mint a rigók hangja,
a zöld, a barna ahogy befoglalja,*

*és ne legyen Trianon, fogyó középosztály,
csak hazatérve hagymás reszelt máj,
az ablakon át a szomszéd ház ablaka,
és selymes legyen a hétköznapi haja.*

Savanyúcukor

*a cukor helyére ecet került,
a sót már meg sem merem nézni,
elcseszte nekem a terület-terület
a pokolbeli vagy égi*

*hát vannak még meglepetések,
nagy a szemed és szomorú,
pedig már négy X-e élek,
ez van veled, te kisleány*

*ez van veled, te kisköcsög,
farigcsálsz rimes hülyeségen,
és örülsz, hogy megvan a pöcsöd,
nem hagytad el holmi gürzésben*

*de jó gyerek légy, és meglásd,
az ecet holnapra visszacukorol,
csak egyet kell aludni, aztán
sokkal jobb lesz majd ugyanúgy.*

LŐRINCZ GYÖRGY
Esők természete

A nyári esőket nagyon-nagyon szerettem.

Ha valahol felkerekedett egy felhő, elsötétült a Láz-feje, Vargyas-lika vagy a Szarkakő, akkor már félni vagy reménykedni lehetett, hogy nemsokára jó, kiadós zápor kerekedik, behúzódhatunk valamelyik terebélyes fa alá, vagy ha a környéken „kicsi ház” vagy csűr-pajta is volt, hát oda.

Az öregek már annyira ismerték az esők járását, hogy csak amúgy, nyugodtan megszemlélték a keletkező fellegeket, s attól függően, hogy hol, melyik határrészen keletkeztek, azt is tudták, hogy merre vonulnak át.

Az öregemberek nemcsak az esők természetét, szokásait ismerték, hogy hol fordulnak meg például, ha elindulnak felénk, meddig jönnek el, de a felhőket is, „az csak báránfelhő”, „amaz szél felhő” – mondták, ha mi, gyermekek rákérdeztünk egy-egy felhőfoszlányra, és elég volt nekik, ha csak kinéztek reggel az ablakon, s már tudták azt is, milyen időre számíthatunk aznap.

– Pipál-e a Hargita, nagyapó? – kérdeztük mi, gyermekek reggelente, ha éppen ébren voltunk, s ha pipált, vagyis szürke ködök ültek a Hargita gerincén, akkor már nyugodtan fordulhattunk az ágyban befelé, mert nem kellett aznap korán kelni.

Szóval, irtó okosak voltak az öregemberek. De hát ez természetes is, az öregek azért voltak öregek, mert eltelt felettük az élet, s ezért egyetlen pillantással kiismerhették az időjárást.

Ha például az eső a Szarkakő felől érkezett – a Szarkakő messze, öt-nyolc kilométerre délnyugatra volt a falutól, Udvarhely felé –, akkor csak felvillantak a felhők Sopárkútnál, s két-három dörgés-villámlás után már végig is futott az égerfákkal, ritka, magányos, dúslombú fenyőkkel tarkított Cekend-tetőn, átlegegett a Homoród-völgye felett, és meg is érkezett az enyhén fújó szellő hátán hozzánk. Ugyanilyen hirtelen esni kezdett akkor is, ha az eső a Hargita oldalán, a Koporsódomb alatt meghúzódó Vargyas-völgyében keletkezett. Igaz, csak két kilométer választotta el falunkat a szomszéd falutól, s ahogy egy felhő megjelent a fenyők csücskén, már rá is telepedett a templom tornyára, ott lebegett-ringott, himbá-

lózott a harangzúgásban, amelyet mindig „megkondítottak” ilyenkor, ha erős idő ígérkezett.

A Vargyas-völgye felől érkező eső azonban sosem ért el a falu nyugati részén elterülő határrészre. A Vargyas-lika felől érkező eső legfennebb csak az alsó „tíz”, vagyis alszeg házait „porozta el”, s ahogy jött, olyan hirtelen vissza is vonult, fel, a falutól keletre virrasztó, fenyvesektől fénylő Hargitára, a Koporsódomb felé.

A legveszélyesebb eső azonban az északnyugatról, a Láz-fejéből érkezett. Ennek a fészke valahol a Kalonda-tetőn, Korond fölött lehetett, ha nem éppen a Bucsintetőn, s olyan égzengés kíséretében érkezett, hogy még az ég is „laskázott”, csak éppen azt nem tudtam, mit jelent ez, mert az égzengés sokkal inkább hasonlított ahhoz, amikor a csűrben megengedtük a gerendával, szarufával megrakott szekér kötését, s hagytuk, hogy a gerendák maguktól hullani kezdjenek a cserefapadlóra, mint arra, amikor anyám a laskát vágta.

Ha északnyugatról érkezett az eső, akkor mielőtt még a felhők megjelentek volna, eldördülte magát az ég, felhő sem volt, csak villámlott és dörgött, aztán már nem is felhők jelentek meg, hanem teljesen elsötétült az ég, sötét szurokfeketévé vagy ólomszürkévé vált, miközben a felhők teljesen ráfeküdtek a földre, ott csúsztak-másztak, hömpölyögtek, hullámozgáltak, még a fák hegye sem látszott ki ilyenkor, nem voltak fodrozó, csipkés felhőfoszlányok, csak sötétség, mintha esteledne, s hosszú, nagyon hosszú dörgések kísérték az összevissza cikázó márvány- vagy kékes ragyogású villámokat. Az öregek azt is tudni vélték, hogy azért van ilyen égzengés-villámlás, mert arra-felé vas rajtózik a föld gyomrában, bugyraiban, s olyannak tűnt minden, mintha sziklát, hegyeket görgetett volna maga előtt az idő. Ez az eső azonban sosem ért el a faluig, leghamarabb leláncolt a Csordanyoma végén, Szél-Homoród kupoláján, úgy két kilométerre a falutól.

Furcsa eső volt tehát ez az északról jövő. Nemcsak tartós volt, de azt is lehetett tudni, hogy aznap mehetünk haza – ha a Szarkakő vagy Vargyas-völgye felől érkezett, akkor hirtelen átvonult a fejünk fölött, vagy egy kicsit lebegett, s ha el is „verte” a rendet, a szénát, tudtuk, nemsokára kisüt a Nap. Lefújja az ébredő szél az esőcseppeket, s még lehet szénát szárítani, ráadásul a felhők is magasan jártak, nagyon-nagyon magasan, átlátszóak voltak, s nem borult be soha teljesen az ég. Viszont ha a Láz-feje felől érkeztek,

akkor sohasem szakadoztak fel: ahogy esni kezdett, mehettünk is haza, laposan elfeküdtek a határ felett, s később is, órák múltán vagy másnap ott lustálkodtak lomhán, s amikor már kezdtek felszállni, még órák hosszat ködpamacskok lebegtek a határ felett. De nemcsak ennyiben különbözött ez az eső a többitől!

A Láz-feje vagy a Tizenhétfalusi felől érkező súlyos, apró szemű, hideg eső volt, s néhány csepp után már dideregtünk is a fák alatt. A Szarkakő felől érkező eső lágy, meleg peremeső volt, olyan, hogy zuhanyozni lehetett alatta. Akkor még persze nem tudtuk, hogy mit jelent zuhanyozni, de szinte „élvezet volt”, ahogy az öregek mondták, kigomboltuk, levetettük még az ingünket is, hullt, hullt a langy permet ránk, az enyhe szellő pedig a testünkön borzongkázott.

Persze, ezek az esők csak napközi, örömteli esők voltak. Mert ha az eső például az erdőben „kapott el”, fakészítés közben, annál félelmetesebb, szomorúbb dolgot el sem tudunk képzelni magunknak. Annál rosszabbat még az ellenségünknek sem kívánhatnánk, ahogy mondták mifelénk. Főleg, ha Gödrösben voltunk, Homoród fölött, a csereerdőben. Itt még a felnőttek is féltek. Be is vallották, de ha nem mondták volna, akkor is tudtuk. Bárhol voltunk, rohantunk egy-egy eltévedt fenyőfát keresni, magányos fenyőt, mert ritkán élt meg a csereerdőben a fenyőfa. Ha nem találunk, akkor kiálltunk inkább a tisztásra, csak úgy, a „szabad ég alá”, de a cserefa alá soha. „Inkább ázzunk meg, minthogy megüssön a villám”. Mert a cserefa alatt bármikor megüthetett a villám. Az öregek szerint a legtöbb embert a cserefa alatt „ütötte meg a villám”, több emberöltőre visszamenő történeteket tartottak számon, kit, melyik fa alatt csapott meg, még a fákat is a halottakról nevezték el. „Ezerszer a fenyőerdőben kapjon el az eső, mint egyszer a cserében” – mondták a felnőttek. Pedig a fenyőerdőben sem volt „leányálom” a vihar, zúgott, csattogott az erdő, nyögtek, sóhajtoztak, kétrét hajlottak a fák, de messze fenn, s nem rögtön a fejünk felett

dörgött, villámlott. Fokozta az erdei esők szomorúságát az is, hogy sehol nem volt az ember olyan magányos, mint az erdőben. És szomorú volt az erdő is. Sírt, könnyezett még órák múlva is, a madárszó is elhalt, mintha teljesen kiürült volna az erdő, nem neszezték sejtelmesen az ágak, csak lomhán elterült a csend, még a csermelyek, patakok is hangot váltottak, viszont a súlyos és lapos csöndben, főleg, ha köd is párállott, másfajta neszek kaptak életre. Ráadásul, ha ilyenkor történetesen még nem voltunk megrakodva, először meg kellett kopogtatni a fát, hogy lehulljanak az esőcseppek, s csak azután fogtunk neki a készítésnek. Szóval, jó volt ismerni az esők természetét. Más volt a tavaszi eső, más a nyári, és teljesen más az őszi.

A többi eső természetét nem is tanulmányoztuk. Csak elkönyveltük az olyan szólásokat, mint „reggeli eső nem tart estig”, „hosszantartó eső lesz, mert hólyagoznak az esőcseppek”. Számunkra a legfontosabb esők a nappaliak voltak, a kapálás vagy szénacsinalás idején keletkezők, amikor abahagyhattuk mi, gyermekek a munkát – külön varázsuk volt számunkra ezeknek az esőknek. Ilyenkor meglapulhattunk a felnőttek között, a fák alatt, csűrökben, pajtákban, s „fülelhettünk”. Mert kezdődött a falu társadalmában egyébként nyaranta ritka társas élet. Amikor a felnőttek kicserélték a hírei-

ket. S nemcsak azt beszéltek meg, hogy kit csalt meg a férje s kivel, ki az asszonyok között a „jófajta”, itt kaptuk az első történelemórákat is. Talán külön tanulmányt lehetne írni erről – „Az esők szerepe a kisebbségi történelemoktatásban”, vagy „Az esők szerepe a falu társadalmi életében”. Viszont alighogy két-három szóban nyugtázták a fontosabb történeteket, a férfiak már ott is tartottak Piavenál, Galíciában vagy Szibériában. Csak úgy röpködtek a nemzetek nevei. És ilyenkor mi, gyermekek nemcsak az esők természetét tanultuk meg, hanem azt is, hogy a háború alatt világot járni mennek a férfiak...

Nagysándor József honvéd tábornok,
az I. hadtest parancsnoka

KÁNTOR ZSOLT

Arthur Rimbaud emlékére

Új ég nőtt fölé álmában.
Legszívesebben befestette volna fehérre.
Túl kék. Túl erős és túlzottan szabályos.
Ahogy hanyatt fekszik a fűben,
a szemébe folyik az égbolt.
Belefolyik a könnyébe az eső.
Egy kereszt alakú plankton úszik a tavon.
Beszövik a hínárok, mint szöveget a belső beszéd.
Majd hasra fordul a hajnal, víztükörben nézi
a taviórszás zenét. Akár a rúzsos női szájak.
Így reflektálnak a vérre a természet képei.
A hanggá lett ige. Lágy vágyak.
De a seb már megtette, amit kell.
A lélek szúrt sebe, amit a szemlélő érez.
A nagy karmester érzi ezt, hittél.
Egy kis morfiumot belehint.
Mindenki a szájával szab határt,
vajon meddig menjenek hozzá a szavak?
Hálát adnak az igazak.
Hemzsegő, kék zselé csöppen le.
Azután egy encián mondat.
Az egész szín-kánont kibontja
az égből lenyúló kontakt.
A formákat szinte teljesen elmossák
a pasztell árnyak.
Lepel van a szíveken. Bánat.

A letargia liturgiája

Uram, Ön valóban létezik, meggyőzött
rendesen, azt hittem, ugrat, de nem.
Végre van a hitben értelem.
És megtisztel, hogy nézhetem.
Amit senki más nem lát, én igen.
Tanulságokat vonok le és félek.
Önnél teljes az öröm. Ez idézet.
Várom a további igéket.
A kivezetés az exegézisé lesz.

És legyen örökké friss a lélek!

BALÁZS TIBOR

Szekerek

*Szekerek törtetnek a mennybe,
megfáradt bivalyszekerek.
Maguk után poros utakat húznak,
és én ismét gyermek leszek.*

*Megállok majd az út porában,
hátha fölvenne egy szekér.
Csak Rilke áll így egymagában,
ha égi útja földet ér.*

Pablo gyerek

*Senkigalambja és szökőkút,
ahogy csobban, visszafelé:
bekapcsolta a gravitációt,
Isten ebben kedvét lelé.*

*Ott áll a kútnál, s messze réved
Picassoék fia, a Pablo.
A szülői háztól sodorta
őt ide egy lenge kis salto
mortale, ide, majd fel, fel
az Égbe,
ahol a galambért cserébe
csak szárnyalást kapsz,
könnyű röptöt,*

azt is csak Istenünk ölébe.

REINALDO GARCÍA RAMOS
Megérkezünk a kikötőbe

„Tegnap reggel Mariel kikötőjéből két floridai hajó indult az Egyesült Államok felé, negyvennyolc antiszociális elemmel a fedélzeten. Ma több mint háromszáz bűnöző követi ezeket. Hajrá! Jó útem!”
 (Újsághír, Havanna, 1980. április 22.)

„Nekünk, akiknek sokszor már hat-nyolc nemzedéke született ezen a földön, meg kell nyitnunk szívünket a most érkezők előtt. Be kell fogadnunk őket úgy, ahogy eleinket is befogadták a régiek.”
 (Jimmy Carter, az USA elnöke, 1980. május 5.)

– Ragadd meg a kicsit! – kiáltottam az asszonyra, amikor kijutottunk a térre, és az erős fény hirtelen megvakított.

Ő azonban nem hallott semmit. Magába mélyedt, nem is volt jelen. Ajka mozgott, talán imádkozott. Vagy csak magában motyogott.

– Gyerünk, gyerünk! Előre, a móló felé! – ordította az egyik katona, aki kísért a támolygó menetet.

Körülvettek, és vezetni kezdtek. Látták, hogy nem tudjuk, hol vagyunk. A hangár félhomályában eltöltött két nap után káprázott a szemünk. Időre volt szükségünk, hogy magunkhoz térjünk. Elöl az asszony és a két gyerek haladt, de az anya inkább csak bukdácsolt, és képtelen volt velünk lépést tartani. Már ment le a Nap, de minket még ez az alkonyi fény is elkápráztatott.

Amikor megérkeztünk Mariel-be, harmincan lehettünk, de most már nem voltunk többen, mint húszan. Soha nem tudtam meg, hol maradtak a többiek. De ez most nem számított. A lényeg az, hogy már kint meneteltünk a téren, és egyre közelebb kerülünk az óriási gáthoz, ahol horgonyoztak a hajók. Hallgattunk, senki se beszélt. Tudtuk mind, hogy ami most történik velünk, döntő lépés. Végleges.

Bár lassan haladtunk, alig néhány percünkbe került keresztülvágni a kavicsos téren. Minden lépés fájdalmas volt, rossz cipőm feltörte a sarkamat. Nagy nehezen átjutottunk a kikötő deszkapallóin. A móló durva cölöpökre épült, de mi úgy lépegettünk végig

rajta, mint egy ünnepi szőnyegen. Olyan nyugodtnak éreztem magam, mintha lebegnék a föld felett.

A hullámtörő mellett a menetet vezető katona hirtelen megállt:

– Na, lássuk! Gyerünk! – kiáltotta. – Rendben elindulnak fel, erre a hajóra! – És kezéből tölcserít formálva megismételte az ukázt.

A jelzett irányban csak egy todozott-foltozott hajóteknőt láttam. Orrán nagy fekete betűkkel ez állt: „Cathy Jo”. Elég testes járgány volt, két oldalán nagy, merev szárnyú két emelődaru. Valaki megjegyezte, hogy ezek az ilyen hajóknak némi stabilitást kölcsönöznek veszély esetén. A bmondásra senki sem reagált. Minek élesztgetni hamis reményeket!

A hajó, ami meglehetősen magabiztosan ringott a móló mellett – most láttuk csak –, dugig tele volt. Fejek hosszú sora hajolt ki mindkét oldalon.

– Ide már egy tő sem fér be! – súgta az, aki mögöttem állt a sorban.

Nem válaszoltam. Erre gondoltam én is, és csoportunkban mások is ugyanezt morogták, miközben arra vártunk, hogy a hajóról leereszenek egy hidat.

Ekkor megjelent a fedélzeten egy testes, ötvenes ember, aki féktelen kiabálásba fogott:

– Még mit nem! Már csak ez hiányzott! – és gesztikulálva mutatta, hogy nem kér belőlünk. Hogy nem enged fel több utast. – God dammit! Az istenfáját! – kiabálta. – Nincsen szükségem több kibaszott (fuck-ing) utasra ezen a járaton! Már fenn vagyunk kétszáznegyvenen, hallják? Már így is túl van terhelve a hajó!

Csak annyit értettünk, hogy ezt a férfit, feltehetően a hajó kapitányát kétségbe ejtette a járművére zsúfolt embertömeg. Persze, nem kellett sok angoltudás, sem túl nagy tengerésztapasztalat ahhoz, hogy megállapítsa az ember: itt már így is túl sokan vannak.

A katonák nem mutattak meglepetést, egyikük sem beszélt angolul, így aztán nem törődtek az ordító kövér kapitánnyal. Egyikük már fenn volt a fedélzeten, leeresztette a rámpát, és intett nekünk, hogy indulás! A kövér ismét átkozódni kezdett, de aztán legyintett, és magunkra hagyott.

Amennyire tudtam, segítettem az anyának. Remegett a kezem, nem tudtam sokat tenni értük, de az asszony hamar magához tért, és határozott léptekkel megindult, fel a hídon. Karjában vitte a kisebbik fiát, és kézen fogva vezette a másikat. A gyerekek – érdekes – nyugodtak voltak. Nem sírtak, és nem kérdezték az anyjukat.

1980. május 20. és szeptember 26. között 125.562 kivándorló hajózott át a Kubát az Egyesült Államokkal összekötő tengerszoroson. A nagy evázió történetét az egyik résztvevő, Reinaldo García Ramos, jó nevű kubai költő írja meg. Az *El innen!* a Mariel kikötőjéből útnak induló „marielitók” kálváriája. Ebből a regényes naplóból közlünk itt egy részletet. (F. Gy.)

Követtem őket, ha netán megcsúsznának, vagy elejtenének valamit. A sor mögöttünk lépegetett engedelmesen. Úgy éreztem, sajognak a csontjaim, és mintha egyre nehezebben emelgetném a lábamat. Az út a fedélzetre végtelennek tűnt. Minden lépésem emberfeletti erőfeszítést kívánt. Nehogy visszaforduljak, nehogy hátrálni kezdjek! Ezen a fahídon minden lépés valami ismeretlen, szörnyű kataklizma felé vezetett. Minden lépésem távolabb vitt a mólótól, miközben egy láthatatlan, mágneses erő visszahúzott a part, a sziget, a talpalatnyi föld felé, ahol – most úgy tűnt – még biztonságban érezhettem magam.

Amikor felértem, meg kellett kapaszkodnom, nehogy elzuhanjak. Szerencsére itt, fent már mozdulni is csak alig lehetett. Láttam, hogy a fedélzet túloldalon több a hely, de az emberek mind a kikötő felőli oldalon tömörültek.

Nézték, hogy mi történik odalent. Senki sem akarta elszalasztani az indulás pillanatát. Amikor két-három lépéssel beljebb jutottam, visszafordultam, és megállapítottam, hogy a csoportom többi tagja is megérkezett. Egyikük sem maradt lent, a Szigeten.

(Ediciones Silueta, Miami, 2014)

Fordította: Ferdinandy György

A német-sági ütközet

BÁGER GUSZTÁV

Kantáta

1.

Észlelhetjük a rendet:

<i>fény</i>		<i>árnyék</i>
<i>jobb</i>		<i>bal</i>
<i>rügyezés</i>		<i>hervadás</i>
<i>vonzás</i>		<i>taszítás</i>
<i>ok</i>	<i>ÉS</i>	<i>okozat</i>
<i>emlékezés</i>		<i>felejtés</i>
<i>képzelet</i>		<i>értelem</i>
<i>teremtés</i>		<i>rombolás</i>
<i>egész</i>		<i>rész</i>
<i>szellem</i>		<i>anyag</i>
		<i>ritmusát</i>

2.

*Agancsok nőnek, szárnyak,
indák, törzsek és kelyhek,
Napba forduló formák
teremtést ünnepelnek.*

*Kavicsok, ércek, cseppkövek,
szobrok, tornyok, oszlopok.
Sokadmagává alakul az Egy,
megszámlálhatatlanul lobog.*

*De gonosz hiúságtól ihletet kapott
minden királynő, bástya és gyalog.*

*Pattintott kövekként csikorognak fogak,
kihunyó lámpás a „Szeressünk” parancsolat.*

*Elhittük: csupán allegória
hű megváltónk, a Teremtő fia.*

3.

*Ám a látónak mégis megjelent,
s szörnyű prófécíát mondott a Szent:*

*Tűzmadarak vonulnak véres Hold alatt,
az Égből izzó sziklák hullanak.*

DOBOZI ESZTER

Szólítalak

*Hány hete, hány hónapja
e készülődés hogy tart?
Mennyi ideje annak,
hogy a zöldsapkásoknak
várton várod seregét?
Mert kibukkannak egyszer
a tél alól, föld alól:
paradicsomvezér
s paprikák huszárosan.*

*Először a magokat
pörgette ki a lédús
gömböket szeletelve.
A tompa őszi fény úgy
szakadt le a földekre
ott, hogy a szárogatás
kényes műveletét
meg nem zavarta más,
mint a könnyűcske szél...*

*Azután bezacskózva,
végül föliratozva
vártak, vártak és vártak
a kamra sötétjében.
S jött a gyűjtögetése
tejfölös poharaknak.*

*Alig februárodik:
földet az edénykébbe!
Magot a földcsékébbe!
Az enyhe locsolgatás
boldog bibelődése
s a napoztatás
az ablaküvegen át...
Aggatja körmeit
a tél, mégis hajtanak,
és szárnyas leveleik
intenek – bár álmatag –*

*felénk, tavaszt sejdítőn...
Árvaságra ne jussanak!
Te, Magasságbéli Úr,
hogy segíts, szólítalak!
Palánták nevelőjét
hozd vissza még ez egyszer,
hogy ültessen, oltson...
Ki térdepel le másként
sarjadó életekhez?
Földig meg ki hajoljon
a Te Törvényeidnek?*

„Amikor írok, egyenesbe jutottam”

Beszélgetés Dobozi Eszterrel

Kecskemét szellemi életének egyik meghatározó alakja Dobozi Eszter József Attila-díjas költő, író, tanár, szerkesztő. Pályatársai és a Magyar Írószövetség a közelmúltban köszöntötték életének fontos állomásán, kerek születésnapja alkalmából. Ez remek alkalmat nyújtott, hogy az 1956-ban született költővel áttekintsük eddigi munkásságát, életútjának meghatározó örömeit és megpróbáltatásait.

– Ahogy ő néz, ahogy ő lát című, a Magyar Napló Kiadónál tavaly nyáron megjelent köteted az alcím szerint válogatott és új versek gyűjteménye. Időközben eltelt egy év, és kerek évfordulóhoz érkeztünk: első önálló köteted kerek harminc éve, 1986-ban látott napvilágot. Ezt a tavalyi könyvet mennyire tekinted számvetésnek?

– Ha akarom, ha nem, számvetés lett ez a könyv, hiszen valóban az első kötetemtől az utolsóig át kellett vizsgálnom az eddig megjelent verseimet. Sokáig menekültem e feladat elől. Nem szívesen olvastam régi költeményeimet. Kerültem a szembesülést azokkal a produktumokkal, amelyek a régi időkhöz, a pályakezdéshez köthetők. Sajnáltam időt és energiát fordítani az újraolvasásukra. Úgy gondoltam, pazarlás lenne, miközben annyi mindent nem írtam meg, amit pedig meg kellett volna. Ami feszít. Ami ott mocorog, gomolyog bennem, alkalmas időkre várva. Nem nagyon szerettem hát visszafelé tekintgetni, mindig csak az „előre” érdekelt. Az, ami még nem volt. Amit még nem éltem meg. Igazán csak az foglalkoztatott, amit még nem írtam meg. Így hát sosem kezdeményeztem, hogy kiadathassak egy válogatott kötetet. Amikor azonban ilyen tárgyú ajánlat érkezett a Magyar Napló-

tól, nem utasítottam vissza. Itt az ideje, gondoltam, az összegzésnek. S milyen jó, hogy a válogatást én magam végezhetem el! Szelektálhatok a magam állította mérce, a magam szempontjai alapján. (Nem mintha hiányozna belőlem a hajlam a tanácsok, a mások véleményének meghallgatására. Irodalomtörténész, kritikus férjemmel, Alföldy Jenővel elolvastattam az összeállítást, s figyelembe vettem a javaslatait a végleges változat kialakításakor.) Voltaképpen örültem, hogy megérhetem a válogatás megjelenését. Ekkorra, 2015-re értem meg az összegzésre, a pálya áttekintésére.

– *Könyved milyen arányban tartalmaz régebbi, illetve új verseket?*

– A válogatás nagy részét régebben írtam, kötetben már megjelent versek teszik ki. Egészen pontosan 308 régi költeményt tartalmaz, az újak száma pedig csak 24. Tehát a hangsúly az összegzésre került.

– *És miként tekintesz vissza az elmúlt harminc évre?*

– Sajnálkozással és fájdalommal. Sajnálkozással, hogy ilyen gyorsan elszaladtak az évek. Fájdalommal, mert az eltelt idő jelentős része tele volt gyötrellemmel. Mulasztásokkal. Hogyan is gondolhatna vissza bárki a félig, negyedrészig, tizedrészig megélt életre! A mi nemzedékünk fiatalsága a hetvenes

évek második felére esett. A nyolcvanas évekre az elnyújtott fiatal-ság időszaka. A mesterségesen fenntartott gyermekdedesség kora. Mert még abban a korszakunkban is úgy kezeltek bennünket, mint akiknek a fenekükön maradt a tojásbéja, pedig akkor már a beérkezés éveit kellett volna számlálgatni. S nem volt jó fiatalnak lenni. Idegenség, otthontalanság, társatlanság – ez volt osztályrészem sokáig. S majdhogynem nyomor! Pedig megszakítás nélkül dolgoztam, néha egyidejűleg több állásban is. S amikor végre már jó volt élni, végre volt kiért, miért törekedni, lett tere az életnek, s feladatokat kaptam a sorstól, akkor érték igazán nagy csapások. Bár, ahogyan nem volt jó fiatalnak lenni, úgy az élemedettség kora sem hozta meg az értékeink marandóságát. Mára megfordult a harc irányultsága. Most az idősebbeknek, az ötveneseknek és a hatvan körülieknek kell küzdeniük a talpon maradásért. Tudniillik könnyen megkapják, hogy amit eddig végeztek, az eddigi tapasztalatok és érdemeik nem számítanak. Szép számmal sorolhatnék erre példákat. Ezt csak azért bátorodom megemlíteni, hogy érzékeltessem korunk visszasságainak egyikét:

Szüleim 1954-ben

az egymástól távol eső korosztályok közötti viszony tarthatatlanságát.

– *Pályád korai szakaszából a társtalanságot, az elszigeteltséget emlegeted. Akkoriban milyen folyóiratokhoz, szerkesztőségekhez csatlakoztál?*

– Legelőször a Tiszatáj közölt tőlem néhány verset 1978-ban. Akkor még szegedi egyetemista voltam. De rövidesen kapcsolatba kerültem a kecskeméti Forrással is, ahol verseim, recenzióim jelentek meg, azután pedig egy nagyobb, Szilágyi Domokos költészetéről szóló tanulmányom. Publikálhattam az Alföldben, a Nyelvünk és Kultúránkban, de előfordultam a Mozgó Világban, a Kortársban, az Új Írásban is. A nyolcvanas évek végén a Szovjetunióba elhurcoltakról szóló dokumentumkönyvem anyagát először a Hítel, majd a Napjaink hozta le. A kilencvenes évek fordulatot hoztak: az erdélyi folyóiratokban is jelen voltam (a Látóban, a Helikonban, a Kelet-Nyugatban, később a Váradban), közölték írásaimat a felvidéki Kaligrammban, idehaza pedig a Hite-

len kívül a Műhelyben, a Holnapban, az Új Forrásban, az Esőben, a Pannon Tükörben. Mindezek mellett régóta fontos megnyilvánulási lehetőség számomra a Magyar Napló, a Lyukasóra, és egyszer egyszer publikáltam a Tekintetben, az Agriában is.

– *Állandó „otthonodda” a Forrás vált...*

– Fiatalkori helykeresésem idején Kecskemétre kerültem. Ebben szerepe volt a Forrással kialakult kapcsolatnak is. Az ő segítségével találtam rá első kecskeméti munkahelyemre 1980-ban. A szerkesztőségi munkába azonban csak a nyolcvanas évek végén kapcsolódtam be, tanári állásom mellett az olvasószerkesztőt helyettesítettem. Először még Hatvani Dániel felkérésére. Majd egy átmeneti időre tördelőszerkesztő voltam, a tanári munkámat nem feladva. Azután külső munkatárs maradtam. Amióta iskolaigazgató vagyok, egyre kevésbé tudok részt venni a szerkesztőségi életben.

– *Az irodalmi társtalanság éveiben nem törekedtél egy már létező csoportosuláshoz tartozni? Netán*

társalapítani egy költőcsoportot, valamiféle Kilenceket vagy Heteket?

– Fiatal koromban nem fordult meg a fejemben, hogy magam hozzak létre irodalmi csoportosulást. Az akkori körülmények a hűvös távolságtartást erősítették föl bennem, nem a szervezkedőt, kezdeményezőt. Tanári munkám is nagyon lekötött, örültem, ha olvasásra-írásra maradt időm. Amikor pályakezdő tanár voltam, még hatnapos volt a munkahét. Egyébként fiatalokat tanítani nagy felelősség. Sokat készültem az óráimra, egy-egy fakultációs foglalkozás előkészítésére, ahová a továbbtanulni szándékozók jártak, rendszerint az egész hétvégét rá kellett szánnom – s ez ma is így van. A tananyaggal itt szabadon lehetett és lehet gazdálkodni. S én mindig sokkal többet akartam átadni, mint amennyi a kétszer negyvenöt percbe belefér. Csak akik ezen a pályán dolgoznak, azok tudják, egy osztálynyi magyar nyelv és irodalom dolgozat tisztességes javítása egész napot igénybe vesz. Viszont az egyetem befejezése után tagja lettem a Fiatal Írók József Attila Körének. Eljártam a gyűlésekre, magam is szerepeltem olykor rendezvényeiken. Az első megjelenő könyvem évében, 1986-ban felvettek a Magyar Írószövetségbe, amelyet akkor még Magyar Írók Szövetségének hívtak. Rendszeresen részt vettem a Tokaji Írótáborban és az írószövetség Bács-Kiskun megyei tagozatának megyejárásain. Ezek a kapcsolatok azonban formálisak voltak. A társtalanság és otthontalanság érzését nem enyhítették.

– *Pedig a jelenlegi iskolaigazgatói munkád alapján egyértelmű, hogy jó kezdeményező- és szervezőkészséged van...*

– Ez csak a nyolcvanas évek legvégén, a kilencvenes években kerülhetett felszínre. Pályázatot írtam a város önkormányzatához – s mivel az akkori viszonyokhoz képest jelentős összeget nyertem, magyartanárként egész sorozat rendhagyó irodalomórát szervezhettem a Kodály iskolában, s nagy megkönnyebbülés volt számomra, hogy akkori igazgatónk, Ladics Tamásné is támogatta az ügyet. Emlékszem, meghívtam például Baka Istvánt, és akkor járt először nálunk Tornai József, illetve költőként Buda Ferenc (mert egyébként gyermekei révén – szülőként – naponta átlépte az iskola küszöbét). A Kányádi Sándorral szervezett találkozó túlnőtt a rendhagyó óra keretein, más iskolákból is jöttek diákok, de a városból felnőttek is. Telt ház volt a díszteremben. Amikor iskolaigazgató lettem, a Magyar Kultúra Napjára, később egyéb alkalmakra is – zeneművész kollégáimmal együttműködve – nagyszabású zenés irodalmi rendezvényeket kínáltunk fel minden évben a város polgárainak. Ezt a szokásunkat mindmáig megtartottuk. Nagyon sokan megfordultak ilyen módon nálunk Nagy Gáspártól Lázár Ervinig, Jókai Annáig, Csoóri Sándorig, Vasy Gézáig, Ágh Istvánig, Juhász Ferencig.

– *Gondolom, a rendhagyó irodalomórák sem szűntek meg.*

– Természetesen továbbra is szervezek ilyeneket. Az utóbbi években eljött a gyerekek közé Ács Margit, Bozók Ferenc, Csenger Levente, Ekler Andrea, Erős Kinga, Iancu Laura, Mezey Katalin, Rózsássy Barbara, Szentmártoni János, Tóth Erzsébet. Néhány éve a Városházára szerveztem folyóirat-bemutatókat. A 2000-es évek valamelyikében beléptem a Nők

Testvéremmel 1960-ban

a Nemzet Jövőjéért Egyesületbe. Onnan többször kértek, hogy közreműködjem olyan írók, költők meghívásában, a velük való beszélgetésben, akik történetesen nőművek. Tévéfelvétel is készült a városi televízió számára a műsorról. Beszélgetőtársa lehettem tehát a *Női arcok* című sorozatban Iancu Laurának, Mezey Katalinnak, Vathy Zsuzsának. Nemrég ezeket a felvételeket újra láthatták a helyi tévé nézői.

– *Személyes leltárod szerint mit hoztak az irodalmi életben töltött évtizedek?*

– Nem azt, amit vártam. Úgy gondolom, nem sikerült megvalósítanom, amit kihozhattam volna magamból, ha előnyösebben alakult volna az életem, az írói

pályám. Tehát a sajnálkozás és fájdalom mellé társul még az elégedetlenség is. Lehet, mindent el kellett volna követnem azért, hogy ne aprózzam fel magam. Talán jobb lett volna, ha nem akarok egyidejűleg többféle szerepben is helytállni. De hát nem lehetett csak írni! Az irodalomra nem lehetett egzisztenciát építeni! Nekem nem sikerült. A jó szándékú irodalomkritikus, Farkas Gábor, akinek máskülönben elismerő szavaiért nem győzök hálás lenni, megállapítja, hogy esszé- és tanulmánykötetem nem azt nyújtja számára, ami a bevezető írás alapján várható. Ugyanis nem találja benne szociográfiák sokaságát. *Búcsú a szociográfiától* címmel közölt írásom nem azért született, mert

1989-ben, a *Forrás* folyóirat huszadik születésnapján, Utassy József, Baka István, Varga Mihály alapító főszerkesztő és Buda Ferenc társaságában

azt gondolnám, nincs szükség szociográfiára (mintha ezt vélné kiolvasni ebből az írásomból), hanem azért, mert nincs, aki nulla forintból képes volna fennmaradni szociográfusként. A szociográfia az egyik legmunkaigényesebb műfaj. Nincs, aki ezt a munkát meg tudná, meg akarná fizetni. Az 1994-ben könyv alakban is publikált *Tíz körömmel* című szociográfiám Év könyve elismerésben részesült. Erről a pontról mégsem tudtam továbblépni a műfaj folytatásának irányában. Hogy ez mennyire az én hibám, mennyire a korszaké, nem tudom eldönteni.

– „Cserébe” a kilencvenes évek derekán biztos kenyérkeresethez jutottál...

– Igen, 1995-ben szegődtem el iskolaigazgatónak. A korábbiaknál is mélyebbre ástam magam az iskolai életbe. E munka mellett képzelenség szociografizálni. Regényt írtam, verseket, tanulmányokat – a szabadságom idején. Amikor mások üdültek, a családjukkal törődtek vagy éppen szórakoztak. Amire pedig nem volt szabadsá-

gom, azt talán már soha nem fogom megírni. A témák, ötletek, töredékek idővel elveszítik jelentőségüket. Eltűnnek a felejtés homályában. Sokáig azt gondoltam, a felejtésre ítélt gondolatforgácsok, gondolatelöttes tartalmak meg sem érdemlik, hogy foglalkozzunk velük. Ha pedig mégis fontosakká válnak, újra felmerülnek. S idő van! Böven! Ezzel nyugtattam magam egykor. Ma már nem így gondolom. Ötven év fölött, hatvan táján mérhetetlenül felgyorsul az idő. Egy év egy pillanat! Az elgondolások minden apró szilánkjá felértékelődik.

– Mit hozott még az elmúlt három évtized?

– A végére az irodalom súlytalaná válását. Miközben soha nem látott mennyiségben jelennek meg könyvek a könyvpiacra – és nagy számban vannak olyanok is, amelyek el sem jutnak a könyvpiacra, mert nincs, aki terjesztené őket. A világháló pedig mostanra a kontroll nélküli színre lépés lehetőségét is megadja bárkinek, akit erre sarkall a megmutatkozás vágya.

Ezek a körülmények akár arra is inthetnének, hogy jobb lenne feladni az irodalmi törekvéseket. Idáig mégsem jutottam el. Most is az írás a legmélyebben bennem dolgozó késztetés, ahogyan ez volt több mint negyven évvel ezelőtt is. Mert az irodalom nem csupán három évtizede izgat. Jóval régebb óta: 1972–73 tájától nem tudok szabadulni a fogságából. Ha már a kerek évfordulókat vesszük számba: a harmincadik évfordulót megtarthattam volna 2002-ben vagy esetleg 2003-ban, az iskolaújrság-beli megjelenésekre visszagondolva. Vagy 2005-ben, az egyetemi folyóiratbeli közlés emlékére. Netán 2008-ban, ugyanis 1978-ban volt a már említett első országos publikációm a Tiszatájban.

– Szavaidból kiérzem, hogy a mindennapokban ezek az évszámok nem különösebben fontosak számodra.

– Ez így igaz, csak kérdésed irányította rájuk a figyelmem. Tény, hogy első kötetem 1986-ban jelent meg, és akkoriban valóban az első kötet megjelenésétől számították a költő születését. Ma, a másodlagos szóbeliség idején – így nevezik kommunikációelméleti, filozófiai munkákban a mi korunkat – másként lép színre a költő: a slammer első megtapsolt szereplésével előáll a poéta, vagy aki magát annak tekinti. Én nem 1986-tól datálom a költői létem. S nem csupán azért, mert valójában az a könyv a második kötetem. Az első ugyanis nem jelenhetett meg, mert a könyvem egyik lektora nehezményezte, hogy verseim túl erősen kötődnek a magyar lírai hagyományokhoz. Így az az összeállítás örökre elveszett – ma már akkor sem szeretném napvilágra hozni, ha kérnék tőlem. Talán jobb is,

hogy ezek a korai versek sosem jelentek meg könyv alakban.

– *Annyira eltávolodtál tőlük?*

– A nyolcvanas években a mai felgyorsult tempóhoz képest igen lassan készültek a könyvek. Évek teltek el, mire a kézirat végigvándorolt a lektorok, engedélyezők, korrektorok kezén, s amíg a kéziratból nyomtatott oldalak keletkezettek. Amikorra megjelent a könyv, a benne lévő írások a szerzőnek jócskán a múlt idejéhez tartoztak. Így volt ez az én esetemben is. A könyvbemutatón kellett ráébrednem, némely versem úgy hat számomra, mintha nem is én írtam volna. Úgy eltávolodott tőlem az időben.

– *Ha már az időről van szó, legutóbbi köteted egyik recenzióse, Farkas Gábor szerint lírádban párhuzamba állítod a végeességet és a végtelent. Egyetértesz ezzel a megállapítással?*

– Ezen bizony töprengennem kellett, s az állítást ellenőriznem könyvem átlapozásával. Első olvasásra nem tűnt egyértelműnek, lehetségesek másfajta megközelítések is, Farkas Gáboré végül is helytálló. S hogy a versválogatásomból kivont gondolati esszenciát beleállítja abba a sorba, amely az ókori gondolkodóktól (Anaximandrosz fogalmazta meg először azt a sejtést, hogy a világmindenség végtelen) Blaise Pascalon s másokon át („Mert végre is mi az ember a természetben? Semmi a végtelenséghez, minden a semmihez viszonyítva, közép a semmi és a minden között”) a mi József Attilánkig, Szilágyi Domokosig, a matematika megszámlálhatatlan végtelen definíciójáig vezet, ropant megtisztelő.

– *Talán kimondhatjuk: a XX. század irodalmában elmerülve szem-*

Ding Ye kínai költővendéggel és Buda Ferencsel, 1989-ben

besülnünk kell az idő mind bonyolultabb felfogásával.

– Persze. Nem csoda, hogy az idő értelmezésének, az idő keresésének az én verseimben is nyoma van. De nemcsak a filozófiai vagy fizikai úton megfogható időnek, hanem a történelmi időnek is. S még összetettebbé válik a XXI. századi ember számára az idő. Újfajta mentális problémákat vet föl például a jelen idő mérhetetlen kitérülése. Hogy egyszerre lehetünk jelen különböző terekben – a világháló, az okostelefonok, a tabletek világában. Ugyancsak szorongató az élettémpó hihetetlen felgyorsulása. Minél gyorsabban élünk, közlekedünk, teljesítjük kötelességeinket, annál feszítőbb az időszűke! S az is tönkretesz bennünket, hogy nincs mód a történések elmélyült megélésére, nincs alkalom az események, információk sokaságának mentális feldolgozására. Már-már elnyelni készül bennünket az idő elevenen. Ez a fenyegető élmény foglalkoztatott *Kötés* című kötetem némely versének megírásakor (például a *Torlóidő* címűben).

– *Farkas Gábor a recenziójában úgy fogalmaz: „Hogy a költő meg akarja-e állítani az időt, vagy megrettent-e annak múlása, csak találgatni lehet.” Kérlek, oldd fel a talányt: meg akarod állítani az időt? Megrettent annak múlása?*

– Nem kétkem, hogy a kérdésre adandó válasz talány marad a recenzió számára. Ahogy azt beszélgetésünk elején is jeleztem, sokáig nem az idő mulandósága foglalkoztatott. Az idő múlása nem töltött el szorongással. Sokkal inkább várakozással. És eszembe se jutott volna megállítani az időt. Ennek a váagnak talán nincs is nyoma régebbi verseimben. Pályám elején annál többször tűnik föl az önmagukba visszatérő folyamatok nyomorúsága és szomorúsága. Viszont egészen más a helyzet az újonnan közölt írásokban: ha nem is direkt módon, de közvetetten talán ott van ez az ember szempontjából érthető, ám annál képtelenebb igény. Ki ne változna meg, szemlélvén a véglegesen eltávozók egyre hosszabb sorát, megélvén családtagok elve-

szítését, megismervén és látva másokban is a testi fájdalom, a szervezet kopásának kínjait, az elmúlás, a szeretteinktől elszakadás félelmét? Igen, mindezt jó volna megállítani. Már régen, több mint másfél évtizeddel ezelőtt meg kellett volna állítani az időt. Bár tudom, hogy ez képtelenség. Megállítani nem, legfeljebb nyújtani lehet még az ittlét idejét. S már az is nagy dolog, ha nyerhetünk további értékes esztendőket.

– Könnyen írsz? Milyen sűrűn születnek a verseid?

– Nem vagyok az az alkotó, aki naponta írja új verseit. Nem írok könnyen, bár nekem nem gyötrellem az írás. Örömforrás, ha szabadon alkothatok. De milyen is lehetne az alkotás, ha nem szabad cselekvés, öntörvényű működés? Ha már nincs meg benne a szabadság megélésének lehetősége, az alkotás nem is alkotás. Ez a tevékenység megtart, megerősít, viszszaadja az életerőt, ha az fogyóban van. Értelmet kölcsönöz az értelmetlenségnek is. Amikor már írok, egyenesbe jutottam. Ami nehéz: a megírandó „kihordása”, hogy Weöres Sándort idézzem. Legtöbbször hosszú időbe telik, amíg a témától, amely kezdetben gyakran csak amolyan gondolat-előttés tartalom, hangulatfoszlány, emlékforgács, eljutok a megírás, a megformálás kezdetéig. Sokszor napok, hetek, hónapok, olykor évek telnek el, mire megszületik a mű. A költő voltaképpen akkor is ír – ezt már mondtam –, amikor nem ír. Nekem nagyon meg kell küzdenem a tényleges írásra szánt időért. Ezért szoktam feljegyzéseket készíteni. Listázom az ötleteket, a verscsírákat, és ezek papírszeleteken, füzetekben várakoznak az al-

kotásra alkalmas percekre, órákra.

– *A versek születnek – vagy Te írod őket? Ezt azért kérdem, mert Bella István szörnyen utálta azt a megfogalmazást, hogy „született egy verse.” Azt vallotta: „a vers nem születik – azt írják.” Mit gondolsz erről?*

– Nem értek egyet Bella Istvánnal. Engem nem bosszant ez a megfogalmazás, hogy a vers születik. Sőt, nagyon igaznak gondolom, hogy a mű születik. Nagy elődöket is idézhetek, akik nem ózdkodtak a *születés* szó ilyen értelmű használatától. Például Babits Mihály így kezdi *Cigány a siralomházban* című költeményét: „Úgy született hajdan a vers az ujjam alatt, / ahogy az Úr alkothattott valami szárnyas / fényes, páncélos, ízelt bogarat.” Weöres Sándor is ezt a címet adta doktori disszertációjának: *A vers születése*. Igaz, rögtön az első mondatokban tisztázza, hogy a művész csak a rendelkezésére álló tárgyi és szellemi elemek felhasználásával alkothat.

A versek esetében azért is indokoltnak tartom a *születés* fogalmát, mert – e tárgyban szép számmal olvashattunk költői vallomásokot – a költemény létrejötte legalább olyan titokzatos folyamat, mint az élet keletkezése. Az élő világra jövedele. Az én felfogásomban a költészet keletkezése nem nélkülözheti a rejtélyes összefüggéseket a természetfeletti világgal. Ismerem az élményt, amikor a mű valóban születik, amikor alkotója úgy érzi, ő csak közvetítője a szavaknak, a soroknak; a költő csak eszköz a magasabb rendű szellemi történésekben. Hogy a mű világra kívánczik-e vagy sem, s miképpen formálódik azzá, ami-

vé lesz, nem kizárólag az emberi tényező függvénye. Magasabb erők is közreműködnek benne.

– *Túl a rákbarakkon című művedben megrázóan írod le súlyos betegséged mindennapjait, a kórházi világot, feltárva magánéleted e területét. A testi szenvedés hozzásegített-e bármilyen transzcendens felismeréshez? Hogyan alakult az istenkapcsolatod, lelki életed?*

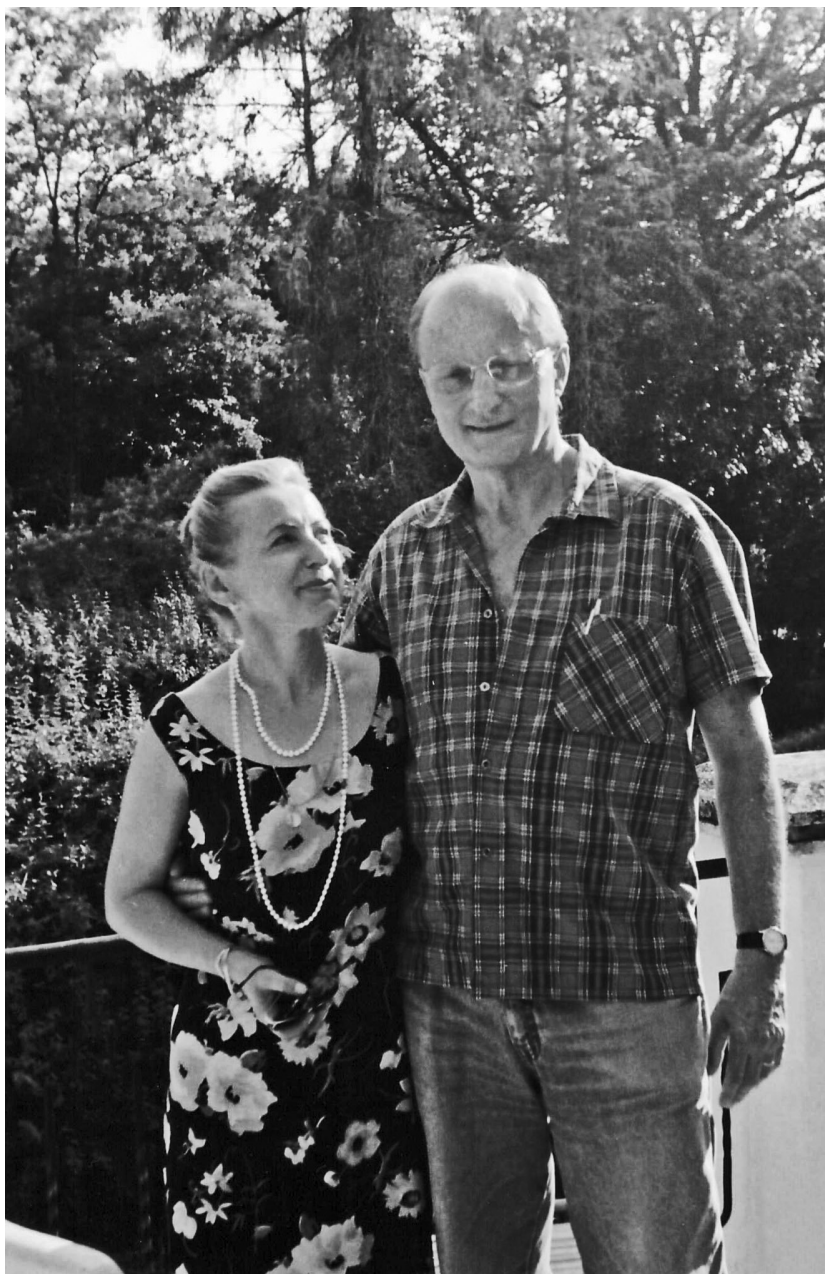
– Rákbarakkos könyvemnek van alcíme is: *Angelika naplójából*. Ez pedig nem a szándékolt elidegenítés eszköze. A központi szereplő fikatív nőalak. Élettörténete nem azonos az enyémmel. Bár az igaz, ha nem élem át én magam is, ami velem 2004-ben és 2005-ben megesezt, nem tudtam volna megírni, mit jelent megküzdeni a végzetesnek tartott betegséggel. De a kórházfolyosókon, betegszobákban, orvosi rendelők váróiban begyűjtött betegségtörténetek is belegyűrdtak a regénybe. A valóság iránti kíváncsiság az egészségügyben betegként eltöltött idő alatt sem hagyott cserben. Nemcsak magammal voltam elfoglalva, hanem szüntelenül figyeltem, ami körülöttem zajlik. Angelika története azonban nem egyszerűen a betegség természetrajzának feltárása: ha szándékaim követhetők a regényben, parabolisztikusan is értelmezhető.

Verseimben szinte a kezdetektől fogva vissza-visszatér a transzcendens iránti vágy, szomjúság(?), a szakralitás. Természetes, hogy a szenvedés megismerésével felfokozódott például a krisztusi történet megértésének igyekezete. Megszaporodtak Istennel, az ő keresésével foglalkozó írásaim. Mindennapi szükségletté vált számomra az

imádság. Írtam is ilyen imádság-szerű verseket, zoltárparafrazist, de még pogány ráolvasást is. Foglalkoztatott, hogyan lehetne visszatérni a költészetnek ahhoz a változatához, amely az ősidőket jellemezte. Amikor a vers azonos volt a cselekvéssel. Amikor a költői szónak mágikus ereje volt.

– *Feltételezem, első transzcendens élményeidet nem a betegség hívta elő...*

– Már kisgyerek éveimből is emlékszem ilyenekre. Majd sok-sok idő elteltével felnőttként teljesen váratlanul érintett meg valami semmihez nem hasonlító – jobb szót nem tudok rá – üzenet oda-túlról. Akiben csak hinni lehet, egyszerűen jelenvalóvá vált. Meg is írtam ezt – mostani szavaimhoz képest sokkal pontosabban – az *Egy falusi templomban* című versemben. Mert most csak dadogni tudok erről. Gyerekkoromban sokszor hallottam a rokonságunkhoz, családunkhoz tartozó idősebb emberektől: „Ahol a szükség, ott a segítség!” Amikor aztán jöttek a nehéz idők, akár betegség miatt, akár más okokból, magam is megtapasztaltam, hogy a Gondviselés soha nem hagyott el. Ha végig-gondolom mindazt, ami már mögöttem van, számtalan esetben fölismérhetem a jelenlétét. A Gondviselés működésének egész láncolatát tapinthatom ki a kilátástalan-nak látszó helyzetek sokaságában. Sokszor utólag döbbenek rá, ott volt az önkéntelen mozdulatokban. Ott van a sokszor vakmerőségnek tetsző vállalkásokhoz véletlenszerűen odarendelőő segítőkben. A testi szenvedésnek vagy a rosszullétnek lehetséges olyan fokozata, amikor fohászodni sincs erő. Hogy aztán az enyhülés időszakai-

Férjemmel, Alföldy Jenővel a zsenyei alkotóház teraszán, 2004-ben

ban annál intenzívebben érjen el a remény, hogy nem vagyunk egyedül. Félve és aggályoskodva beszélek erről. Ilyenkor szívesebben folyamodnék lírai eszközökhöz. Bízom benne, hogy a lírai megszólalás ideje is eljön megint. És megint.

– *Bármilyen lapos is a kérdés, valódi kíváncsisággal tudakolom: milyen lírai terveid vannak? Kézszülsz netán valamilyen tematikus kötetre?*

– A versek írónak, s hogy milyen tematikus rendbe lehet őket szerkeszteni, majd csak akkor derül ki, ha kötet kiadására szánom el magam. Pontosabban fogalmazva: ha majd kötet kiadására kapok lehetőséget. Előre elhatározott téma engem most prózában érdekel. Van egy néhány oldalas regénykezdeményem a számítógépemben. Ha Isten is úgy akarja, talán egyszer eljutok a végére.

Zsille Gábor

Szerelmünk: Kemsei István:
a Duna *A szederinda szeme,*
Orpheusz Kiadó, 2016.

Erről a könyvről nem lehet a szükségesnek mondott távolságtartó tárgyilagossággal kritikát, még csak ismertetőt se írni. Ugyanis azokról a „vadevezősnek”, „vadkempingelősnek” mondott emberekről szól, akik akár már a zöldár levonulása után, valamennyi, nem sok, de a tapasztalatok birtokában összeválogatott cókmokkal, esetleg egy agyonstrapált *kielboat*tal kivonultak a Duna partjaira, és augusztus végéig, vagy még tovább is, minden lehetséges időt ott töltöttek. Olyan emberekről, akik szinte gyermekes örömmel álmodnak és valósítanak meg egy olyan világot, ahol egyszerűen jó élni. A csend és a békesség világát. Akik hajlandók kilométereket gyalogolni még az ivóvízért is, száraz rózsét gyűjteni, hogy esténként megfőzhessék a bográcsban a paprikás krumplijukat. Akik elgyönyörködnek bennük és magukhoz édesgetik a vadkacsákat, és méltányolják, milyen pontosan váltják egymást alkonyatkor a víztükör felett rovarokra vadászó fecskék és denevérek. Akiknek az októbertől ápriliséig tartó időszak csak olyan, mint a mormotáknak, medvéknek a téli álom.

És különösképpen nem tud tárgyilagos lenni olyasvalaki, aki maga is vagy jó évtizedig ezt az életet élte.

Elsősorban tehát azoknak ajánlom e könyvet, akik maguk is táborozók voltak. Ők oldalanként jólesően hümmöghetnek egyet: de úgy volt! Valóban: leselejtezett katonai sátorlapokkal kezdtük, amelyektől, kettőt összegombolva valami védelmet remélhattünk – s mivel fenéklemezük nem volt, valami szalmafélét kellett szerezni, ha nem a nyirkos földön akartunk aludni. Igen – és a kedves Tahí motoros hajó csónakokat borító hullámai elől tanácsos volt menekülni! És bizony a Duna állandóan alakítja a medrét: finom homokos strandok iszaposodnak el, egykori mellékágak töltődnek fel, évekig növekvő, már husángnyivá fejlődött fűzfacsometéket nevelő kavicszátányok tűnnek el egy nagy áradás, vagy a kotróhajó tevékenysége nyomán – úgyhogy minden nyár elején tanácsos felmérni a kialakult viszonyokat. És jaj-jaj! Figyeltük ugyan a kis táskarádióban felolvasott vízállásjelentést, de valahogy nem vettük komolyan, és egyszer csak futhattunk, legértékesebb holmijainkat össze-

kapkodva, a már bokáig érő és szemlátomást növekvő víz elől a magasabban fekvő Kisoroszi foci pályájára. Nem beszélve a hirtelen támadt, nagy nyári viharokról!

A könyvet melegen ajánlom azoknak is, akik mindig is szerettek volna efféle vad életet élni, de valahogy eddig sose jött össze nekik. Ők igen sok hasznos tudnivalót leshetnek el a profi Táborozótól. Milyen szempontok szerint kell a megfelelő táborhelyet kiválasztani? Miféle fortélyok alkalmazásával lehet a táborbeli „Szentek Szentjét”, a tűzteret úgy kialakítani, hogy a vékony rózsélancon is megfőjön az étel? Miféle praktikák alkalmazásával lehet megvédeni az élelmiszer-tartálékokat a pimasz egerek és a még náluk is pimaszabb vízi patkányok elől? Hogyan kell a nagyon is sérülékeny *kielboat*ot a partra vontatni? Hogyan illik viselkedni, mikről illik beszélgetni a közelünkben felbukkanó ismeretlen – vagy csak látásból ismert – más táborozókkal?

Ha e könyv hatására erősödik bennük a vágy, javasolom: igyekezzenek. Egyre kevesebb a táborozásra alkalmas hely, egyre több a tiltó tábla, egyre több a privatizált magánterület. Előfordulhat, hogy már csak kiépített kempingekben találnak helyet, ahol meleg víz és áramszolgáltatás van – ami ugyan kényelmes, de fizetni kell érte –, és a tőle két méterrel álló szomszédja lakókocsijában palackos gázon főzik az ételt, és esténként a békák helyett a kereskedelmi televíziók „brekegését” hallgatják.

Viszont kimondottan nem ajánlom a könyvet a modernnek mondott, poszt-avantgárdnak nevezett szövegirodalom rajongóinak. Nincsenek benne hosszú, másfél oldalasra dagasztott, bonyolult mondatok, amelyek nemigen szólnak semmiről, csupán a szerző páratlan íráskészségét hivatottak bemutatni. Nem rágódik elviselhetetlen aprólékosággal a hétköznapi életben piszlicsárának minősíthető pszichés zöttyenők taglalásán, nem mutogatja fogcsikorgató elszánnással kivételesen kifinomult intellektusát. Nem él a szexuális forradalom kínálta, szintén borzasztóan modern azon lehetőséggel se, hogy irodalomnak lehessen nevezni a párosodás minden lehetséges – sőt: a fantázia világában megjeleníthető – formációjának leírását, pubertáskori sutyorgó csámcsogással vagy macsóista brutalitással előadott hangszerelésben.

Nem ajánlom azoknak se, akik a Nagy Kalandot mondjuk egy kaliforniai hullámlovaglásban, koncertnek nevezett tömegőrjögésen való csápolásban, esetleg egy ibizai vetkőző bár látogatásával kívánják megélni. Más kultúrkörhöz tartozók ők, így elképzelni se tudják, hogyan lehet egy egész délután, napnyugtáig heverni a homokon, és csak bámulni a vizet. Bizonyára unnák például a tábor körül éjszaka, némi ételmaradék reményében ólalkodó rókákról szóló leírást – pláne, ha az ólalkodás tudományában vannak olyan járatosak, mint akármely róka.

Kedvemre való a Táborozó humora. Időnként kiütést lehet kapni a nyakunkba lötyintett celebvilágtól, amelynek ismert és megbecsült képviselői úgy tudják, hogy a humor akár az idiotizmusig fokozható, bármi áron való röhögtetés. A Táborozó ismeri a teremtett világ dolgait és ellentmondásait – mert eleve tudta, hogy a természet dolgainak megismeréséhez mindig több alázat szükséges, mint amennyit az ember előzetesen gondol – ezért testnedvei kellő mennyiségben és összetételben termelődnek, tehát: az arcán mosoly, az a bizonyos archaikus mosoly, hangjában derű, hunyorításában pajtáskodó vidámság.

Jót mulattam az ehhez az alaphanghoz némi szarkazmust is keverő leírásán, amelyben Kemsei a táborozók közé küldött besúgók ügyetlenkedéseiről szól. Mert természetesen minden valamire való diktatúrában mindenhol kell lenni besúgóknak, még a csúcsideőben néhány százfős, alkalomszerűen összeverődött, szabad köztársaságokat kialakító táborozók között is – mert ugye, „sohase lehessen tudni”. Szegény besúgók! Se tapasztalatuk, se kedvük az efféle nomád élethez, de hát: a parancs, az parancs. Azt nem tudom, mit tudtak besúgni ezek a szerencsétlenek, mert

emlékezetem szerint az itteni közösségekben soha egy nyikkanás sem esett semmiféle politikáról. Az esti tábortüzek köré húzódva, ha úgy alakult, énekelgettünk, jórészt népdalokat – az internacionalizmus virágzásának idején még minden magyar ismert húsz-harminc magyar népdalt –, de például sosem énekeltük, hogy „Veled vagyunk Vietnám!” – igaz, az ellenkezőjét sem, mert itt semmiféle politika egyszerűen nem létezett. Ennek az életformának egyik vonzereje épp a létező társadalomból való kiszakadás lehetősége volt. Az archaikus mosoly megőrzésének lehetősége.

Szinte hihetetlen, de soha nem találkoztam a terepen a Táborozóval. Igaz, mi mindig a Szentendrei-sziget csúcsa és Verőcével szemközti részen táboroztunk, a Kismarosra szinte minden érkező és induló vonat-hoz átjáró szorgos kis révhajó köldökzsinórján csüngve – de hát a Táborozó járt arra is! Néhány akkori barátunkat néven is nevezi – és a táborozásokon kívül, még vagy harminc éven át lógtunk eleget a Dunán. Olykor-olykor, afféle szakmai

„összeröffenéseken” találkoztam ugyan Kemsei István költővel – ahol is az irodalmi élet aktuális problémáit beszéltük meg. Ezekben a találkozókon értelemszerűen nem került szóba a nyarankénti vadélet, ám utána, valamely vendéglátóipari egységet felkeresve, néhány pohárka bor (vagy flaska) elfogyasztása után megoldottuk ugyan az irodalmi élet aktuális problémáit – de valahogy akkor se. Azt hiszem, ha találkoztunk volna – csoki barnán, feltűnően borostásan, száraz iszap bokazokniban –, nemigen beszélgettünk volna – mert miről is? –, csak megöleltük és vállon veregettük volna egymást. Legyen ez az írás pótlása valamely végzetes okokból elmaradt ölelésnek.

Marosi Gyula

Poeltenberg Ernő honvéd tábornok,
a VII. hadtest parancsnoka

Aki hozzászélidült a világhoz Dobozi Eszter: *Kísért a lehetetlen*, Orpheusz Kiadó, Budapest, 2014.

Dobozi Eszter *Kísért a lehetetlen* című reprezentatív kötete az elsősorban költőként, tanárként és iskolaigazgatóként ismert szerző esszéisztikus írásait foglalja magában. A több mint harminc év szövegtermését tartalmazó könyv műfajiságát és témavilágát tekintve a legkevésbé sem homogén. Szerepel benne szubjektív hangvételű meditáció; komolyabb igénynyel megírt naplójegyzet vagy úti beszámoló; rövidebb terjedelmű, riportnovellának is nevezhető szociográfiai szöveg; lirizált lexikontöredék; ünnepi beszéd, illetve kiállításmegnyitó előadás írott változata; néhány oldalas kritika éppúgy, mint hosszabb lélegzetű, elmélyült, nagyobb mennyiségű szakirodalomra támaszkodó tanulmány. A kötet írásai a vidéki magyar társadalom ellentmondásos helyzetére, a humán kultúra és az oktatás lényegi gondjaira éppúgy reflektálnak, mint az – elsősorban kortárs – irodalom és képzőművészet problémáira.

Ám a műfaji sokszínűség, a változatos tematika ellenére az értekező szövegek mögött álló nézetrendszer egységes. A világkép hordozója, a *gondolkodói személyiség* pedig – többé-kevésbé – kiismerhetővé válik a közel hatszáz oldalas kötet elolvasása után.

Hangsúlyoznom kell: a *gondolkodói személyiség*-ről és nem a *magánemberről* beszélek. Így talán nem minősíthető indiszkréciónak, ha leírom: a *Kísért a lehetetlen* Dobozi Esztere – Gozsdu Elek szép kifejezésével élve – disztíngvált ember. Kifinomult értelmiségi, aki rendkívül érzékenyen reagál az őt körülvevő világ sokszor bántóan vásári jelenségeire. Aki gyakran nincs összhangban a „csak az van, ami van” típusú valósággal. Aki nemcsak a gondolkodást és érzést eltompító durva külső zajoktól idegenkedik (lásd például *Búcsú a szociográfiától?* című írását), hanem a lét minden olyan mozzanatától távolságot tart, amely közönséges vagy ízléstelen – és ez vonatkozik a hétköznapi élet színterére éppúgy, mint a világ szimbolikus szféráira.

Kiművelt ízléssel párosuló érzékenysége, emellett precizitása és igényessége – *gondolkodói* lényének jó értelemben vett feminin vonásai. Minderre áttélesen maga is reflektál. Amit a hozzá közel állónak

érzett Rakovszky Zsuzsáról – *A kígyó árnyéka* című regény szerzőjéről – ír, érvényes magára (az esszéista) Dobozi Eszterre is: „A legnagyobb természetességgel és magától értetődően vállalja a nő nézőpontját [...] egy jöttányit sem engedve a minőség, az esztétikum legmagasabb rendű igényéből.” Ez a vonzó femininitás szerencsére nem kapcsolódik össze a gyakran harcias és intoleráns attitűdöt közvetítő feminista ideológia képviselésével. Dobozi nyíltan elhatárolódik az utóbbi időben – jórészt illetéktelenül – még a kultúra- és irodalomértelmezésben is teret hódító feminizmustól, amelyet zsákutcás partikularizmusként tart számon. Ahogy – szokásához híven: kulturáltan, árnyaltan – ő maga megfogalmazza: „Ha valami használhat még e világnak, nem a férfi és a női princípium egymás elleni kijátszása, hanem annak számbavétele, ami összeköt bennünket: férfiakat és nőket”.

Az idézett mondatban és számos más szöveghelyen is megnyilvánul a szerző következetesen érvényesített konzervatív szemlélete. Ezzel a konzervativizmussal – és a már említett nagyfokú érzékenységgel – összefüggésben értelmezhető az esszéista erőteljes kultúrpeszimizmusa, amelynek a háttérében nem (nihilizmusba hajló) ontológiai pesszimizmus áll, hanem valamilyen elemi erejű hinni akarás.

Miben hisz, miben is akar hinni a divatos kortendenciáknak behódolni nem tudó, a kisszerű valósággal szemben gyakran kérelhetetlenül kritikus Dobozi Eszter? Mindenekelőtt a humán kultúrában, amelyet – Kodály szellemi hagyatékának folytatójaként – elsődlegesen népi gyökerűnek tart. Nem véletlen tehát, hogy a Fülep Lajos, Illyés Gyula és Fjéja Géza nevével fémjelzett magyar szociográfiai hagyomány kései képviselőjeként mély aggodalommal fordul a vidék – sok „elitértelmiségi” által nem kellőképpen ismert, ennek ellenére nem egyszer megvető megjegyzésekkel illetett – sajátos, zárványszerű világa felé. Megkapó őszinteséggel néz szembe az eredeti, immár eltűnőben lévő vidéki táj, illetve a külső és belső válságoktól egyaránt sújtott vidéki életforma problémáival. És odafigyel a pozitív példákra is: nemcsak a hátrányos helyzetű falvak pusztulásáról ad komor látéleletet, hanem – az óvatos optimizmus hangján – a faluturizmusban rejlő lehetőségeket kihasználó kistelepülések (így Salföld) megújulási kísérleteiről is beszámol.

Dobozi a humán kultúra alapjait vizsgáló szociográfusként is kiemelkedő teljesítményt nyújt, ám irodalmi irányzatok és művek kritikusaként még maradandóbbat alkot. Ezen a területen – kultúrpeszimizmusából (is) következően – a dilettantizmuson és a provincializmuson túl élesen bírálja az utóbbi évtizedekben szinte a kizárólagosság igényével fellépő *posztmodern* áramlat torz eszmei és művészeti tendenciáit (mindenekelőtt a lazaság kultuszát, az alpári vicchullám behatolását a poézis világába, a különböző nyelvi regiszterek nivellálására való gáttalan törekvést a szépirodalomban). Ám azután túllép az általánosító kritikán, és igyekszik megtalálni – saját korában: a közelmúltban és a jelenben is – azokat a kongeniális szerzőket és műveket, akikkel (amelyekkel) úgyszólván feltétlenül azonosulni képes. Megértő műbírálóként gyakran olyan, esztétikai és etikai szempontból egyaránt megbecsülésre méltó – de a hivatalosnak mondott „irodalmi közvélemény” által nem eléggé méltányolt – kortárs szövegeket vizsgál, amelyekben dominánsnak érzi a nem téziszzerű formában megnyilatkozó értékörző tendenciát (csak néhány szerzőt és kötetcímet említenék: Tornai József: *Leszálltam anyám ölébe*; Markó Béla: *Kiűzetés a számítógépből*; Buda Ferenc: *Világ, világom*; Pintér Lajos: *Tiszavirág*).

Az értékörzés fogalma némileg más összefüggésben, Dobozi kötetének pedagógiai, tanítás-módszertani tárgyú írásaiban is kitüntetett szerephez jut.

Minden túlzás nélkül állítható, hogy Dobozi Eszter tanári szerepről alkotott felfogása eltér az utóbbi években, évtizedekben megszokottól. A „korszerűnek” nevezett, folyamatosan a hatékonyságra hivatkozó módszertani koncepciókkal újra és újra vitába száll, és egyértelművé teszi: a tanár nem lehet (kizárólag) tanulásszervező menedzser, aki a fogyasztói társadalom „normáinak” megfelelően a háttérből manipulálja az egymással kooperáló diákokat. Különösen nem teheti magáévá ezt az amerikai kultúrában gyökerező tanári szerepfelfogást az a pedagógus, aki gimnáziumban vagy művészeti szakközépiskolában humán tantárgyakat, szűkítve a kört: az identitás, a műveltség és a magas szintű gondolkodás megalapozása szempontjából meghatározó funkciót betöltő *magyar irodalmat* tanít – egy olyan korosztálynak,

amely átlagon felül fogékony az értékekre vagy azokra az eszmei tartalmakra, amelyek értékesnek látszanak. Dobozi számára evidens, hogy a középiskolai magyartanár nem pusztán szolgáltató; feladata nem írható le „egyszerűen” úgy, hogy a rábízott tanulókat neki kell felkészítenie az érettségi vizsgára (illetve az érettségien túlmutóan arra: hogyan alkalmazkodjanak a „változásokhoz” jövőbeni életükben – ez utóbbi egyébként meglehetősen irreális követelmény pedagógussal és diákkal szemben egyaránt). A magyartanárnak az esszéista szerint elsődlegesen értékközvetítőnek kell lennie. Pontosabban: olyan értékeket kell átadnia tanítványainak, amelyek – feltételezhetően – nem veszítik el érvényességüket az időben.

Fontos, hogy Dobozi ezt ki meri mondani. Ahogy annak sem elhanyagolható a jelentősége, hogy nem „elméleti szakemberként”, előkelő kívülállóként, hanem évtizedek óta a pályán lévő tanárként gondolkodik így. (Mi több: sikeres oktató-nevelőként és intézményvezetőként – aki esetleges kisebb-nagyobb kudarcaival, csalódásaival illúziótlanul szembenéz, s azok termékeny feldolgozására – esszéi tanúsága szerint – mindig készen mutatkozik.) S hogy miért hangsúlyozom mindezt? Mert úgy vélem: a kötetben közölt – antropológiai és szociológiai szempontból kiválóan megalapozott – szakmódszertani indítatású írások, bármilyen nagyívűek is, nehezen értelmezhetőek önmagukban. A bennük megfogalmazott gondolatoknak Dobozi Eszter – közismerten rangos – gyakorlati pedagógiai teljesítménye ad valódi súlyt.

A *Kísért a lehetetlen* című kötet ugyanakkor ennél filozofikusabb, egyúttal bensőségebb tanulással is szolgál. Kifejezésre juttat egy lényeges felismerést: nem szükségszerű, hogy a rút és disszonáns valóságból kiábrándult, érzékeny női individuum az „ádáz próféták” – eredendően férfiak által elsajátított és enyhén tragikomikus – szerepkörének hordozójává váljon. Az olvasó előtt ott áll az eleven példa: a peszszimista korkritikusként induló Dobozi Eszter – mint a „modern népiség” képviselője, mint empatikus műbíráló és mint pedagógus – az általa oly találóan jellemzett Németh László-hősnőhöz, az *Iszony* Kárársz Nellijéhez hasonlóan – végül „hozzászéledül a világhoz”.

Mórocz Gábor

Peremvidék Karácsonyi Zsolt:
A Krím,
Orpheusz Kiadó, 2016.

Karácsonyi Zsolt hetedik verseskötete, *A Krím* – érzésem szerint – a legszemélyesebb Karácsonyi-kötet. Még akkor is, ha a könyv legfontosabb szimbóluma, a címbe foglalt félsziget első ránézésre közösségi-közéleti vonatkozásokat sejtet. Csakhogy ez távolról sem ilyen egyszerű. Mindaz, ami ezekben a versekben közéleti relevanciával bír, mindenekelőtt személyes tartalom; aminek közösségi relációi lehetnek, a legszerveesebben és legtermészetesebben egyéni viszonyulás. A közösség múltjával az egyén (a költő) vállalja a szembesítést és szembenézést; a gyökereket, a hagyományokat a közösség szintjén is az egyén (a költő) kutatja, miközben a régi elemeket is fölhasználva új, önálló, szubjektív mitológiát teremt, amelyhez – mint minden valódi individuumnak – szüksége van a közösségi háttérre. Amiképpen közösség híján nincs individualizmus, úgy közösség nélkül nincs individuum sem; és sem közösségről, sem individuumról nem beszélhetünk mitológia hiányában.

Karácsonyi Zsolt személyes, ám a közösségbe ágyazott mitológiája *A Krím*, míg maga a Krím-félsziget ennek a személyes mitológiának központi, mintegy szervező eleme. Amennyiben lehet egyáltalán közéleti olvasata ennek a centrális szimbólumnak, az Karácsonyi Zsolt erdélyiségében ragadható meg: a Krím-félsziget és az Erdélyi Fejedelemség között vonható történelmi párhuzamok révén, de semmi esetre sem a jelenkoron keresztül. Mert ami a könyvet olvasva bizton állítható, az az, hogy *A Krím*nek semmi köze a Krím-félsziget közelmúltbéli történéseihez, ezek az események nem erőszakolhatók bele Karácsonyi szimbólumvilágába. Még akkor sem, ha egyébként igen tágas terek húzódnak meg a költő Krím-jelképében, ahonnan (ahogyan a *Doktor Zsivágó szénéz, összedől* című versben olvashatjuk) „a világ összes sarkáig ellátni”: az argonauták Kolkhiszáig éppen úgy, mint egy másik félszigetig, Hamlet Dániájáig.

A Krím a címadó szimbólumon túl is tobzódik a jelképekben. Karácsonyi Zsolt költészete nagyon erősen vizuális költészet, amelyet képiség és jelképiség egyenlő arányban jellemez és határoz meg. Az általa használt szimbolikus nyelvezet a világot összehasonlíthatatlanul mélyebben képes megragadni, leírni, mint a pusztá, konceptuális nyelv. Karácsonyi

nem próbál egyértelmű lenni, nem akarja félreérthetetlenül, világosan megmondani a megmondhatót, ehelyett szándékosan, fölállaltan többszólamú, többsíkú és többértelmű. Módszere (Gyenge Zoltán szavaival élve) „megfelel (...) annak az antik elgondolásnak, hogy a világ leírására szolgáló eszköz, a stiláris erény nem az egyértelműség, hanem éppen a többértelműség, többretegű leírás, miként azt a Sybillajóslatok, vagy akár Hérakleitosz, illetve Parmenidész töredékei teszik. Mindez rendjén is lenne, de a világ időközben az egyértelműséget tekinti immár erénynek, a többértelműséget manapság nemes egyszerűséggel zagyvaságnak tartja. Ne csodálkozzunk ezen, hiszen az élet egyre primitivizálódik” (*Kierkegaard élete és filozófiája*).

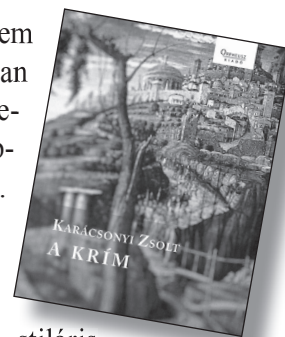
Ez ellen a primitivizálódás ellen tesz Karácsonyi Zsolt *A Krím*ben, három ciklusba sorolt negyven verssel; ennek ellenére, ezzel szemben alkot saját, mégis közösségi mitológiát, önálló, ám mások által is belakható univerzumot.

Karácsonyi képei sajátos, talán leginkább panteistának nevezhető világszemléletet tükröznek. A táj, a vidék, a tenger, a hajózás képei uralkodnak a szövegeken. A végtelenséget, parttalanságot jelölő tenger hol az emelkedettség (*Az Erdély nevű tenger*), hol a csüggedtség és reményvesztettség (*A tenger visszafordul*) hangján zúg; amiképpen a végtelen vizeken úrrá lévő hajó ugyanígy, egyszer a szabadulás, az örökkévalósághoz vezető út eszközeként (*Peremvers*), másszor a kudarcba fulladt expedíció járműveként (*Az Argó a moszkvai kikötőben*) jelenik meg. („Erdélyország egy nagy hajó. Ez volt az az útravaló, / mit senkitől se kaptam.” Illetve: „A hányódó hajóra / néhány hét múltán akadt / rá a költő.”)

A folyamatosan, számos köntösben fölbukkanó kettőségek adják a kötet elemi feszültségét: az elvágódás–maradni akarás, a végesség–végtelenség, az elmondhatóság–elmondhatatlanság furcsa, bizonytalan dualitását; egyfajta félsziget-érzést, amely ugyancsak a Krím-szimbólum számtalan jelentéstartalmának és -árnyalatának egyike.

A Krím nem is igazi szárazföld, nem is igazi sziget, se ide, se oda nem tartozik, legmarkánsabban az ellentétes együttlévőségek határozzák meg. *A Krím* igazi közép-kelet-európai olvasmány. A köztes lét kézikönyve.

Bene Zoltán

**Felirat lenni
a kövön** Csontos Márta:
A Sehol szélén,
Littera Nova Kiadó, 2014.

„Azt hiszem, minél többet adunk magunkból, annál több energiát nyerünk másoktól a továbblépéshez” – fogalmaz a győri születésű, de Szegeden élő Csontos Márta költő, író, gimnáziumi tanár egy interjúbán. Legutóbb megjelent, *A Sehol szélén* című kötete nem is más, mint egyetlen nagy önátadás és önmegmértetés. Olyannyira, hogy az a benyomásom: a költő – Kőműves Kelemenné alteregójaként – önmagát „falazza be” verseibe.

Csontos Márta kötetében – szinte észrevétlenül – afféle liturgikus költészetet bontakoztat ki, amelynek meghatározó jellemzője a vallásos, istenkereső megszólalási mód. Istenesvers-gyűjteményt olvashatunk, amelyről nem könnyű írni, lévén hogy e legbensőbb és legszemélyesebb lelki hangoltsággal megírt kötet nem pusztán őszinte szavakkal, de kitárulkozóan beszél hozzánk. A költő azt a csontig hatoló spiritualitást rajzolja meg és tarkítja változatos színekkel, amelyet az ember a lélek legcsendesebb óráiban él meg, valamikor az éjszaka mélyén – mikor is lehetne máskor? Olvastam az említett interjúbán, a költő hajnali háromkor kel, mint a csecsemők – vagy amikor más költők fekszenek –, ez idő tájt a legproduktívabb, a legfogékonyabb önnön és az Univerzum rezdüléseire. *A Sehol szélén* az alcímnek megfelelően – versek Istenhez – egységes tematikájú és letisztult, nyelvi sallangoktól mentes imafüzér. Néhol kötött formában szólal meg, de leginkább szabadversekből áll; lássunk néhány jó sort kedvcsinálónak az olvasáshoz: „Nekem már nincsenek / érveim, ha magamba nézek. / Fekszem az idő gerincén, / úgy éhezem a testetlenséget” (*Ősszeköttetés*). Hite nagyon is ellentmondásos, vívódó, gyakran az egyedüllét, a magára maradt-ság fájdalmát közvetíti: „Nem tudok hírhozó összekötő lenni, / Te sem küldesz nekem hírvivőt. [...] / Nem adsz alkalmat arra, hogy a közeledbe / férköz-

zek, hogy együtt lógázzuk lábunkat / a trónodat körülvevő Semmi körülalán” (*Párbeszéd-képtelen*); „Tőled szerzett tudásom lassú méreg, / nem vágyok megszáradt rögök / közé rejtett sötétkamrába, / nem akarok felirat lenni a kövön” (*Memorandum*).

A költő másutt az istenség földi természetarcának elmúlását, tönkretelését festi meg sötét színnel: „Atyám, ha nekem teremtetted / a Földet, miért nem lett méltó / Tehozzád lakóhelyem?” *Csendkirály* című versében Pilinszky János soraira reflektál, az ő Istenhez intézett szavait idézi, közeli ismerősként talál rájuk és beszélget velük; látható Csontos Márta sorain a múlt századi költőnagyság iránt érzett rokonszenv, a keresztény szellemű lelki közösség, az egy forrásvidékről származó nyelvi és spirituális eszköztár.

A könyv kevés számú hibája közt megemlíthető a szöveggondozás hiányossága, ezen belül a központozás helyenkénti felületessége, a névelőkettőzés. Egy irodalmi szerkesztőségben az igényes szerkesztő, korrektor tapasztalatom szerint lassan fölösleges luxus. Ennek következményeivel napi szinten találkozhatunk a könyvesboltban és a kötetbemutatókon, illetve a köztévén, a kereskedelmi csatornákon és a rádióban is.

A borítót sötét tónusú, de élénk, változatos színekkel, éles, szögletes vonalakkal megformált grafika díszíti, a háttérből Krisztus-sziluett tűnik át; az alkotó L. Kossár Tímea, aki a költő korábbi műveit is illusztrálta. Az egyszerre harmóniát és szétesettséget, rendezettséget és kuszaságot sugalló rajz híven visszaadja a „borított” szövegvilág hangulatát, sokdimenziósságát. A Csontos Márta költői magatartására rezonálás, vagy annak tükörszavai, áttűnései a kortárs szöveguniverzum opálüvegén *Osztozkodás* című versének utolsó sorai lehetnek: „Ő az anya, ki nem töri le az ágat, / ki a kétségbeesés sötétkamrájában / élni hagyja a kapaszkodó világosságot”.

Simon Adri

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok
Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák ► www.magyarnaplo.hu

Utazás az agyalapi mirigy mélyére Légrádi Mihály: *Endorfin*, Iksz Kiadó, Budapest, 2015.

Légrádi Mihály *Endorfin* című regénye kifejezetten olvasmányos alkotás – és nem szégyellem, én ezt élveztem. Élveztem, hogy a kezeim között tartott mű nem szublimálódik egy önmagát bámuló *trouvaillé*-jé. A sok lila ködben botorkálás után időnként felüdülés valami követhetőt olvasni.

A történet érdekes. A mű főszereplője, Harcsi Viktor huszonéves egyetemista, bölcsészhallgató, aki a sors figyelemfelkeltő összejátszása során – nagymamája gyengélkedik, belekerül egy közepesen szervezett család ügyletbe, illetve hirtelen felindulásból drogtapasztalatra tesz szert – úgy dönt, hogy feltalálja az emberiség megsegítésére az instant endorfint. Célja egészen pontosan az, hogy az irodalmi művek elolvasásakor fellépő katarzist tablettákba kódolja egy mese, *A kis gyufaárslány* szövegének segítségével, így indukálva mesterségesen az endorfintermelést.

Az ötlet megmosolyogtatóan naiv, mind a regénybeli hős törekvéseit, mind a szépírói koncepciót értékelve. Valóban regényalakító minőség válhat egy ilyen ötletből? A szöveg nyelve azonban mégsem naiv vagy igénytelen. Izgalmas és szórakoztató, ahogy a tudományos verifikáció látszatát keltik a meglehetősen pontosnak tűnő természettudományos zsargonkifejezések és összefüggések – azokban a részekben, amelyek Viktor és barátja, Péter kutatásairól és kísérletezéseiről szólnak. És pont emiatt a módszeres verifikáció miatt végül magunkon is mosolyogunk, hiszen önkéntelenül is elgondolkozik az ember, vajon tényleg megvalósítható-e ez az ötlet.

A naivítás jegyében itt érdemes hozzátennünk, hogy a történet 1994-ben játszódik, így van egyfajta avíttság bája az olyan részleteknek, amelyekben a szereplők a GSM-telefonért, az első személyi számítógépekért vagy az új (és egyben utolsó) Nirvana-lemezért lelkesednek.

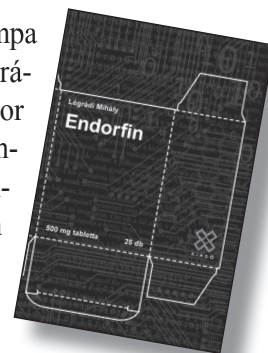
Lazán skiccelt, de a fabuláris hőmpölygést színesen kiegészítő mellékszereplők is megjelennek a regényben: a pitiáner bűnöző, Barta, a híradástechnikai szaküzletben kiszolgáló jovialis ex-matematika-fizikatanár, aki jól felszerelt tanácsaival sokat segít hőseinknek; Viktor – fiatalos lendületével korát meghazudtoló – nagymamája, illetve a hajléktalan srác, Attila, aki az egész cselekmény elindítójának tekinthető – Viktor a vele való találkozás után dönt úgy, hogy az „új drog” az endorfin kell, hogy legyen!

A történet kevés kanyarral, tompa rádöbbenésekkel, csekély igazi drámai küzdelemmel efelé tart: Viktor – közvetetten – endorfint akar csempeszni a tablettákba az Andersen-mese segítségével. De mintha nem lenne igazi tétje a regénynek, nem érezzük a fontosságát annak, hogy eléri-e célját, avagy nem. Pedig ezen kívül nemigen történik más a szövegben, és őszintén szólva kissé szentenciózusnak érezhetjük a regény parabolisztikus törekvéseit is: a szenvedés az élet része, de tovább kell lépni, és mindig, töretlenül tenni és hinni kell!

Nos, ne hüledezzünk nagyon, a mű nyomokban tartalmaz posztmodernt, hiszen játékos, a metanarratív olvasási stratégia potenciálja abszolút sajátja. A könyvet még ki sem kell nyitnunk, máris elkezdődik a mentális „műveltetés”: a borító dizájnja egy kihajtott gyógyszeres dobozt stílizál, a fülszöveg pedig az endorfin (a mű, a tabletták vagy a hormon?) egyfajta felhasználási javaslata, amely a regény szövegét jelöli meg betegtájékoztatóul – enyhét kínálva ilyen-olyan szenvedéseinkre. Fikciós jellegüknél fogva ezek a paratextuális elemek egy metadiegetikus szintet rajzolnak ki, ebben a keveredésben pedig közelebb jutunk az extradiegetikus szinthez (a mi valóságunkhoz) is. *A kis gyufaárslány* története pedig azért érdekes, mert a mesében megjelenő és a mese által kiváltott katarzisz–endorfin összefüggést kívánja megismételni a főhős, tehát egyszerre szolgál mintaként a szereplőknek a diegetikus szinten és öntükrözésként – az olvasóknak – szerkezeti szinten. Így a különböző *mise en abyme*-ok és határátlépések egyrészt a játékosság és kreativitás tengelyét dinamizálják, másrészt elmoossák a választóvonalakat az egyes szintek között, így az lehet az érzésünk, az irodalom a mi életünkre is közvetlenebbül hathat.

Az *Endorfin* mintegy saját létjogosultságát teszi próbára és bizonyítja, igen, válhat regényalakító minőség egy ilyen ötletből is, és szereplőink megtanulják, hogy maradéktalan megoldást nem, de enyhét adhat a szolidaritás, a katarzisz, az endorfin és így közvetetten az irodalom is – ugyanúgy, ahogy nekünk, olvasóknak is, hiszen nem életünk megfejtését tartalmazza a regény, de fogyaszthatóságával felszabadult olvasmányélményt ad és hagy maga után.

Varga Viktor

Elgévelt novellák Udvardy Zoltán:
12 elgévelt oldal,
 Kairosz Kiadó, 2015.

A *12 elgévelt oldal* szerzője, Udvardy Zoltán talányos címet adott kötetének. Miért éppen a tizenkettes szám szerepel a címben, és miért „elgévelt” ez a 12 oldal?

Magyarázhatja a címadást, hogy a kötet 12 novellát tartalmaz. De ennél azért többről lehet szó, hiszen a 12-nek misztikus jelentése van – gondoljunk csak az év 12 hónapjára, a 12 zodiákus jegyre, Izrael 12 törzsére. A mesékben és a népballadákban is gyakran feltűnik a 12-es szám. Ám mivel az egyik novellában Jézus Krisztus is megjelenik a tanítványaival, az olvasó hajlik arra, hogy mindenekelőtt a 12 apostolra asszociáljon a cím (utólagos) értelmezésekor. – A pejoratív jelentésárnyalatú „elgévelt” jelző pedig talán arra utal, hogy a szerző tett egy próbát a nehezen áttekinthető valóság rögzítésére, s miután végzett a munkával, úgy érezte: nem sikerült maradéktalanul eleget tennie eredeti elképzeléseinek.

Az olvasónak viszont nem kell feltétlenül egyetértene a szerző pesszimiztának vélt önreflexiójával. Hiszen már önmagában az is pozitívum, hogy Udvardy Zoltán fontos, közérdekű témákról mindig szellemesen, szórakoztató módon, ugyanakkor igényesen képes írni. Stílusérzéke is elismerésre méltó: a kötet írásait gazdag szókincs, választékos nyelvhasználat jellemzi. Ez utóbbinak része a nyelvi kétértelműségek (többértelműségek) gyakori alkalmazása is. A novellák meghatározó retorikai alakzata az irónia, illetve a fanyar humor. Ám az ironikus kifejezőmód ebben az esetben a legkevésbé sem párosul cinizmussal. Udvardy elbeszéléseinek ugyanis éppen a szociális érzékenység az egyik legfontosabb eszmei mozzanata. A szerző együtt érez minden olyan szenvedővel, akit – akár lelki, akár fizikai értelemben – bántalmaznak vagy megnyomorítanak.

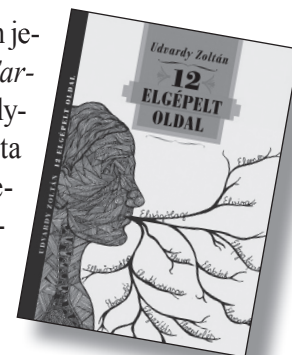
Talán ezzel az empatikus beállítódással is összefügghet, hogy a novellák narrációjában különösen nagy szerephez jutnak a nézőpontváltások. Jó példa erre az *Elevenek* című írás, amely több szereplő perspektívájából mutat be egy csatatérre váló utcát, kiválóan „rekonstruálva” a szembenálló felek egymástól homlokegyenest eltérő gondolkodását és érzelmvilágát.

A nézőpontváltás egyedi módon jelenik meg az *Eltvársiasan* (*A Farkasék dala*) című novellában, amelynek központi figurája, a karrierista KISZ-titkár, Ebese Béla szó szerint „lemegy kutyába” egy vadászaton, amikor egészen szélsőséges módon próbál eleget tenni feljebbvalói, a vadászó elvtársak minden óhajának. A megfeleléskényszer, a konformizmus, a szervilizmus valóságos karkai átváltozást eredményez Béla elvtársnál. Mindez az elaljasodás nem csupán a kádári rendszer legfőbb jellemzője, hanem minden olyan rendszeré, amely szolgálhatat követel önmaga fönntartásához; ez pedig akár a XXI. században is aktuálissá teheti Ebese Béla átváltozását.

A kötet egyik kiemelkedő darabja a kultúrkritikus és játékosan deszakralizáló *Elrendelés* (*Nagycsütörtök*) című novella. A történet szerint a jelenkorban ismét eljön a Messiás; egy étteremben kívánja elkölteni az Utolsó Vacsorát. A szituáció abszurditását jelzi, hogy a pincér udvariasan kiszolgálja a vendéget, de még akkor sem ismer rá az Isten Fiára, amikor az kenyeret és bort rendel, s lavór vizet kér szappannal és törülközővel, mindezt 13 főre.

A könyvnek számos értéke van, azt viszont nem állíthatom róla, hogy minden irodalombarát számára ajánlott olvasmány lehet. Bár a szövegek vitathatatlanul gördülékenyek, olvasmányosak, a novellák hangvétele mégis sok ember, különösen a hagyományosabb műveltségűek számára lehet idegenszerű, nehezebben befogadható. Udvardy Zoltán évtizedeken át volt újságíró, így szinte törvényszerű, hogy szépirodalmi alkotásaiban is jelen van a korábbi írásait jellemző publicisztikus hevület. A novellák stílusa gyakran közel áll az úgynevezett *gonzóhoz* – gondolok itt az erős szubjektivitásra, a fikció és a tények merész vegyítésére, a színes stílusnak a tárgyilagosabb gondolatközlés feletti prioritására, a kötetlen, időnként már-már „vagánynak” nevezhető megfogalmazásokra. Mindenképpen a fiatalabb korosztálynak ajánlom olvasásra a kötetet – annak a lázadó, a konszolidálódó rendszerek szabályait elfogadni nem képes, ám az alapvető emberi értékeket mégis tisztelő ifjúságnak, amely néhány évvel ezelőtt nagy élvezettel olvasta Pozsonyi Ádám *Göre Gábor mint filozófus* című könyvét.

Krasznai Zoltán

Ígélet és vallomás Orbán Gyöngyi:
Híd és korlát, Kolozsvár,
 Egyetemi Műhely Kiadó
 – Bolyai Társaság, 2014.

„az a benyomásunk, hogy valósággal »időt nyerünk«
 általa, és ez a benyomás egyre határozottabbá válik
 abban a késztettségünkben, amely a nála maradásra,
 majd a hozzá visszatérésre ösztönöz”

Híd és korlát, 76.

Az *ígélet* sajátosságai által mélyen átjárt gondolati körről való megnyilatkozás azért nehéz, mert valójában egy *vallomáshoz* közeli eseményhez vagy kifejezetten egy *vallomáshoz* vezet. Ez utóbbi pedig egy újabb ígéletet, így ismétlésjelleg eredményez. Ha elidőzünk Orbán Gyöngyi *Híd és korlát* című 2014-es köteténél, megfogalmazás-kísérleteink e felvetést lényegileg foglalják magukban.

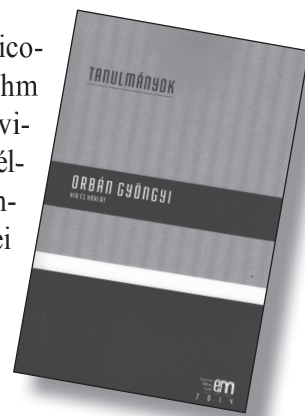
Orbán Gyöngyi az ígélet szemantikai mezejének vonzáskörébe elsősorban a párbeszédet helyezi, mint ahogy tette az *Ígélet kertje* kapcsán is (*Ígélet kertje. A dialógus poétikája felé*, Kolozsvár, Pro Philosophia, 2002). A *Híd és korlát*ban e mozdulat kiindulópontként értelmezhető, s összekapcsolódva a másik észlelésének, a közösségnek, az emlékezésnek a problémahalmazával, eljut az *Egész* természetéig. E rendszer a hermeneutika legfontosabb jegyét képes magának tudni a megértés viszonylatában. Érdemes idézni egy jellemző szakaszt a kötetből, amely arra is rávilágít, miért olyan szimpatikus Orbán Gyöngyi könyve: „[a]z individuum kimondhatatlansága, amely állandóan értelmezésre szorul, szövegekben ölt testet. A hermeneutika problémája – amely, mint láttuk, egyben a nyelv problémája is – éppen ebből adódik: hiszen a kimondottban nemcsak egy nyelvi formába öntött üzenettel, hanem a másik másságának áthatolhatatlanságával is találkozunk. Ez késztet bennünket a nyelv dialogikus használatára (pontosabban arra, hogy rábizzuk magunkat a nyelv dialogikus természetére); vagyis arra, hogy állandóan megújuló kísérletet tegyünk a másik által mondottak megértésére, miközben kockára tesszük a magunk előzetes véleményét”. Ez mutatkozik meg egyrészt a Jacques Derrida és Hans-Georg Gadamer közötti párbeszéd létrejöttében, amely jelzi a „párbeszéd lehetetlen lehetőségét”. Másrészt a nyelv dialogikus attribútuma „találkozik” az esztétikai érzékelésben felsejlő „keresztüllátással”, mely lehetővé teszi a másik

ember lényegének érzékelését (Nicola Hartmann és Gottfried Boehm elgondolása nyomán). Ez utóbbi viszont a pedagógiai szituáció nélkülözhetetlen eleme Orbán Gyöngyi Németh László-értelmezései szerint.

A többelemű Németh-interpretáció rendre izgalmas dialógusokat léptet életbe Derrida és a magyar író között, amelyek ténylegesen a mozgáson alapulnak, hiszen mindkét szerző tiszteletben tartja az interpretációk szabadságát az „ellenkérdezés” kényszerének kiküszöbölésével, vagyis a szakadatlan kényszerű megújítástól mentesen.

A *Híd és korlát* a párbeszéd és az olvasás kapcsolatát, illetve ezek közösséghez fűződését leginkább a gyermeki „olvasás” (egy ideig a felnőtt *felolvasása*) esetében diagnosztizálja: a gyermek még olvasni tudása előtt, a felolvasás révén megtanul *együttjátszani* a szöveggel (hozzátéve, hogy „[a] gyermekvers tehát olvasni is tanít”). Ily módon megképződik a gyermek kulturális beágyazottsága, aki így felvérteződik egy elváráshorizonttal. Emellett az sem felejthető el, hogy a népmesék sajátosságaikkal egy interaktív mozdulat által jöttek létre, magukban hordozzák tehát a *közösségiség* jegyét. Az olvasás párbeszédjellege vezet majd leginkább a gyermekeket a közösségi tartalmak birtoklásához. Nem véletlen, hogy a *Híd és korlát* a közösségről a tanítás viszonylatában nyilatkozik többször is.

Kétségtelen, hogy Orbán Gyöngyi az olvasásnál és a megértésnél végig érzékelteti a teológiai diskurzus közösség-attribútumát is. Nem egyszer az olvasásban megbúvó *újszövetségekötés* szemantikai társulását mutatja fel. A kötet egyik legnagyobb erénye éppen ezekben az összekapcsolásokban rejlik. Az elméleti kérdések tárgyalása során rendkívül megvilágító, hogy néhol bibliai egységeket hív magyarázatul. Valójában úgy is tűnik, hogy a szerző számára legfontosabb, öt elemi erővel foglalkoztató csoportoknál jelennek meg e fejtegetések. Amikor Németh László tanítási elvének *Egész*-fogalmát kísérli meg feltárni, akkor ugyancsak gondolhatunk a teológiából ismert nem-szabdaltság isteni jegyére. Orbán Gyöngyi nem áll meg az *Egész* egy jelentésénél, jobban mondva többféle jelentés közös irányultsága felé tereli az olvasóját. Ugyanezt teszi az *idő* és a *szolidaritás* terminusainál is.

E kérdéshalmaz egészében a kulturális meghatározottságot emeli be, amelynek fontos részét képezi az emlékezet problematikája: e kötetben mind a kulturális emlékezet, mind az egyéni emlékezet feltárára kerül. A szerző mindenekelőtt a Gadamer által tárgyalt sokféleség jegyét, az átírás funkcióját tartja szem előtt az elemzéseiben, termékenyen párbeszédbe állítva önnön meglátásaival. Az elmúlás természete körüli okfejtések vezetnek több esetben az em-

lékezethez. *A gondoly-rám-virág* című Nemes Nagy Ágnes-vers izgalmas interpretációja vagy Dsida Jenő *Sírfeliratának* tárgyalása ezt az utat járja.

Orbán Gyöngyi *Hid és korlát* című könyvének sikerül a befogadóhoz mint individuumhoz szólania, s párbeszédbe lépnie vele. Mindezt igényes elméleti következtetésekkel képes megvalósítani, éppen ezért is mondható fontos kötetnek.

Kovács Flóra

Színpad és oltár Sepsi Enikő: *Pilinszky János mozdulatlan színháza – Mallarmé, Simone Weil és Robert Wilson műveinek tükrében*, L'Harmattan Kiadó, 2015.

A kötet szerzője, Sepsi Enikő Yves Bonnefoy, Valère Novarina és Jean-Michel Maulpoix műveinek fordítója; kutatási területei a modern és kortárs francia költészet, a színház és a vallástudomány, ezen belül a modern és a kortárs misztika.

Új könyvének célja, hogy felhívja a figyelmet egy hiányosságra Pilinszky János életművének befogadástörténetében. A szerző – színpadi gondolkodás és költészet összefüggéseit vizsgálva – teljesebb képet kíván adni az elsősorban költőként számon tartott Pilinszky munkásságáról. E tematikán belül tehát annak az esztétikai–poétikai változásnak a mibenlétét kutatja, mely az első versek látens színházi képi világától a színházi esszéken át a tényleges drámai kísérletekig vezetett, hogy mindezt az európai irodalom- és színháztörténet kontextusában elhelyezve, Pilinszky János gondolatainak előképeit és rokonjelenségeit is az olvasó elé tárja.

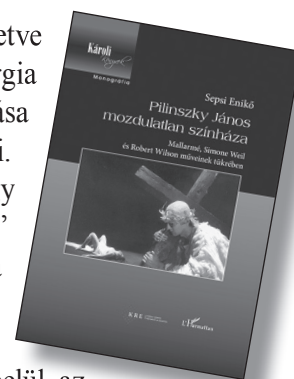
A kötet ennek első lépéseként azt a különleges költői nyelvet mutatja be, mely nemcsak Magyarországon, hanem a kortárs európai költészetben belül is kiemelt helyet biztosít Pilinszky számára; mibenléte pedig abban a tömörségben és sűrítettségben ragadható meg, amely utat nyit a hermetizmus irányába, ily módon oldva fel az „én” elszigeteltségét a költemények egészében. Az 1959 és 1970 közötti hallgatás időszakát – a költő csupán tizenöt költeményt publikált – egy új költői beszédmód megjelenése zárja, mely egybeesik Pilinszky franciaországi utazásaival, és az életmű fordulópontjának tekinthető. Ezt az esztétikai–poétikai változást a szerző három területre vezeti vissza: Pilinszky megismerkedik Simone Weil munkásságával, Párizsban látja Robert Wilson *A sí-*

ket pillantása című előadását, illetve ekkorra tehető a katolikus liturgia megújulása, amely színházfelfogása számára modellként fog szolgálni.

A könyv szerzője rávilágít, hogy a „mozdulatlan elkötelezettség” esztétikája Simone Weil hatására születik meg Pilinszkyben, alapját pedig egy mozdulatlan és időtlen passiókép alkotja, melyen belül az „én” visszateremtésének (décréation) folyamata megvalósulhat. Ennek eredményeként az egyén képessé válik a pillanatban létezni, ahol az időtartam a figyelem aktusának lényegi részeként határozódik meg. A visszateremtés állapotára ennek értelmében egyfajta „passzív aktivitás” jellemző, vagy ahogyan Weil fogalmaz: egy „nem cselekvő cselekvés”. A visszateremtés, amint a szerző kiemeli, a teremtéssel ellentétes folyamatként definiálódik, végeredménye pedig az „én” eltűnése, mely azonban a lét és a dolgok világban való jelenlétének feltétele. Az ehhez vezető út középpontjában a figyelem áll, melynek révén a művészet képessé válik a világ inkarnálására, megteremtve egy olyan evangéliumi esztétika alapját, amely a csend állapotában gyökerezik. Mindez pedig nem csupán Pilinszky tárgyias költészetéhez vezet, hanem a színházról való gondolkodásának is alapját képezi.

A könyv felhívja az olvasó figyelmét, hogy Pilinszky már 1968-ban párhuzamot von a színpad és oltár között:

„Vasárnap az esti misét egy mellékoltárhoz szorultva hallgatom. Azon kapom rajta magamat, hogy szemem az üres oltáron pihen és gyönyörködik benne. Mert ez az oltár egyáltalán nem üres: érezni a drámai és szakrális csendet. Pedig a világon nincs elhagyottabb hely egy üres színpadnál. De a színpadok csak megidézői a valóságnak. Az oltár más: az isteni dráma valóságos színtere.”

Ennek értelmében, mint olvasható, a szertartás Pilinszky számára kivezető út a naturalizmus zsákutcájából, vagyis „az irodalom tükörkorszakából”, de amint a szerző rámutat, itt nem a liturgia és a színpad közvetlen kapcsolatát kell látni, hanem a mise és a jelenlét egységében rejlő lehetőséget. Ez a gondolat azonban nem elszigetelt jelenségként manifesztálódik, hanem a kor általános érzéseként: ekkoriban nyit Európa és Amerika a nyugati világ határain kívül eső rítusok felé. E tendencia meghatározó példája Grotowski szegény színháza, akárcsak a Pilinszky életművét nagyban befolyásoló wilsoni színház.

Amint a kötet kiemeli, *A süket pillantásának* fegyelmzett nyugodtsága a költő számára a fentiek megvalósulását jelentette, ahol a vallási szertartások monotóniája a nyelv meghaladását teszi lehetővé, és a kimondhatatlan kimondását implikálja. Az előadásban saját „mozdulatlan elkötelezettség”-ének, illetve a kimerevített képekkel telített írásmódjának színrevitelét látta, vagyis az evangéliumi esztétika beteljesítőjeként üdvözölte Wilsont.

A fentiek nyomán a szerző részletesen bemutatja a wilsoni liturgia megvalósulását, amelynek alapjaként a mechanikus mozdulatokban és a referencia nélküli formákban testet öltő rítust határozza meg. Wilson színháza ily módon megszabadítja a nézőt és színészt az előadás „testétől”, megteremtve azt a távolságot, amely Wilson esztétikájának zárókövét jelenti. Fontos azonban, hogy ez a személytelenség, akár a költői nyelv önreferencialitása, olyan, mint egy önmagára visszahajló tárgy, amely különféle interpretációkat enged meg. Az egységes értelmezés lehetetlensége hangsúlyos szerepet kap a szerző könyvében, hiszen – mint olvasható – ha minden színpadképre mikroelbeszélést szeretnénk felépíteni, az elbeszélések sokasága és ellentmondásossága lehetetlenné tenné egy olyan makroelbeszélés megalkotását, amely az eseményeken alapuló logika szerint valósulna meg.

A kötet ezt szem előtt tartva tárgyalja Robert Wilson *A süket pillantása* című előadását, hogy a fellelhető források segítségével az olvasó elé tárja a darab képeinek sorozatát, mindezt azonban oly módon, hogy meghagyja az önálló interpretáció lehetőségét. A könyvnek ezek a fejezetei kiemelt jelentőségűek, hiszen a mára már legendássá vált színházi esemény magyarországi recepciója hiányosnak mondható. A szerző kutatása során a korabeli műsorfüzeten kívül Robert és Anne Wilson munkajegyzeteire, valamint a Wilson-színháznak erről az időszakáról szóló levéltári anyagá-

ra támaszkodva folytatja vizsgálatát, kiegészítve az iowai premieren készült amatőr felvétel bemutatásával, amely az előadás két jelenetét tartalmazza. A szerző mindezt összeveti a párizsi előadás emlékeiből táplálkozó *Beszélgetések Sheryl Suttonnal* című Pilinszky-írással, így mutatva rá az amerikai és európai bemutatók egyezéseire és különbségeire. Mindehhez Stephan Brecht iowai előadásról szóló leírását is felhasználja.

A kötet zárófejezete az eddigiek szintézisét alkotja, elének tárva a fentebb tárgyalt esztétikai–poétikai változások konkrét megvalósulását, amely elsősorban Pilinszky János színműveiben ragadható meg. Mint a szerző kiemeli, itt egy homogenitásra törekvő életműről beszélhetünk, vagyis dramatizált költői, illetve erősen poetizált drámai életműről. A *KZ-oratórium* után, a wilsoni színházi élményt követően négy darab született: a *Gyerekek és katonák*, a *Síremlék*, az *Élőképek* és az „*Urbi et orbi*”, amelyek elemzése az esztétikai–poétikai fordulat középpontba állításával történik, így világítva meg az életmű ezen részének legjellegzetesebb vonásait. A szerző megállapítja, hogy Pilinszky gyakran saját költeményeinek rendkívül egyedi technikájából merített, és nem dolgozott ki saját dramaturgiát. A költő Simone Weilből, a Grotowski-féle kísérleti színházról és főleg a fiatal Robert Wilsonból táplálkozik. Ennek példaként az egymásra helyezett idősíkokat, a kettős színpad használatát, a pszeudo-párbeszédeket alkotó párhuzamos monológokat, a bűn tematikájának a Passió képében történő továbbélését, az előírt lassú tempót és a vizualitás előtérbe kerülését emeli ki a szerző.

A hosszú kutatómunka eredményeként megszülető kötet hiánypótló funkciójú a Pilinszky-életmű befogadástörténetében. A költő színházról való gondolkodását eddig inkább csak részlegesen tárgyalták, így a könyv alapkoncepciójának összetettsége újdonság értékű. A szerző a költeményektől kezdve a poétikus szövegeken keresztül egészen a színművekig vezeti olvasóját, hogy példákkal alátámasztva mutassa be, mennyire meghatározó Pilinszky munkásságában a színházias gondolkodás – nem csupán színdarabjait, hanem költeményeit tekintve is. A kötet szemléletmódjában kiemelt jelentőségű, hogy ennek érdekében nem egymástól elválasztva vizsgálja a költői és drámai életművet, hanem rámutat a kettő szerves egységére, felhívja a figyelmet az életmű alapvetően homogén jellegére. A szerző könyve eddig kiadatlan forrásokat is tartalmaz, illetve fontos képi anyaggal teszi szemléletessé az életmű tárgyalását.

Lukács Anikó

Ami Cholnoky Viktorról elmondható

Lengyel András:
*Az esthajnali csillag –
Cholnoky Viktorról,*
Nap Kiadó, 2015.

Cholnoky Viktor fontos szerző a modern prózapoetika szempontjából, még sincs könyvtárnyi szakirodalma, annak ellenére sem, hogy állandóan félreverszük a harangokat, hogy kellene; publikálunk is róla egy-egy (kegyelem)tanulmányt, de kötetre kevesen veszik a fáradságot. Lengyel András vette. *Az esthajnali csillag* valóban hiánypótló, és ez a jelző, ebben az esetben, nem csupán egy üresen kongó marketingfrázis, ugyanis amíg össze nem áll a Cholnoky-recepció „bábeli könyvtára”, addig minden róla kiadott munka ténylegesen hiánypótló lesz.

A könyv deklaráltan nem összefüggő munkaként készült, ugyanakkor a kötetbe rendezésnél a szerző és a szerkesztő ügyeltek a linearitásra: Cholnoky életének, karrierjének, belletrisztikai fejlődésének szakaszai, az egyes témakörökkel foglalkozó tanulmányok időrendben követik egymást.

Lengyel András leginkább gondolkodástörténeti attitűdöt tett magáévá az író életének értelmezésekor. Ez a koncepció kemény dió, hiszen lényegében mindent felölel: életrajzot, hangsúlyos politikai és történelmi kontextust, művelődéstörténeti háttérrel, irodalomelméleti megközelítést, körtörténetet, és a sort még hosszan folytathatnánk. Az eredmény viszont megéri, hiszen egy átfogó, alapos munka született Cholnoky Viktorról.

Az esthajnali csillag legfontosabb sajátossága egyfajta kérlelhetetlenség. Egy árnyaltabb Cholnoky-kép felrajzolására törekszik, ami üdítő lehet a tengernyi hamis, instant nimbuszt intencionáló, túlzottan elfogult, mindenre bólogató főhajtás után, illetve mellett. Cholnoky alkoholizmusa (*Az „alkohol gyilkos anygala”* című tanulmányban – ebben a kötetben először), családfői mulasztásai nem jópofa múzsacsalogató bohémségként vannak exponálva, hanem alaposan körüljárva, az egyén történetének ok-okozatosságában nyerik el pontos helyüket. Az olyan kényes és talán kevésbé ismert tények, mint Cholnoky antiszemitizmusa, annak nivellálódása éppúgy terítékre kerülnek, mint a már gyerekkorában elkezdődő „törvényen kívüliségének” krónikája. Lengyel András hidegtű pontossággal, mindenféle finomkodást nélkülözve szedi molekuláira Cholnoky (v)egyes gesztusait, verbális és tettleges megnyilvánulásait, gyermekkorától

haláláig. A kötetben analogikus szerkesztésben folyamatosan jelen van az író gondolkodásának fejlődése és annak szépirodalmi manifesztációja, így egy dinamikusabb Cholnoky-portré tárul elénk.

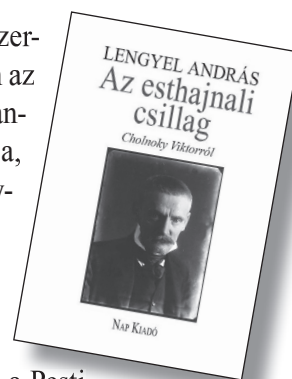
Olvashatunk zsurnalisztikai hullámvölgyeiről: a korrektori állásától kezdve a Hétben vállalt segéd-szerkesztői megpróbáltatásain át, a Pesti Napló megbecsült cikkírójaként való „révbe éréséig”. Izgalmas afférjaival is megismerkedhetünk, amelyeknek origója szinte minden esetben a többarcú bértollnoki élet, ahol a megalkuvás az egzisztenciateremtés motorja. A századfordulón (is) gyakori jelenség, hogy az újságíró oda ír – politikai meggyőződés ide vagy oda –, ahol fizetnek munkájáért.

Ez az illúzióktól mentes történelemidézés a kötet egyik legerősebb vonása. Cholnoky életének egyéni szegmensein keresztül gazdag kép rajzolódik ki a kor-szokról is. Lengyel András munkája egy biztos alapon álló művelődéstörténeti réteget is felvisz fősze-replője mögé háttérként, ezzel is erősebb kontúrokat húzva alakja köré.

A Cholnoky ikonikus alteregójaként számon tartott novellahős, Trivulzió rejtélyére is fény derül az egyes tanulmányokból. A körülötte folyó életrajzi megfeleltetések csatározásainak felvázolása, és a vita eldöntése is ott szerepel a kötet megvalósuló célkitűzései között, amely egyben ugródeszkeként szolgál az életrajzi minták, hatások általános irodalomelméleti problémakörének körüljárásához és rendbetételéhez. Recepciótörténeti áttekintésben sincs hiány: Krúdy Gyula érzékeny leírásai mellett – többek között – Kosztolányi Dezsővel való kapcsolatának momentumai is szépen egybegyűjtve sorakoznak itt. Kapcsolatuk alakulástörténetében a fiatal Desiréről is többet tudunk meg. Az ilyen kaliberű íróársak perspektívája pedig valódi többlettudást hoz, jelentősen hozzátesz alakuló Cholnoky-képünkhöz, a recepció horizontjának egy szélesebb spektruma feszül ki előttünk.

És az a bizonyos misztikus kód, amely körülvette már életében is, és körülveszi a mai napig, mégsem oszlik, de mélyebbre, messzebbre juthatunk benne, talán kicsit többet hallunk annak a mélyhegedűnek a hangjából, amelynek ritmusára sétált, és ha szerencsénk van, talán egy pillanatra mi is ugyanazokkal az ábrándoskék, kísértetlátó szemekkel láthatjuk a világot, mint ő.

Varga Viktor

Balázs Tibor (1958, Aranyosgyéres) költő, műfordító, irodalomtörténész, az Accordia és a Littera Nova Kiadó vezetője. Kolozsváron, Grenobleban és Budapesten tanult, PhD fokozatot szerzett. Legutóbbi kötete: *Maforizmák* (5. kiadás, 2010).

Báger Gusztáv (1938, Csörötnek) József Attila- és Bertha Bulcsu-emlékdíjas költő, a Szabad Német Írószövetség Ezüstkönyv-kitüntetettje. A közgazdaság-tudomány kandidátusa, az Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézetének főigazgatója, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. Legutóbbi kötete: *A zongorahangoló* (új versek, 2015).

Bene Zoltán (1973, Szeged) író a szegedi JATE művelődésszervező-média, majd könyvtár szakán végzett. 2001 óta publikál rendszeresen, elbeszélései a legkülönbözőbb irodalmi folyóiratokban, illetőleg antológiákban olvashatók. Fehér Klára-díjat (2006) kapott, illetve átvehette a Teleki Pál Érdemérmét (2013), 2014-ben pedig a Kölcsény-érmét. Szegeden él. Legutóbbi kötete: *Kurta élet* (novellák, 2014).

Both Balázs (1976, Sopron) költő. 2002-ben végzett a Benedek Elek Pedagógiai Főiskolán. Jelenleg a Soproni Rendőrkapitányságon dolgozik szolgálatparancsnoki beosztásban. Legutóbbi kötete: *Ha nem marad kimondatlan* (versek, 2013).

Diószegi Szabó Pál (1974, Hódmezővásárhely) jogász, történelem szakos bölcész és tanár, költő, műfordító. PhD-fokozatát történelemtudományból szerezte 2014-ben. Jelenleg a Délvidék Kutató Központ és a Nemzeti Művelődési Intézet (Szeged) munkatársa. A Magyar Írószövetség Csongrád megyei Írócsoportjának titkára. Legutóbbi kötete: *Páratlan Én-ek* (versek 2011–2014) (2014).

Doboss Gyula (1945, Wismar) irodalomtörténész, műfordító 1985–1991 között a Magvető Kiadó felelős szerkesztője és reklámmenedzsere, 1992–1995 között a Göncöl Kiadó irodalmi vezetője volt. 1993 óta az ELTE Tanítóképző Karán docensként, majd főiskolai tanárként dolgozik. Legutóbbi kötete: *Merza-napló* (regény, 2014).

Dobozi Eszter (1956, Cegléd) József Attila-, Píliniszky-, Kölcsény-, Arany János-díjas költő, író. A JATE Bölcsészettudományi Karán végzett. A kecskeméti Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskola, Gimnázium, Szakközépiskola és Alapfokú Művészeti Iskola igazgatója. 1989 óta a Forrás külső munkatársa. Legutóbbi kötete: *Ahogy ő néz, ahogy ő lát* (válogatott és új versek, 2015).

Ferdinandy György (1935, Budapest) író. 1964-től a Puerto Ricó-i Egyetem tanára. 1976-tól 1985-ig a Szabad Európa Rádió külső munkatársa. József Attila- (2000), MAOE Életmű- (2006) és Arany János-díjas (2015). 2011-ben kitüntették a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével. Legutóbbi kötete: *Kagylócska* (novellák, 2016).

Hermann Róbert (1963, Székesfehérvár) történész 1987-től a Hadtörténelmi Intézet és Múzeumban dolgozik. A Károli Gáspár Református Egyetem oktatója; intézetvezető az egyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelmi Tanszékén. 2000-ben Zrínyi-díjat, 2011-ben Budapestért Díjat kapott. 2012-ben a Magyar Érdemrend Tisztikeresztjével tüntették ki. Legutóbbi kötete: *A Zichy-gyémántok* (2016).

Jánosi Zoltán (1954, Miskolc) Arany János- (2010) és József Attila-díjas (2014) irodalomtörténész, egyetemi tanár, a Nyiregyházi Főiskola rektora volt. Legutóbbi kötete: *Európa már kevés* (2011).

Kántor Zsolt (1958, Debrecen) költő, hét verseskötete jelent meg eddig. Hét évig a Tevan Kiadó igazgatója volt. Legutóbbi kötete: *Az idő szaván fogja a nyelvet* (versek, 2016).

Kopácsy Gergely (1980, Budapest) 2005-ben végzett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, magyar nyelv és irodalom szakon. Öt éven át tanított, többek között Budapesten az angolkisasszonyok gimnáziumában. 2010 óta a közigazgatásban dolgozik, két esztendeje a közoktatás fejlesztésében vesz részt.

Kovács Flóra (1982, Hódmezővásárhely) irodalomtörténész, egyetemi óraadó (SZTE), PhD, szerkesztő. A kortárs irodalom, irodalomelmélet, színházelmélet, komparatiztika területén közöl írásokat. Megjelent kötete: *A közösség a kortárs erdélyi drámában és színházban* (2013).

Krasznai Zoltán (Siófok, 1986) esszéista Kaposváron, a Csokonai Vitéz Mihály Főiskola informatikus könyvtáros–magyar tanár szakán végzett 2009-ben. Eszmetörténelmi és prózapoétikai problémákkal foglalkozik (különös tekintettel a „gender studies” és a fantasztikum kérdéskörére).

Kürti László (1976, Vásárosnamény) költő 2014-ben a Tokaji Írótábor díjában részesült. A Debreceni Egyetem filozófia szakán és a Semmelweis Egyetem testnevelő és gyógytestnevelő tanári szakán végzett. A Partium főmunkatársa, A Vörös Postakocsi szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Testi misék* (versek, 2012).

Lőrincz György (1946, Kápolnás) író Zetelaka környékén tanított, majd a székelyudvarhelyi Élelmiszeripari Gépgyár technikus volt. 1989-től a Nemzeti Megmentési Frontnál dolgozott, 2000-től Hargita Megye Művelődési és Vallásügyi Felügyelőségén, ma Igazgatóságán. Székelyudvarhelyen él. Szabó Zoltán- és Székelyföld-díjas. Legutóbbi kötete: *A szív hangjai* (2014).

Lukács Anikó (1988, Hódmezővásárhely) oktatás- és művelődésszervező, kritikus. A Szegedi Tudományegyetemen 2014-ben végezte el a magyar alapszakot. Jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetem színházstudomány szakos hallgatója. Kutatási területe: Antonin Artaud színházkonceptiója és az abszurd színház; Edward Albee munkássága.

Marosi Gyula (1941, Budapest) 1966 óta publikáló író. 1973-ban a József Attila Kör alapítója, majd titkára. Volt a Mozgó Világ prózarovatának vezetője, majd a Magyar Televízió dramaturgja. József Attila- (1981), Balázs Béla- (1997) és Prima-díjas (2016). Legutóbbi kötete: *A Dunánál* (elbeszélések és novellák, 2014).

Mórocz Gábor (1981, Hódmezővásárhely) doktórandsz hallgató, bölcész-tanár. 2012 óta a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területe: a magyar esszé és esszéisztikus széppróza története a XIX. század második felében és a XX. század elején. 2015 óta a Magyar Napló kritika és tanulmány rovatának szerkesztője.

Nemes Attila (1972, Zalaegerszeg) szerkesztő 2005–2007 között a MAKtár összművészeti folyóirat szerkesztője, majd főszerkesztője volt. A Magyar Napló Nyitott Műhely rovatának vezetője 2016 januárjától. Első versei a *Menedékjog 1996* antológiában jelentek meg.

Payer Imre (1961, Budapest) József Attila-, Artisjus-, Nagy Lajos-, Parnasszus-díjas költő, irodalomtörténész. Az ELTE bölcészkarán végzett, az irodalomtudomány doktora. Több napilap újságírója, 1996–2001 között az ELTE Modern Magyar Irodalmi Tanszékének tanára. Legutóbbi kötete: *Egyre közelít* (2013).

Rónai-Balázs Zoltán (1970, Orosháza) költő, művészeti író. Humán szervezést tanult a békéscsabai Tessedik Sámuel Főiskolán. 2003-ban nívódíjat kapott az Accordiatól, 2006-ban a Magyar Írószövetség – MAKTÁR „Személyes közügyek” pályázatán harmadik helyezést ért el. Legutóbbi kötete: *Urbánus poémák* (2012).

Rosonczy Ildikó (1953, Szekszárd) szerkesztő, történész, 1995-től a Magyar Napló munkatársa. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc kutatója, fordításában és gondozásában több, az orosz fegyveres beavatkozásra vonatkozó kötet jelent meg, doktori (PhD) disszertációját is ebből a témakörből írta. Kiadónk idén *Orosz fegyverekkel Ferenc Józsefért* címmel adta ki tanulmánykötetét.

Simon Adri (1974, Szeged) 1998-ban diplomázott a JATE bölcészkarán, magyar–irodalomelmélet szakon. Szegeden OKJ rendszerinformatikus képesítést szerzett. Verseket, recenziókat publikál. 2010 óta Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Földrengés* (versek, 2015).

Serfőző Simon (1942, Zagyvarékas) költő, író. A Hetek költőinek tagja. 1968-tól a miskolci Napjaink munkatársa, jelenleg a Felsőmagyarország Kiadó vezetője. József Attila- (1991), Kossuth-díjas (2016) és Balassi Bálint-emlékkardos (2008). Legutóbbi kötete: *Égig érő nyár* (gyermekversek, 2013). Magyar Érdemrend középkeresztje (polgári tagozata, 2012) kitüntetésben részesült.

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke. 1989 és 1996 között a Stádium Fialat Írók Körének alapító tagja, 2000 és 2010 között a Magyar Napló szerkesztője. Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötete: *Szomjúság* (kisregény, 2016).

Tóth László (1949, Budapest) József Attila-, Fábry Zoltán-, Artisjus- és Arany János-díjas költő, író, művelődéstörténész, műfordító. 1954-től Felvidéken, 1986-tól ismét Magyarországon élt, 2005-ben visszaköltözött Felvidékre. A Világszövetség és az Iskolakultúra szerkesztője, a Regio alapítója. Legutóbbi kötete: *Legszebb versei* (2010).

Válas Péter (1967, Budapest) az ELTE matematika–fizika, majd számítástechnika tanárszakán szerzett diplomát, csillagász szakon pedig abszolutóriumot. Húsz év tanítás után jelenleg egy sportvállalkozás informatikusaként futóversenyek szervezésében vesz részt, mellette gyógy-masszőr. Budapesten él. A Magyar Írószövetség Íróiskolájának hallgatója.

Varga Viktor (1987, Budapest) szerkesztő, kritikus 2011-től a PPKE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területe: a fantasztikus műfaj elmélete és magyarországi megjelenési formái. A Kortárs Online filmes rovatának vezetője volt.

Weisz Anett (1985, Debrecen) költő, liturgiátörténész. Verseivel szerepel a *Vesztőhely és menedék* (Stádium Kiadó) című antológiában. 2015 szeptemberétől a Magyar Írószövetség íróiskolájának hallgatója.

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar PEN Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István- (2008) és József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Össze* (válogatott és új versek, 2015).